

بررسی و تحلیل بازار کار نیروی انسانی متخصص رشته حقوق در ایران

مرکز پژوهش‌های توسعه و آینده‌نگری
گروه پژوهشی حکمرانی و مالیه عمومی
مجموعه گزارش شماره ۴۸۲

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

شناسه گزارش

عنوان	بررسی و تحلیل بازار کار نیروی انسانی متخصص رشته حقوق در ایران
کد شناسه	۱۴۰۵-۹-۱۰۵۳۰
گروه پژوهشی	حکمرانی و مالیه عمومی
پدیدآورندگان	یونس تیموری- یدالله دیوسالار- حسامالدین کردتبار
مشاور علمی	محسن نجفی خواه
ناظران علمی	سعید شوال پور و غلامرضا گرایی نژاد
ناشر	مرکز پژوهش های توسعه و آینده نگری
تاریخ انتشار	بهار ۱۴۰۵
مطالب این گزارش لزوماً بیانگر نظر رسمی سازمان برنامه و بودجه کشور و مرکز پژوهش های توسعه و آینده نگری نیست.	
حقوق معنوی اثر به پدیدآورندگان و حقوق مادی آن، به مرکز پژوهش های توسعه و آینده نگری سازمان برنامه و بودجه کشور تعلق دارد و استفاده از آن با ذکر مأخذ بلامانع است.	
آدرس: تهران- خیابان نجات اللهی- خیابان (استاد جعفر شهری) سپند شرقی- پلاک ۱۶	
شماره های تماس ۰۲۱-۴۳۳۰۶۰۰۰-۲۱ شماره پیام رسان ۰۹۹۲۱۵۷۵۸۴۳	
https://www.cdrf.ir/	

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
خلاصه مدیریتی.....	۱
مقدمه	۱
۱- پیشینه مطالعات انجام گرفته.....	۵
۲- مشاغل فارغ التحصیلان رشته حقوق در ایالات متحده آمریکا	۱۱
۱-۲- وضعیت اشتغال فارغ التحصیلان برحسب نوع کارفرما در ایالات متحده آمریکا در سال ۲۰۲۳	۱۲
۲-۲- میانه دستمزد فارغ التحصیلان رشته حقوق در ایالات متحده در ۲۰۲۳ برحسب نوع کارفرما.....	۱۳
۳-۲- روند تغییرات میانه دستمزد فارغ التحصیلان حقوق در ایالات متحده ، سال‌های ۲۰۰۷ تا ۲۰۲۳	۱۴
۳- وضعیت جمعیت فعال، شاغل و بیکار فارغ التحصیل رشته حقوق در مناطق دهگانه.....	۱۶
۱-۳- بررسی و توصیف آماری سهم جمعیت فعال، شاغل و بیکار فارغ التحصیلان رشته تحصیلی حقوق در سال ۱۳۹۷ ...	۱۷
۱-۱-۳- بیشترین و کمترین سهم‌ها: مقایسه آماری.....	۱۸
۲-۳- بررسی و توصیف آماری سهم جمعیت فعال، شاغل و بیکار فارغ التحصیلان رشته تحصیلی حقوق ۱۳۹۸	۱۸
۱-۲-۳- بیشترین و کمترین سهم‌ها در جمعیت فعال، شاغل و بیکار رشته حقوق در سال ۱۳۹۸	۱۹
۳-۳- بررسی و توصیف آماری سهم جمعیت فعال، شاغل و بیکار فارغ التحصیلان رشته تحصیلی حقوق در سال ۱۳۹۹ ...	۱۹
۱-۳-۳- بیشترین و کمترین سهم‌ها: مقایسه آماری.....	۲۰
۲-۳-۳- بررسی و توصیف آماری سهم جمعیت فعال، شاغل و بیکار فارغ التحصیلان رشته تحصیلی حقوق.....	۲۱
۳-۳-۳- بیشترین و کمترین سهم‌ها: مقایسه آماری.....	۲۲
۴-۳- بررسی و توصیف آماری سهم جمعیت فعال، شاغل و بیکار فارغ التحصیلان رشته تحصیلی حقوق در سال ۱۴۰۱ ...	۲۳
۴-۱-۳- بیشترین و کمترین سهم‌ها: مقایسه آماری.....	۲۳
۵-۳- بررسی و توصیف آماری سهم جمعیت فعال، شاغل و بیکار فارغ التحصیلان رشته تحصیلی حقوق در سال ۱۴۰۲ ...	۲۴
۱-۵-۳- بیشترین و کمترین سهم‌ها: مقایسه آماری.....	۲۵
۲-۵-۳- روند سهم جمعیت فعال، شاغل و بیکار در مناطق ده گانه ایران از سال ۱۳۹۷ تا ۱۴۰۲	۲۵
۳-۵-۳- روند سهم‌ها و مقایسه آماری بین دسته‌ها.....	۲۷
۴-۵-۳- نرخ بیکاری فارغ التحصیلان رشته حقوق در مناطق یک تا ده در مقایسه با میانگین کشوری.....	۲۸
۴- عرضه جدید نیروی انسانی متخصص رشته حقوق.....	۳۸
۵- مشاغل نیروی انسانی متخصص رشته حقوق.....	۴۲
۶- مقدمه‌ای بر وضعیت رشته حقوق در ارتباط با بازار کار (گزارش‌های پلتفرم جاب ویژن).....	۷۹
۱-۶- وضعیت رضایت تحصیلی و شغلی در بین فارغ التحصیلان دانشگاهی در جامعه هدف.....	۷۹
۱-۱-۶- رشته جایگزین موردنظر فارغ التحصیلانی که از انتخاب رشته خود ناراضی هستند.....	۸۱
۲-۱-۶- گروه‌های شغلی دارای بالاترین نرخ نیروی کار با تحصیلات نامرتبط.....	۸۲
۳-۱-۶- درصد رضایت از میان فارغ التحصیلان هر رشته.....	۸۳
۴-۱-۶- رتبه‌بندی رشته‌های گروه علوم انسانی و معیارها.....	۸۴

۸۶	۶-۱-۵- وضعیت رشته حقوق از نگاه فارغ التحصیلان.....
۸۷	۶-۱-۶- گروه‌های شغلی فارغ التحصیلان رشته حقوق.....
۸۸	۶-۱-۷- وضعیت رشته حقوق در مقطع کارشناسی.....
۸۹	۶-۱-۸- محدوده دستمزدی رشته حقوق در سطح کارشناس.....
۹۰	۶-۱-۹- محدوده دستمزدی رشته حقوق در سطح کارشناس ارشد و مدیر در شهرهای کوچک و بزرگ.....
۹۲	منابع.....

فهرست جداول

عنوان	صفحه
جدول ۱: مشاغل فارغ التحصیلان رشته حقوق در ایالات متحده آمریکا.....	۱۱
جدول ۲: میانه دستمزد فارغ التحصیلان رشته حقوق در ایالات متحده در ۲۰۲۳ برحسب نوع کارفرما.....	۱۴
جدول ۳: عرضه جدید نیروی انسانی متخصص رشته حقوق به تفکیک مناطق ده‌گانه.....	۳۸
جدول ۴: دانش‌آموختگان رشته حقوق در کل مقاطع به تفکیک سازمان‌ها.....	۳۹
جدول ۵: سهم جمعیت فعال، شاغل و بیکار رشته حقوق استان‌ها در سال ۱۳۹۷.....	۴۲
جدول ۶: ده عنوان شغلی نخست فارغ التحصیلان رشته حقوق در استان آذربایجان شرقی سال ۱۳۹۷.....	۴۵
جدول ۷: ده عنوان شغلی نخست فارغ التحصیلان رشته حقوق در استان آذربایجان غربی سال ۱۳۹۷.....	۴۶
جدول ۸: ده عنوان شغلی نخست فارغ التحصیلان رشته حقوق در استان اردبیل سال ۱۳۹۷.....	۴۷
جدول ۹: ده عنوان شغلی نخست فارغ التحصیلان رشته حقوق در استان اصفهان سال ۱۳۹۷.....	۴۸
جدول ۱۰: ده عنوان شغلی نخست فارغ التحصیلان رشته حقوق در استان البرز سال ۱۳۹۷.....	۴۹
جدول ۱۱: ده عنوان شغلی نخست فارغ التحصیلان رشته حقوق در استان ایلام سال ۱۳۹۷.....	۵۰
جدول ۱۲: ده عنوان شغلی نخست فارغ التحصیلان رشته حقوق در استان بوشهر سال ۱۳۹۷.....	۵۱
جدول ۱۳: ده عنوان شغلی نخست فارغ التحصیلان رشته حقوق در استان تهران سال ۱۳۹۷.....	۵۲
جدول ۱۴: ده عنوان شغلی نخست فارغ التحصیلان رشته حقوق در استان چهارمحال و بختیاری سال ۱۳۹۷.....	۵۳
جدول ۱۵: ده عنوان شغلی نخست فارغ التحصیلان رشته حقوق در استان خراسان جنوبی سال ۱۳۹۷.....	۵۴
جدول ۱۶: ده عنوان شغلی نخست فارغ التحصیلان رشته حقوق در استان خراسان رضوی سال ۱۳۹۷.....	۵۵
جدول ۱۷: ده عنوان شغلی نخست فارغ التحصیلان رشته حقوق در استان خراسان شمالی سال ۱۳۹۷.....	۵۶
جدول ۱۸: ده عنوان شغلی نخست فارغ التحصیلان رشته حقوق در استان خوزستان سال ۱۳۹۷.....	۵۷
جدول ۱۹: ده عنوان شغلی نخست فارغ التحصیلان رشته حقوق در استان زنجان سال ۱۳۹۷.....	۵۸
جدول ۲۰: ده عنوان شغلی نخست فارغ التحصیلان رشته حقوق در استان سمنان سال ۱۳۹۷.....	۵۹
جدول ۲۱: ده عنوان شغلی نخست فارغ التحصیلان رشته حقوق در استان سیستان و بلوچستان سال ۱۳۹۷.....	۶۰
جدول ۲۲: ده عنوان شغلی نخست فارغ التحصیلان رشته حقوق در استان فارس سال ۱۳۹۷.....	۶۱
جدول ۲۳: ده عنوان شغلی نخست فارغ التحصیلان رشته حقوق در استان قزوین سال ۱۳۹۷.....	۶۲
جدول ۲۴: ده عنوان شغلی نخست فارغ التحصیلان رشته حقوق در استان قم سال ۱۳۹۷.....	۶۳
جدول ۲۵: ده عنوان شغلی نخست فارغ التحصیلان رشته حقوق در استان کردستان سال ۱۳۹۷.....	۶۴
جدول ۲۶: ده عنوان شغلی نخست فارغ التحصیلان رشته حقوق در استان کرمان سال ۱۳۹۷.....	۶۵
جدول ۲۷: ده عنوان شغلی نخست فارغ التحصیلان رشته حقوق در استان کرمانشاه سال ۱۳۹۷.....	۶۶
جدول ۲۸: ده عنوان شغلی نخست فارغ التحصیلان رشته حقوق در استان کهگیلویه و بویراحمد سال ۱۳۹۷.....	۶۸
جدول ۲۹: ده عنوان شغلی نخست فارغ التحصیلان رشته حقوق در استان گلستان سال ۱۳۹۷.....	۶۹
جدول ۳۰: ده عنوان شغلی نخست فارغ التحصیلان رشته حقوق در استان گیلان سال ۱۳۹۷.....	۷۰
جدول ۳۱: ده عنوان شغلی نخست فارغ التحصیلان رشته حقوق در استان لرستان سال ۱۳۹۷.....	۷۱
جدول ۳۲: ده عنوان شغلی نخست فارغ التحصیلان رشته حقوق در استان مازندران سال ۱۳۹۷.....	۷۲
جدول ۳۳: ده عنوان شغلی نخست فارغ التحصیلان رشته حقوق در استان مرکزی سال ۱۳۹۷.....	۷۳

جدول ۳۴: ده عنوان شغلی نخست فارغ‌التحصیلان رشته حقوق در استان هرمزگان سال ۱۳۹۷.....	۷۴
جدول ۳۵: ده عنوان شغلی نخست فارغ‌التحصیلان رشته حقوق در استان همدان سال ۱۳۹۷.....	۷۵
جدول ۳۶: ده عنوان شغلی نخست فارغ‌التحصیلان رشته حقوق در استان یزد سال ۱۳۹۷.....	۷۶
جدول ۳۷: نظرسنجی رضایت تحصیلی و شغلی در بین فارغ‌التحصیلان رشته حقوق.....	۷۹
جدول ۳۸: دلایل نارضایتی فارغ‌التحصیلان و درصد هر یک از موارد.....	۸۰
جدول ۳۹: رتبه‌بندی رشته‌های گروه علوم انسانی.....	۸۵
جدول ۴۰: وضعیت رشته حقوق از نگاه فارغ‌التحصیلان.....	۸۶
جدول ۴۱: وضعیت رشته حقوق در مقطع کارشناسی.....	۸۸

فهرست نمودارها

عنوان	صفحه
نمودار ۱: وضعیت اشتغال فارغ التحصیلان برحسب نوع کارفرما در ایالات متحده آمریکا در سال ۲۰۲۳.....	۱۲
نمودار ۲: روند تغییرات میانه دستمزد فارغ التحصیلان حقوق در ایالات متحده، سال‌های ۲۰۰۷ تا ۲۰۲۳.....	۱۵
نمودار ۳: سهم جمعیت فعال، شاغل و بیکار فارغ التحصیلان رشته تحصیلی حقوق در سال ۱۳۹۷.....	۱۷
نمودار ۴: سهم جمعیت فعال، شاغل و بیکار فارغ التحصیلان رشته تحصیلی حقوق در سال ۱۳۹۸.....	۱۹
نمودار ۵: سهم جمعیت فعال، شاغل و بیکار فارغ التحصیلان رشته تحصیلی حقوق در سال ۱۳۹۹.....	۲۰
نمودار ۶: سهم جمعیت فعال، شاغل و بیکار فارغ التحصیلان رشته تحصیلی حقوق در سال ۱۴۰۰.....	۲۲
نمودار ۷: سهم جمعیت فعال، شاغل و بیکار فارغ التحصیلان رشته تحصیلی حقوق در سال ۱۴۰۱.....	۲۳
نمودار ۸: سهم جمعیت فعال، شاغل و بیکار فارغ التحصیلان رشته حقوق در سال ۱۴۰۲.....	۲۵
نمودار ۹: روند سهم جمعیت فعال، شاغل و بیکار رشته حقوق در مناطق ده‌گانه ایران از سال ۱۳۹۷ تا ۱۴۰۲.....	۲۶
نمودار ۱۰: نرخ بیکاری و درصد رشد نرخ بیکاری رشته حقوق طی دوره ۱۳۹۷-۱۴۰۲.....	۲۶
نمودار ۱۱: نرخ بیکاری فارغ التحصیلان رشته حقوق در مناطق یک تا ده در مقایسه با میانگین کشوری.....	۲۹
نمودار ۱۲: وضعیت کلی رشته حقوق در درون استان‌ها را به لحاظ اشتغال و بیکاری در سال ۱۳۹۷.....	۴۴
نمودار ۱۳: ترجیحات جایگزین فارغ التحصیلان ناراضی از رشته حقوق.....	۸۱
نمودار ۱۴: گروه‌های شغلی دارای بالاترین نرخ نیروی کار با تحصیلات نامرتبط.....	۸۲
نمودار ۱۵: درصد رضایت از میان فارغ التحصیلان هر رشته.....	۸۴
نمودار ۱۶: گروه‌های شغلی فارغ التحصیلان رشته حقوق (درصد از کل فارغ التحصیلان رشته).....	۸۷
نمودار ۱۷: حقوق درخواستی و حقوق دریافتی در سطح کارشناس برای (الف) استان تهران و (ب) استان‌های دیگر.....	۸۹
نمودار ۱۸: حقوق درخواستی و حقوق دریافتی در سطح کارشناس ارشد و مدیر در شهرهای کوچک و بزرگ ۱۴۰۴.....	۹۰

خلاصه مدیریتی

این گزارش با هدف تحلیل وضعیت بازار کار فارغ‌التحصیلان رشته حقوق، با تأکید بر طرف تقاضای این بازار تدوین شده و درصدد است تصویری جامع از روندهای اشتغال و بیکاری، عرضه نیروی کار متخصص و میزان انطباق برنامه‌های آموزش عالی با نیازهای بالفعل بازار کار ارائه دهد. بازار کار به عنوان یکی از شاخص‌های اساسی پویایی اقتصادی و اجتماعی، در رشته حقوق از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است؛ زیرا پیوند میان آموزش دانشگاهی، مهارت‌های حرفه‌ای و فرصت‌های شغلی در این حوزه نقشی تعیین‌کننده در کارآمدی نظام حقوقی و عدالت اجتماعی ایفا می‌کند. از این‌رو، تحلیل وضعیت اشتغال فارغ‌التحصیلان حقوق صرفاً یک مسئله آماری نیست، بلکه موضوعی راهبردی در حوزه سیاست‌گذاری آموزشی و حرفه‌ای به شمار می‌آید.

بررسی پیشینه مطالعات نشان می‌دهد که پژوهش‌های جامع و مستقل در زمینه عرضه و تقاضای نیروی متخصص در رشته حقوق محدود بوده و خلأهای دانشی قابل توجهی در این حوزه وجود دارد. در عین حال، شواهد موجود حاکی از افزایش نسبی نرخ بیکاری فارغ‌التحصیلان دانشگاهی و وجود شکاف میان محتوای آموزش عالی با نیازهای واقعی بازار کار است. این وضعیت بیانگر آن است که چالش اشتغال در رشته حقوق صرفاً ناشی از کمبود فرصت‌های شغلی نیست، بلکه ریشه در عدم انطباق ساختاری میان نظام آموزشی و الزامات حرفه‌ای دارد. تحلیل داده‌های آماری مربوط به سال‌های ۱۳۹۷ تا ۱۴۰۲ نشان می‌دهد که جمعیت شاغل فارغ‌التحصیلان رشته حقوق روندی افزایشی داشته و از ۳۳۱،۲۰۷ نفر به ۳۸۳،۱۴۴ نفر رسیده است. هم‌زمان، جمعیت بیکار این رشته با کاهش مواجه بوده و از ۲۰ درصد در سال ۱۳۹۷ به ۱۲ درصد در سال ۱۴۰۲ کاهش یافته است. هرچند این یافته‌ها در نگاه نخست بیانگر بهبود نسبی وضعیت اشتغال در این حوزه به شمار می‌رود؛ اما ارزیابی دقیق‌تر نشان می‌دهد که چنین بهبود کمی نمی‌تواند لزوماً به معنای حل معضلات ساختاری بازار کار این حوزه باشد و باید با احتیاط تفسیر شود.

بررسی توزیع جغرافیایی اشتغال و بیکاری نشان می‌دهد که بازار کار فارغ‌التحصیلان حقوق با عدم توازن منطقه‌ای چشمگیری مواجه است. منطقه ۱ از سهم اشتغال به‌مراتب بالاتر نسبت به سایر مناطق برخوردار می‌باشد، در مقابل، برخی مناطق دیگر با نرخ بیکاری بالاتری مواجه هستند. این تمرکز جغرافیایی فرصت‌های شغلی می‌تواند به تشدید مهاجرت داخلی نیروی کار متخصص و افزایش شکاف‌های منطقه‌ای در دسترسی به فرصت‌های حرفه‌ای منجر شود. چنین نابرابری‌هایی بیانگر آن است که سیاست‌گذاری در حوزه آموزش و اشتغال نباید صرفاً بر شاخص‌های ملی متمرکز باشد، بلکه لازم است ابعاد منطقه‌ای و ظرفیت‌های محلی نیز مورد توجه قرار گیرد. توسعه متوازن زیرساخت‌های مرتبط با تخصص حقوقی، تقویت تقاضا برای خدمات

تخصصی در مناطق کمتر برخوردار و ایجاد مشوق‌هایی هدفمند برای توزیع متعادل نیروی انسانی متخصص می‌تواند از جمله راهکارهای کاهش این شکاف‌های منطقه‌ای به شمار رود.

تحلیل داده‌های مبتنی بر پایگاه‌های اشتغال (شامل اطلاعات حدود ۵۰۰ هزار نفر) و نظرسنجی‌های گسترده از فارغ‌التحصیلان (نمونه‌ای بالغ بر ۴۰ هزار نفر)، امکان ارزیابی ابعاد کیفی بازار کار را نیز فراهم ساخته است. این داده‌ها علاوه بر وضعیت اشتغال، شاخص‌هایی مانند میزان رضایت از رشته تحصیلی، تناسب شغل با علایق فردی و سطح درآمد را نیز در برمی‌گیرد و تصویری چندبعدی از تجربه شغلی فارغ‌التحصیلان ارائه می‌دهد. یافته‌ها نشان می‌دهد که ارزیابی وضعیت بازار کار نباید صرفاً بر نرخ اشتغال متمرکز باشد، بلکه شاخص‌های کیفی نظیر رضایت شغلی، تناسب مهارتی، امنیت شغلی و مسیر پیشرفت حرفه‌ای نیز از اهمیت بنیادین برخوردارند. ممکن است بخشی از فارغ‌التحصیلان در زمره شاغلان از نظر کیفیت شغل، میزان درآمد یا انطباق با حوزه تخصصی تحصیلی خود با چالش‌هایی مواجه باشند؛ بنابراین، تحلیل جامع بازار کار نیازمند لحاظ هم‌زمان رویکردهای کمی و کیفی است.

یکی از چالش‌های اساسی، شکاف میان محتوای آموزشی رشته حقوق و نیازهای عملی بازار کار است. چنانچه آموزش حقوق عمدتاً بر جنبه‌های نظری متمرکز باشد و مهارت‌های کاربردی، حرفه‌ای و بین‌رشته‌ای به‌طور کافی تقویت نشود، فارغ‌التحصیلان در مسیر ورود مؤثر به بازار کار با موانع جدی مواجه خواهند شد. این امر ضرورت بازنگری در برنامه‌های درسی، تقویت مهارت‌های عملی و توسعه دوره‌های کارآموزی و تعامل مؤثر با نهادهای حرفه‌ای را برجسته می‌سازد. بهبود پایدار وضعیت بازار کار فارغ‌التحصیلان حقوق مستلزم مداخلات هماهنگ در سطوح مختلف است؛ از اصلاح ساختارهای آموزشی و ارتقای کیفیت مهارت‌آموزی گرفته تا سیاست‌های فعال اشتغال و توسعه متوازن منطقه‌ای. همچنین، ایجاد پیوند مؤثر میان دانشگاه‌ها، نهادهای حرفه‌ای، دستگاه قضایی و بخش خصوصی می‌تواند زمینه انطباق بهتر عرضه نیروی انسانی با تقاضای واقعی را فراهم سازد.

درمجموع، نتایج این گزارش نشان می‌دهد که اگرچه برخی شاخص‌های کمی بازار کار رشته حقوق طی سال‌های اخیر بهبود یافته‌اند؛ اما چالش‌های ساختاری همچنان پابرجاست. نابرابری‌های منطقه‌ای، عدم انطباق کامل آموزش با نیازهای حرفه‌ای و ضرورت توجه به کیفیت اشتغال ازجمله محورهای اساسی هستند که نیازمند سیاست‌گذاری هدفمند و مبتنی بر داده می‌باشند. این گزارش می‌تواند مبنای مناسبی برای تصمیم‌گیری‌های راهبردی در حوزه آموزش عالی، تنظیم ظرفیت پذیرش دانشجو، طراحی برنامه‌ریزی توسعه اشتغال و همچنین ایجاد زیرساخت‌های متناسب با نیازهای استانی در رشته حقوق مورد استفاده قرار گیرد.

مقدمه

بازار نیروی کار در میان بازارهای چهارگانه اقتصاد، سهم بسیار مهمی در برنامه‌ریزی‌های توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشورها ایفا می‌کند و در طراحی راهبردها و سیاست‌ها، ایجاد شرایط تعادل در این بازار را به مثابه یکی از اولویت‌های اصلی مدنظر قرار می‌دهند. بازار کار با توجه به نقش تنظیم‌کنندگی روابط بین عرضه‌کنندگان و متقاضیان نیروی کار و همچنین ایجاد تعادل در متغیر اقتصاد کلان اشتغال، در اقتصاد کشور حائز اهمیت زیادی است. عوامل مختلفی از حوزه‌های گوناگون وجود دارند که بر عرضه و تقاضای نیروی کار مؤثر هستند؛ از جمله رشد درآمد سرانه، میزان سرمایه‌گذاری، تکنولوژی تولید، نرخ دستمزدها و رخداد بحران-هایی نظیر همه‌گیری کووید-۱۹ و تنش‌های سیاسی که می‌توانند تکانه‌های قابل توجهی بر متغیرهای اقتصادی و عملکرد بازار کار وارد آورند.

آنچه در دهه‌های اخیر برای بازار نیروی کار ایران اهمیت زیادی پیدا کرده، جایگاه نیروی کار متخصص و فارغ‌التحصیل دانشگاهی است. از یک سو، نیروی انسانی متخصص به عنوان یکی از ارکان نوآوری، ابداعات و دستیابی به مزیت‌های رقابتی شناخته می‌شود و کشورها سرمایه‌گذاری چشمگیری را به نظام آموزش عالی اختصاص می‌دهند. به بیان دیگر، هدف اصلی توسعه آموزش عالی، ارتقای بهره‌وری در بخش‌های خصوصی و دولتی و نیز تسهیل ایجاد اشتغال از طریق انباشت سرمایه انسانی، به‌ویژه برای جوانان فارغ‌التحصیل از دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی می‌باشد. از سوی دیگر، اهمیتی که مسئله تربیت نیروی انسانی متخصص در اقتصاد کشور یافته، این حوزه با چالش‌های متعدد نظیر ناهمخوانی بین مهارت فارغ‌التحصیلان و نیازهای بازار کار، همچنین کیفیت ناکافی آموزش عالی مواجه شده است.

افزایش عرضه آموزش عالی، بدون پیش‌بینی متناسب با ظرفیت‌های موجود (از جمله تعداد اساتید، تجهیزات و امکانات آموزشی) به ارائه آموزش مطلوب نمی‌انجامد. درواقع، عدم تناسب بین عرضه آموزش عالی و ظرفیت دانشگاه‌ها، خود بخشی از علت عدم تعادل در بازار نیروی کار متخصص محسوب شده و از این طریق به شکاف میان عرضه و تقاضا و در نتیجه بیکاری در این بازار دامن می‌زند. در اقتصاد ایران، توسعه دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی پس از جنگ تحمیلی با سرعت زیادی اتفاق افتاد. بررسی ۳۵ ساله بازار نیروی کار در کشور نشان می‌دهد که در بازه سال‌های ۱۳۹۰-۱۳۵۵ عرضه نیروی کار دارای تحصیلات عالی، سالانه به‌طور متوسط رشدی بیش از ۱۳ درصد داشته است.

این امر به طور عمده ناشی از تغییر ساختار جمعیت کشور در طی این دوره می‌باشد، حال آنکه تقاضا برای نیروی کار دارای تحصیلات عالی طی دوره مشابه، به طور متوسط سالانه حدود ۷,۵ درصد رشد داشته است؛ به عبارت دیگر، شتاب عرضه نیروی کار تحصیلکرده در مقایسه با تقاضای آن بسیار بیشتر است. در حالی که این مقایسه، بدون در نظر گرفتن تعداد فارغ‌التحصیلان مهاجر از کشور می‌باشد (ماهنامه اجتماعی، اقتصادی، علمی و فرهنگی کار و جامعه، ۱۳۹۱). بنابراین روند فزاینده تعداد دانش‌آموختگان دانشگاهی در سال‌های اخیر همگام با تحولات لازم در عرصه فعالیت‌های اقتصادی کشور نبوده است. به گونه‌ای که؛ نرخ بیکاری فارغ-التحصیلان دانشگاهی از حدود ۴ درصد در سال ۱۳۷۵ به ۲۰ درصد در سال ۱۳۹۵ افزایش یافت (سازمان برنامه و بودجه کشور، ۱۳۹۶) و سپس در سال ۱۴۰۲ به حدود ۱۲ درصد رسیده است (یافته‌های تحقیق). این در حالی است که نرخ بیکاری کل کشور در سال ۱۳۹۵، حدود ۱۲ درصد و در سال ۱۴۰۲، حدود ۸ درصد می‌باشد (مرکز آمار ایران، ۱۴۰۲). بنابراین در دهه‌های اخیر نرخ بیکاری فارغ‌التحصیلان دانشگاهی در ایران همواره بالاتر از میانگین نرخ بیکاری کشور قرار داشته است.

شکاف مستمر در بازار نیروی کار متخصص و تداوم نرخ بیکاری بالاتر از میانگین کشوری در این بازار، پیامدهای اقتصادی و اجتماعی گسترده‌ای به دنبال داشته است که می‌توان آن را در اختلالات پدید آمده در وضعیت اقتصادی کشور طی سال‌های متمادی کشور مشاهده کرد. این اختلالات و ناترازی در بازارهای چهارگانه اقتصاد، به گونه‌ای بوده که به عنوان یکی از عوامل تبیین‌کننده شکست برنامه‌های توسعه کشور در دستیابی به اهدافشان محسوب می‌شوند. تجربیات برنامه‌ریزی‌های اخیر، به‌ویژه برنامه‌های اول تا هفتم توسعه، گسترش کمی آموزش‌ها به‌خصوص در حوزه آموزش عالی به منظور تأمین نیازهای کشور به نیروی انسانی متخصص مورد توجه قرار گرفت. با این حال، عواملی نظیر عدم تناسب میان افزایش عرضه نیروی انسانی در رشته‌های گوناگون با تقاضای مربوط به آنها، سرمایه‌گذاری ناکافی و در نتیجه گسترش نیافتن ظرفیت‌های تولیدی و عدم ایجاد فرصت‌های شغلی کافی برای سطوح مختلف تحصیلی از جمله فارغ‌التحصیلان آموزش عالی باعث شد که شکاف میان عرضه و تقاضای نیروی انسانی متخصص افزایش یابد. متعاقباً، موضوع بیکاری فارغ‌التحصیلان آموزش عالی به عنوان یکی از معضلات بازار کار در برنامه‌های توسعه و مباحث کارشناسی جامعه مطرح گردید (گرایی‌نژاد و میرزایی نژاد، ۱۳۸۱).

یکی از تخصص‌هایی که به‌ویژه در سال‌های اخیر متقاضیان نسبتاً زیادی برای آموزش آن ایجاد شده است، رشته تحصیلی حقوق در دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی کشور می‌باشد. بر اساس گزارش مرکز آمار ایران (۱۳۹۹) تعداد کل دانشجویان دانشگاه‌ها، مراکز آموزش عالی و دانشگاه آزاد اسلامی در سال تحصیلی ۹۷-

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
خلاصه مدیریتی.....	۱
مقدمه	۱
۱- پیشینه مطالعات انجام گرفته.....	۵
۲- مشاغل فارغ التحصیلان رشته حقوق در ایالات متحده آمریکا	۱۱
۱-۲- وضعیت اشتغال فارغ التحصیلان برحسب نوع کارفرما در ایالات متحده آمریکا در سال ۲۰۲۳	۱۲
۲-۲- میانه دستمزد فارغ التحصیلان رشته حقوق در ایالات متحده در ۲۰۲۳ برحسب نوع کارفرما.....	۱۳
۳-۲- روند تغییرات میانه دستمزد فارغ التحصیلان حقوق در ایالات متحده ، سال‌های ۲۰۰۷ تا ۲۰۲۳	۱۴
۳- وضعیت جمعیت فعال، شاغل و بیکار فارغ التحصیل رشته حقوق در مناطق دهگانه.....	۱۶
۱-۳- بررسی و توصیف آماری سهم جمعیت فعال، شاغل و بیکار فارغ التحصیلان رشته تحصیلی حقوق در سال ۱۳۹۷ ...	۱۷
۱-۱-۳- بیشترین و کمترین سهم‌ها: مقایسه آماری.....	۱۸
۲-۳- بررسی و توصیف آماری سهم جمعیت فعال، شاغل و بیکار فارغ التحصیلان رشته تحصیلی حقوق ۱۳۹۸	۱۸
۱-۲-۳- بیشترین و کمترین سهم‌ها در جمعیت فعال، شاغل و بیکار رشته حقوق در سال ۱۳۹۸	۱۹
۳-۳- بررسی و توصیف آماری سهم جمعیت فعال، شاغل و بیکار فارغ التحصیلان رشته تحصیلی حقوق در سال ۱۳۹۹ ...	۱۹
۱-۳-۳- بیشترین و کمترین سهم‌ها: مقایسه آماری.....	۲۰
۲-۳-۳- بررسی و توصیف آماری سهم جمعیت فعال، شاغل و بیکار فارغ التحصیلان رشته تحصیلی حقوق.....	۲۱
۳-۳-۳- بیشترین و کمترین سهم‌ها: مقایسه آماری.....	۲۲
۴-۳- بررسی و توصیف آماری سهم جمعیت فعال، شاغل و بیکار فارغ التحصیلان رشته تحصیلی حقوق در سال ۱۴۰۱ ...	۲۳
۴-۱-۳- بیشترین و کمترین سهم‌ها: مقایسه آماری.....	۲۳
۵-۳- بررسی و توصیف آماری سهم جمعیت فعال، شاغل و بیکار فارغ التحصیلان رشته تحصیلی حقوق در سال ۱۴۰۲ ...	۲۴
۱-۵-۳- بیشترین و کمترین سهم‌ها: مقایسه آماری.....	۲۵
۲-۵-۳- روند سهم جمعیت فعال، شاغل و بیکار در مناطق ده‌گانه ایران از سال ۱۳۹۷ تا ۱۴۰۲	۲۵
۳-۵-۳- روند سهم‌ها و مقایسه آماری بین دسته‌ها.....	۲۷
۴-۵-۳- نرخ بیکاری فارغ التحصیلان رشته حقوق در مناطق یک تا ده در مقایسه با میانگین کشوری.....	۲۸
۴- عرضه جدید نیروی انسانی متخصص رشته حقوق.....	۳۸
۵- مشاغل نیروی انسانی متخصص رشته حقوق.....	۴۲
۶- مقدمه‌ای بر وضعیت رشته حقوق در ارتباط با بازار کار (گزارش‌های پلتفرم جاب ویژن).....	۷۹
۱-۶- وضعیت رضایت تحصیلی و شغلی در بین فارغ التحصیلان دانشگاهی در جامعه هدف.....	۷۹
۱-۱-۶- رشته جایگزین موردنظر فارغ التحصیلانی که از انتخاب رشته خود ناراضی هستند.....	۸۱
۲-۱-۶- گروه‌های شغلی دارای بالاترین نرخ نیروی کار با تحصیلات نامرتبط.....	۸۲
۳-۱-۶- درصد رضایت از میان فارغ التحصیلان هر رشته.....	۸۳
۴-۱-۶- رتبه‌بندی رشته‌های گروه علوم انسانی و معیارها.....	۸۴

۸۶.....	۶-۱-۵- وضعیت رشته حقوق از نگاه فارغ التحصیلان.....
۸۷.....	۶-۱-۶- گروه‌های شغلی فارغ التحصیلان رشته حقوق.....
۸۸.....	۶-۱-۷- وضعیت رشته حقوق در مقطع کارشناسی.....
۸۹.....	۶-۱-۸- محدوده دستمزدی رشته حقوق در سطح کارشناس.....
۹۰.....	۶-۱-۹- محدوده دستمزدی رشته حقوق در سطح کارشناس ارشد و مدیر در شهرهای کوچک و بزرگ.....
۹۲.....	منابع.....

فهرست جداول

عنوان	صفحه
جدول ۱: مشاغل فارغ التحصیلان رشته حقوق در ایالات متحده آمریکا.....	۱۱
جدول ۲: میانه دستمزد فارغ التحصیلان رشته حقوق در ایالات متحده در ۲۰۲۳ برحسب نوع کارفرما.....	۱۴
جدول ۳: عرضه جدید نیروی انسانی متخصص رشته حقوق به تفکیک مناطق ده‌گانه.....	۳۸
جدول ۴: دانش‌آموختگان رشته حقوق در کل مقاطع به تفکیک سازمان‌ها.....	۳۹
جدول ۵: سهم جمعیت فعال، شاغل و بیکار رشته حقوق استان‌ها در سال ۱۳۹۷.....	۴۲
جدول ۶: ده عنوان شغلی نخست فارغ التحصیلان رشته حقوق در استان آذربایجان شرقی سال ۱۳۹۷.....	۴۵
جدول ۷: ده عنوان شغلی نخست فارغ التحصیلان رشته حقوق در استان آذربایجان غربی سال ۱۳۹۷.....	۴۶
جدول ۸: ده عنوان شغلی نخست فارغ التحصیلان رشته حقوق در استان اردبیل سال ۱۳۹۷.....	۴۷
جدول ۹: ده عنوان شغلی نخست فارغ التحصیلان رشته حقوق در استان اصفهان سال ۱۳۹۷.....	۴۸
جدول ۱۰: ده عنوان شغلی نخست فارغ التحصیلان رشته حقوق در استان البرز سال ۱۳۹۷.....	۴۹
جدول ۱۱: ده عنوان شغلی نخست فارغ التحصیلان رشته حقوق در استان ایلام سال ۱۳۹۷.....	۵۰
جدول ۱۲: ده عنوان شغلی نخست فارغ التحصیلان رشته حقوق در استان بوشهر سال ۱۳۹۷.....	۵۱
جدول ۱۳: ده عنوان شغلی نخست فارغ التحصیلان رشته حقوق در استان تهران سال ۱۳۹۷.....	۵۲
جدول ۱۴: ده عنوان شغلی نخست فارغ التحصیلان رشته حقوق در استان چهارمحال و بختیاری سال ۱۳۹۷.....	۵۳
جدول ۱۵: ده عنوان شغلی نخست فارغ التحصیلان رشته حقوق در استان خراسان جنوبی سال ۱۳۹۷.....	۵۴
جدول ۱۶: ده عنوان شغلی نخست فارغ التحصیلان رشته حقوق در استان خراسان رضوی سال ۱۳۹۷.....	۵۵
جدول ۱۷: ده عنوان شغلی نخست فارغ التحصیلان رشته حقوق در استان خراسان شمالی سال ۱۳۹۷.....	۵۶
جدول ۱۸: ده عنوان شغلی نخست فارغ التحصیلان رشته حقوق در استان خوزستان سال ۱۳۹۷.....	۵۷
جدول ۱۹: ده عنوان شغلی نخست فارغ التحصیلان رشته حقوق در استان زنجان سال ۱۳۹۷.....	۵۸
جدول ۲۰: ده عنوان شغلی نخست فارغ التحصیلان رشته حقوق در استان سمنان سال ۱۳۹۷.....	۵۹
جدول ۲۱: ده عنوان شغلی نخست فارغ التحصیلان رشته حقوق در استان سیستان و بلوچستان سال ۱۳۹۷.....	۶۰
جدول ۲۲: ده عنوان شغلی نخست فارغ التحصیلان رشته حقوق در استان فارس سال ۱۳۹۷.....	۶۱
جدول ۲۳: ده عنوان شغلی نخست فارغ التحصیلان رشته حقوق در استان قزوین سال ۱۳۹۷.....	۶۲
جدول ۲۴: ده عنوان شغلی نخست فارغ التحصیلان رشته حقوق در استان قم سال ۱۳۹۷.....	۶۳
جدول ۲۵: ده عنوان شغلی نخست فارغ التحصیلان رشته حقوق در استان کردستان سال ۱۳۹۷.....	۶۴
جدول ۲۶: ده عنوان شغلی نخست فارغ التحصیلان رشته حقوق در استان کرمان سال ۱۳۹۷.....	۶۵
جدول ۲۷: ده عنوان شغلی نخست فارغ التحصیلان رشته حقوق در استان کرمانشاه سال ۱۳۹۷.....	۶۶
جدول ۲۸: ده عنوان شغلی نخست فارغ التحصیلان رشته حقوق در استان کهگیلویه و بویراحمد سال ۱۳۹۷.....	۶۸
جدول ۲۹: ده عنوان شغلی نخست فارغ التحصیلان رشته حقوق در استان گلستان سال ۱۳۹۷.....	۶۹
جدول ۳۰: ده عنوان شغلی نخست فارغ التحصیلان رشته حقوق در استان گیلان سال ۱۳۹۷.....	۷۰
جدول ۳۱: ده عنوان شغلی نخست فارغ التحصیلان رشته حقوق در استان لرستان سال ۱۳۹۷.....	۷۱
جدول ۳۲: ده عنوان شغلی نخست فارغ التحصیلان رشته حقوق در استان مازندران سال ۱۳۹۷.....	۷۲
جدول ۳۳: ده عنوان شغلی نخست فارغ التحصیلان رشته حقوق در استان مرکزی سال ۱۳۹۷.....	۷۳

جدول ۳۴: ده عنوان شغلی نخست فارغ‌التحصیلان رشته حقوق در استان هرمزگان سال ۱۳۹۷.....	۷۴
جدول ۳۵: ده عنوان شغلی نخست فارغ‌التحصیلان رشته حقوق در استان همدان سال ۱۳۹۷.....	۷۵
جدول ۳۶: ده عنوان شغلی نخست فارغ‌التحصیلان رشته حقوق در استان یزد سال ۱۳۹۷.....	۷۶
جدول ۳۷: نظرسنجی رضایت تحصیلی و شغلی در بین فارغ‌التحصیلان رشته حقوق.....	۷۹
جدول ۳۸: دلایل نارضایتی فارغ‌التحصیلان و درصد هر یک از موارد.....	۸۰
جدول ۳۹: رتبه‌بندی رشته‌های گروه علوم انسانی.....	۸۵
جدول ۴۰: وضعیت رشته حقوق از نگاه فارغ‌التحصیلان.....	۸۶
جدول ۴۱: وضعیت رشته حقوق در مقطع کارشناسی.....	۸۸

فهرست نمودارها

عنوان	صفحه
نمودار ۱: وضعیت اشتغال فارغ التحصیلان برحسب نوع کارفرما در ایالات متحده آمریکا در سال ۲۰۲۳.....	۱۲
نمودار ۲: روند تغییرات میانه دستمزد فارغ التحصیلان حقوق در ایالات متحده، سال‌های ۲۰۰۷ تا ۲۰۲۳.....	۱۵
نمودار ۳: سهم جمعیت فعال، شاغل و بیکار فارغ التحصیلان رشته تحصیلی حقوق در سال ۱۳۹۷.....	۱۷
نمودار ۴: سهم جمعیت فعال، شاغل و بیکار فارغ التحصیلان رشته تحصیلی حقوق در سال ۱۳۹۸.....	۱۹
نمودار ۵: سهم جمعیت فعال، شاغل و بیکار فارغ التحصیلان رشته تحصیلی حقوق در سال ۱۳۹۹.....	۲۰
نمودار ۶: سهم جمعیت فعال، شاغل و بیکار فارغ التحصیلان رشته تحصیلی حقوق در سال ۱۴۰۰.....	۲۲
نمودار ۷: سهم جمعیت فعال، شاغل و بیکار فارغ التحصیلان رشته تحصیلی حقوق در سال ۱۴۰۱.....	۲۳
نمودار ۸: سهم جمعیت فعال، شاغل و بیکار فارغ التحصیلان رشته حقوق در سال ۱۴۰۲.....	۲۵
نمودار ۹: روند سهم جمعیت فعال، شاغل و بیکار رشته حقوق در مناطق ده‌گانه ایران از سال ۱۳۹۷ تا ۱۴۰۲.....	۲۶
نمودار ۱۰: نرخ بیکاری و درصد رشد نرخ بیکاری رشته حقوق طی دوره ۱۳۹۷-۱۴۰۲.....	۲۶
نمودار ۱۱: نرخ بیکاری فارغ التحصیلان رشته حقوق در مناطق یک تا ده در مقایسه با میانگین کشوری.....	۲۹
نمودار ۱۲: وضعیت کلی رشته حقوق در درون استان‌ها را به لحاظ اشتغال و بیکاری در سال ۱۳۹۷.....	۴۴
نمودار ۱۳: ترجیحات جایگزین فارغ التحصیلان ناراضی از رشته حقوق.....	۸۱
نمودار ۱۴: گروه‌های شغلی دارای بالاترین نرخ نیروی کار با تحصیلات نامرتبط.....	۸۲
نمودار ۱۵: درصد رضایت از میان فارغ التحصیلان هر رشته.....	۸۴
نمودار ۱۶: گروه‌های شغلی فارغ التحصیلان رشته حقوق (درصد از کل فارغ التحصیلان رشته).....	۸۷
نمودار ۱۷: حقوق درخواستی و حقوق دریافتی در سطح کارشناس برای (الف) استان تهران و (ب) استان‌های دیگر.....	۸۹
نمودار ۱۸: حقوق درخواستی و حقوق دریافتی در سطح کارشناس ارشد و مدیر در شهرهای کوچک و بزرگ ۱۴۰۴.....	۹۰

خلاصه مدیریتی

این گزارش با هدف تحلیل وضعیت بازار کار فارغ التحصیل رشته حقوق، با تأکید بر طرف تقاضای این بازار تدوین شده و درصدد است تصویری جامع از روندهای اشتغال و بیکاری، عرضه نیروی کار متخصص و میزان انطباق برنامه‌های آموزش عالی با نیازهای بالفعل بازار کار ارائه دهد. بازار کار به عنوان یکی از شاخص‌های اساسی پویایی اقتصادی و اجتماعی، در رشته حقوق از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است؛ زیرا پیوند میان آموزش دانشگاهی، مهارت‌های حرفه‌ای و فرصت‌های شغلی در این حوزه نقشی تعیین‌کننده در کارآمدی نظام حقوقی و عدالت اجتماعی ایفا می‌کند. از این‌رو، تحلیل وضعیت اشتغال فارغ التحصیلان حقوق صرفاً یک مسئله آماری نیست، بلکه موضوعی راهبردی در حوزه سیاست‌گذاری آموزشی و حرفه‌ای به شمار می‌آید.

بررسی پیشینه مطالعات نشان می‌دهد که پژوهش‌های جامع و مستقل در زمینه عرضه و تقاضای نیروی متخصص در رشته حقوق محدود بوده و خلأهای دانشی قابل توجهی در این حوزه وجود دارد. در عین حال، شواهد موجود حاکی از افزایش نسبی نرخ بیکاری فارغ التحصیلان دانشگاهی و وجود شکاف میان محتوای آموزش عالی با نیازهای واقعی بازار کار است. این وضعیت بیانگر آن است که چالش اشتغال در رشته حقوق صرفاً ناشی از کمبود فرصت‌های شغلی نیست، بلکه ریشه در عدم انطباق ساختاری میان نظام آموزشی و الزامات حرفه‌ای دارد. تحلیل داده‌های آماری مربوط به سال‌های ۱۳۹۷ تا ۱۴۰۲ نشان می‌دهد که جمعیت شاغل فارغ التحصیلان رشته حقوق روندی افزایشی داشته و از ۳۳۱،۲۰۷ نفر به ۳۸۳،۱۴۴ نفر رسیده است. هم‌زمان، جمعیت بیکار این رشته با کاهش مواجه بوده و از ۲۰ درصد در سال ۱۳۹۷ به ۱۲ درصد در سال ۱۴۰۲ کاهش یافته است. هرچند این یافته‌ها در نگاه نخست بیانگر بهبود نسبی وضعیت اشتغال در این حوزه به شمار می‌رود؛ اما ارزیابی دقیق‌تر نشان می‌دهد که چنین بهبود کمی نمی‌تواند لزوماً به معنای حل معضلات ساختاری بازار کار این حوزه باشد و باید با احتیاط تفسیر شود.

بررسی توزیع جغرافیایی اشتغال و بیکاری نشان می‌دهد که بازار کار فارغ التحصیلان حقوق با عدم توازن منطقه‌ای چشمگیری مواجه است. منطقه ۱ از سهم اشتغال به مراتب بالاتر نسبت به سایر مناطق برخوردار می‌باشد، در مقابل، برخی مناطق دیگر با نرخ بیکاری بالاتری مواجه هستند. این تمرکز جغرافیایی فرصت‌های شغلی می‌تواند به تشدید مهاجرت داخلی نیروی کار متخصص و افزایش شکاف‌های منطقه‌ای در دسترسی به فرصت‌های حرفه‌ای منجر شود. چنین نابرابری‌هایی بیانگر آن است که سیاست‌گذاری در حوزه آموزش و اشتغال نباید صرفاً بر شاخص‌های ملی متمرکز باشد، بلکه لازم است ابعاد منطقه‌ای و ظرفیت‌های محلی نیز مورد توجه قرار گیرد. توسعه متوازن زیرساخت‌های مرتبط با تخصص حقوقی، تقویت تقاضا برای خدمات

تخصصی در مناطق کمتر برخوردار و ایجاد مشوق‌هایی هدفمند برای توزیع متعادل نیروی انسانی متخصص می‌تواند از جمله راهکارهای کاهش این شکاف‌های منطقه‌ای به شمار رود.

تحلیل داده‌های مبتنی بر پایگاه‌های اشتغال (شامل اطلاعات حدود ۵۰۰ هزار نفر) و نظرسنجی‌های گسترده از فارغ‌التحصیلان (نمونه‌ای بالغ بر ۴۰ هزار نفر)، امکان ارزیابی ابعاد کیفی بازار کار را نیز فراهم ساخته است. این داده‌ها علاوه بر وضعیت اشتغال، شاخص‌هایی مانند میزان رضایت از رشته تحصیلی، تناسب شغل با علایق فردی و سطح درآمد را نیز در برمی‌گیرد و تصویری چندبعدی از تجربه شغلی فارغ‌التحصیلان ارائه می‌دهد. یافته‌ها نشان می‌دهد که ارزیابی وضعیت بازار کار نباید صرفاً بر نرخ اشتغال متمرکز باشد، بلکه شاخص‌های کیفی نظیر رضایت شغلی، تناسب مهارتی، امنیت شغلی و مسیر پیشرفت حرفه‌ای نیز از اهمیت بنیادین برخوردارند. ممکن است بخشی از فارغ‌التحصیلان در زمره شاغلان از نظر کیفیت شغل، میزان درآمد یا انطباق با حوزه تخصصی تحصیلی خود با چالش‌هایی مواجه باشند؛ بنابراین، تحلیل جامع بازار کار نیازمند لحاظ هم‌زمان رویکردهای کمی و کیفی است.

یکی از چالش‌های اساسی، شکاف میان محتوای آموزشی رشته حقوق و نیازهای عملی بازار کار است. چنانچه آموزش حقوق عمدتاً بر جنبه‌های نظری متمرکز باشد و مهارت‌های کاربردی، حرفه‌ای و بین‌رشته‌ای به‌طور کافی تقویت نشود، فارغ‌التحصیلان در مسیر ورود مؤثر به بازار کار با موانع جدی مواجه خواهند شد. این امر ضرورت بازنگری در برنامه‌های درسی، تقویت مهارت‌های عملی و توسعه دوره‌های کارآموزی و تعامل مؤثر با نهادهای حرفه‌ای را برجسته می‌سازد. بهبود پایدار وضعیت بازار کار فارغ‌التحصیلان حقوق مستلزم مداخلات هماهنگ در سطوح مختلف است؛ از اصلاح ساختارهای آموزشی و ارتقای کیفیت مهارت‌آموزی گرفته تا سیاست‌های فعال اشتغال و توسعه متوازن منطقه‌ای. همچنین، ایجاد پیوند مؤثر میان دانشگاه‌ها، نهادهای حرفه‌ای، دستگاه قضایی و بخش خصوصی می‌تواند زمینه انطباق بهتر عرضه نیروی انسانی با تقاضای واقعی را فراهم سازد.

درمجموع، نتایج این گزارش نشان می‌دهد که اگرچه برخی شاخص‌های کمی بازار کار رشته حقوق طی سال‌های اخیر بهبود یافته‌اند؛ اما چالش‌های ساختاری همچنان پابرجاست. نابرابری‌های منطقه‌ای، عدم انطباق کامل آموزش با نیازهای حرفه‌ای و ضرورت توجه به کیفیت اشتغال ازجمله محورهای اساسی هستند که نیازمند سیاست‌گذاری هدفمند و مبتنی بر داده می‌باشند. این گزارش می‌تواند مبنای مناسبی برای تصمیم‌گیری‌های راهبردی در حوزه آموزش عالی، تنظیم ظرفیت پذیرش دانشجو، طراحی برنامه‌ریزی توسعه اشتغال و همچنین ایجاد زیرساخت‌های متناسب با نیازهای استانی در رشته حقوق مورد استفاده قرار گیرد.

مقدمه

بازار نیروی کار در میان بازارهای چهارگانه اقتصاد، سهم بسیار مهمی در برنامه‌ریزی‌های توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشورها ایفا می‌کند و در طراحی راهبردها و سیاست‌ها، ایجاد شرایط تعادل در این بازار را به مثابه یکی از اولویت‌های اصلی مدنظر قرار می‌دهند. بازار کار با توجه به نقش تنظیم‌کنندگی روابط بین عرضه‌کنندگان و متقاضیان نیروی کار و همچنین ایجاد تعادل در متغیر اقتصاد کلان اشتغال، در اقتصاد کشور حائز اهمیت زیادی است. عوامل مختلفی از حوزه‌های گوناگون وجود دارند که بر عرضه و تقاضای نیروی کار مؤثر هستند؛ از جمله رشد درآمد سرانه، میزان سرمایه‌گذاری، تکنولوژی تولید، نرخ دستمزدها و رخداد بحران-هایی نظیر همه‌گیری کووید-۱۹ و تنش‌های سیاسی که می‌توانند تکانه‌های قابل توجهی بر متغیرهای اقتصادی و عملکرد بازار کار وارد آورند.

آنچه در دهه‌های اخیر برای بازار نیروی کار ایران اهمیت زیادی پیدا کرده، جایگاه نیروی کار متخصص و فارغ‌التحصیل دانشگاهی است. از یک سو، نیروی انسانی متخصص به عنوان یکی از ارکان نوآوری، ابداعات و دستیابی به مزیت‌های رقابتی شناخته می‌شود و کشورها سرمایه‌گذاری چشمگیری را به نظام آموزش عالی اختصاص می‌دهند. به بیان دیگر، هدف اصلی توسعه آموزش عالی، ارتقای بهره‌وری در بخش‌های خصوصی و دولتی و نیز تسهیل ایجاد اشتغال از طریق انباشت سرمایه انسانی، به‌ویژه برای جوانان فارغ‌التحصیل از دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی می‌باشد. از سوی دیگر، اهمیتی که مسئله تربیت نیروی انسانی متخصص در اقتصاد کشور یافته، این حوزه با چالش‌های متعدد نظیر ناهمخوانی بین مهارت فارغ‌التحصیلان و نیازهای بازار کار، همچنین کیفیت ناکافی آموزش عالی مواجه شده است.

افزایش عرضه آموزش عالی، بدون پیش‌بینی متناسب با ظرفیت‌های موجود (از جمله تعداد اساتید، تجهیزات و امکانات آموزشی) به ارائه آموزش مطلوب نمی‌انجامد. درواقع، عدم تناسب بین عرضه آموزش عالی و ظرفیت دانشگاه‌ها، خود بخشی از علت عدم تعادل در بازار نیروی کار متخصص محسوب شده و از این طریق به شکاف میان عرضه و تقاضا و در نتیجه بیکاری در این بازار دامن می‌زند. در اقتصاد ایران، توسعه دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی پس از جنگ تحمیلی با سرعت زیادی اتفاق افتاد. بررسی ۳۵ ساله بازار نیروی کار در کشور نشان می‌دهد که در بازه سال‌های ۱۳۹۰-۱۳۵۵ عرضه نیروی کار دارای تحصیلات عالی، سالانه به‌طور متوسط رشدی بیش از ۱۳ درصد داشته است.

این امر به طور عمده ناشی از تغییر ساختار جمعیت کشور در طی این دوره می‌باشد، حال آنکه تقاضا برای نیروی کار دارای تحصیلات عالی طی دوره مشابه، به طور متوسط سالانه حدود ۷,۵ درصد رشد داشته است؛ به عبارت دیگر، شتاب عرضه نیروی کار تحصیلکرده در مقایسه با تقاضای آن بسیار بیشتر است. در حالی که این مقایسه، بدون در نظر گرفتن تعداد فارغ‌التحصیلان مهاجر از کشور می‌باشد (ماهنامه اجتماعی، اقتصادی، علمی و فرهنگی کار و جامعه، ۱۳۹۱). بنابراین روند فزاینده تعداد دانش‌آموختگان دانشگاهی در سال‌های اخیر همگام با تحولات لازم در عرصه فعالیت‌های اقتصادی کشور نبوده است. به گونه‌ای که؛ نرخ بیکاری فارغ-التحصیلان دانشگاهی از حدود ۴ درصد در سال ۱۳۷۵ به ۲۰ درصد در سال ۱۳۹۵ افزایش یافت (سازمان برنامه و بودجه کشور، ۱۳۹۶) و سپس در سال ۱۴۰۲ به حدود ۱۲ درصد رسیده است (یافته‌های تحقیق). این در حالی است که نرخ بیکاری کل کشور در سال ۱۳۹۵، حدود ۱۲ درصد و در سال ۱۴۰۲، حدود ۸ درصد می‌باشد (مرکز آمار ایران، ۱۴۰۲). بنابراین در دهه‌های اخیر نرخ بیکاری فارغ‌التحصیلان دانشگاهی در ایران همواره بالاتر از میانگین نرخ بیکاری کشور قرار داشته است.

شکاف مستمر در بازار نیروی کار متخصص و تداوم نرخ بیکاری بالاتر از میانگین کشوری در این بازار، پیامدهای اقتصادی و اجتماعی گسترده‌ای به دنبال داشته است که می‌توان آن را در اختلالات پدید آمده در وضعیت اقتصادی کشور طی سال‌های متمادی کشور مشاهده کرد. این اختلالات و ناترازی در بازارهای چهارگانه اقتصاد، به گونه‌ای بوده که به عنوان یکی از عوامل تبیین‌کننده شکست برنامه‌های توسعه کشور در دستیابی به اهدافشان محسوب می‌شوند. تجربیات برنامه‌ریزی‌های اخیر، به‌ویژه برنامه‌های اول تا هفتم توسعه، گسترش کمی آموزش‌ها به‌خصوص در حوزه آموزش عالی به منظور تأمین نیازهای کشور به نیروی انسانی متخصص مورد توجه قرار گرفت. با این حال، عواملی نظیر عدم تناسب میان افزایش عرضه نیروی انسانی در رشته‌های گوناگون با تقاضای مربوط به آنها، سرمایه‌گذاری ناکافی و در نتیجه گسترش نیافتن ظرفیت‌های تولیدی و عدم ایجاد فرصت‌های شغلی کافی برای سطوح مختلف تحصیلی از جمله فارغ‌التحصیلان آموزش عالی باعث شد که شکاف میان عرضه و تقاضای نیروی انسانی متخصص افزایش یابد. متعاقباً، موضوع بیکاری فارغ‌التحصیلان آموزش عالی به عنوان یکی از معضلات بازار کار در برنامه‌های توسعه و مباحث کارشناسی جامعه مطرح گردید (گرایی‌نژاد و میرزایی نژاد، ۱۳۸۱).

یکی از تخصص‌هایی که به‌ویژه در سال‌های اخیر متقاضیان نسبتاً زیادی برای آموزش آن ایجاد شده است، رشته تحصیلی حقوق در دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی کشور می‌باشد. بر اساس گزارش مرکز آمار ایران (۱۳۹۹) تعداد کل دانشجویان دانشگاه‌ها، مراکز آموزش عالی و دانشگاه آزاد اسلامی در سال تحصیلی ۹۷-

۱۳۹۶ حدود ۳ میلیون و ۶۰۰ هزار نفر است. از این تعداد، ۶ درصد (تقریباً ۲۱۷ هزار نفر) در رشته حقوق مشغول به تحصیل بوده‌اند. در مقابل، سهم رشته حقوق از کل جمعیت فعال دانش‌آموختگان آموزش عالی کشور در سال ۱۴۰۲، حدود ۵ درصد است. این رشته سهم مشابه ۵ درصدی از کل شاغلان دارای مدرک تحصیلی دانشگاهی نیز دارد؛ اما سهم رشته حقوق از بیکاران فارغ‌التحصیل دانشگاهی کل کشور بالاتر بوده و ۶ درصد می‌رسد (محاسبات تحقیق).

با توجه به اهمیت نسبی رشته حقوق در بازار نیروی کار کشور، پژوهش حاضر به بررسی وضعیت بازار کار این رشته در سطح ملی و استانی می‌پردازد. این مطالعه در زمره موضوعات فرارشته‌ای قرار دارد و در چارچوب مأموریتی انجام شده که در سازمان برنامه و بودجه کشور به منظور آمایش آموزش عالی برای رشته‌های مختلف دانشگاهی تدوین گردیده است. مطالعه وضعیت بازار کار رشته حقوق از منظر تعامل عرضه و تقاضا به عنوان مطالعه موردی و مقدماتی طرح آمایش آموزش عالی در نظر گرفته شده است. این پژوهش با تمرکز بر وضعیت بازار کار این رشته، عمدتاً به بررسی تقاضای آن می‌پردازد، در حالی که مطالعه وضعیت عرضه دانش‌آموختگان و دانشجویان در حال تحصیل رشته حقوق در گزارش دیگری تدوین خواهد شد.

با توجه به اینکه تقاضای بازار کار مستقیماً با نحوه و میزان اشتغال فارغ‌التحصیلان رشته‌های آموزش عالی در مشاغل و مکان‌های جغرافیایی (استان‌ها) مرتبط است، دسترسی به آمار و اطلاعات مربوط به آن تا حدودی دشوار می‌باشد. از این‌رو، برای بررسی وضعیت اشتغال فارغ‌التحصیلان رشته حقوق، از داده‌های خام مربوط به طرح آمارگیری نیروی کار مرکز آمار که (سالانه اجرا می‌شود)، استفاده گردیده است. هدف، استخراج برآوردی از آمار جمعیت فعال، شاغلان و بیکاران رشته حقوق طی سال‌های ۱۳۹۷-۱۴۰۲ به تفکیک مناطق ده‌گانه آمایشی کشور بوده است. در پژوهش حاضر، ابتدا پیشینه‌ای از مطالعات انجام گرفته در حوزه بازار کار و به‌ویژه تقاضای نیروی کار فارغ‌التحصیلان آموزش عالی در کشور ارائه می‌گردد و همچنین اشاره‌ای آماری به وضعیت بازار کار رشته حقوق در ایالات متحده آمریکا می‌شود. سپس جمعیت فعال، شاغل و بیکار برآوردی فارغ‌التحصیلان رشته حقوق و نرخ بیکاری آنها در بین مناطق ده‌گانه آمایشی طی سال‌های ۱۳۹۷-۱۴۰۲ مورد بررسی قرار می‌گیرد. در بخش بعدی به تحلیل عرضه جدید نیروی انسانی متخصص در رشته حقوق می‌پردازیم. این متغیر به صورت تفاضل جمعیت فعال فارغ‌التحصیلان رشته حقوق در سال جاری نسبت به سال قبل محاسبه می‌شود.

مسئله دیگری که در بخش بعدی این گزارش به آن پرداخته می‌شود این است که فارغ‌التحصیلان رشته حقوق در سال‌های متمادی که اکنون وارد بازار کار شده و جزء جمعیت فعال این رشته محسوب می‌شوند، در صورت

اشتغال به کار، به طور عمده در چه محل‌های شغلی مشغول به کار هستند. به عبارتی مسئله‌ای که در این بخش به آن پرداخته می‌شود، چگونگی توزیع شاغلان متخصص رشته حقوق، در بین عناوین شغلی مختلف است. این بررسی می‌تواند مسئله ناهمخوانی بین رشته تحصیلی و شغل را مورد تحلیل قرار دهد. آخرین بخش از بررسی وضعیت بازار اشتغال فارغ‌التحصیلان رشته حقوق به گزارش تحلیل برگرفته از پلتفرم جاب ویژن و داده‌های آماری استخراج شده از آن اختصاص دارد.

۱- پیشینه مطالعات انجام گرفته

مطابق بررسی‌های این پژوهش، تاکنون مطالعه‌ای که به طور خاص به بررسی وضعیت بازار کار، عرضه و تقاضای نیروی متخصص پرداخته باشد، صورت نگرفته است؛ اما مطالعات متعددی درباره بازار نیروی کار متخصص به طور عام انجام شده و ابعاد مختلف عرضه و تقاضای آن در اقتصاد کشور مورد تحلیل قرار گرفته است. به طور خاص در جریان تدوین برنامه‌های توسعه، پژوهش‌هایی با محوریت تحلیل بازار نیروی کار متخصص در ایران صورت پذیرفته است. در ادامه به بخشی از این پژوهش‌ها و همین‌طور مطالعات مستقل دیگر در این حوزه اشاره می‌شود.

سازمان برنامه و بودجه کشور در سال ۱۳۹۶، مطالعه‌ای با عنوان «تحلیل اجمالی وضعیت بازار کار فارغ التحصیلان دانشگاهی و ارائه اقدامات و راهکارهای لازم برای افزایش اشتغال آنها» انجام داده است. در این مطالعه بعد از مرور اجمالی تحولات بازار کار دانش‌آموختگان دانشگاهی، به پیش‌بینی فرصت‌های شغلی مورد نیاز برای این گروه در بازه زمانی برنامه ششم توسعه پرداخته شده است. در این مطالعه، فرض شده است که اگر هدف سیاست‌گذار، کاهش نرخ بیکاری فارغ‌التحصیلان دانشگاهی از ۲۰ درصد در سال ۱۳۹۵ به ۹ درصد در پایان برنامه ششم باشد، آنگاه جمعیت شاغل دارای مدرک آموزش عالی باید به‌طور متوسط سالانه ۶۷۸ هزار نفر افزایش یابد. به عبارت دیگر، حدود ۷۰ درصد از کل فرصت‌های شغلی ایجاد شده در اقتصاد باید به دانش‌آموختگان دانشگاهی اختصاص پیدا کند.

مطالعه فوق‌الذعان دارد که برای تحقق هدف اشاره شده، باید سهم شاغلان دارای مدرک آموزش عالی از ۲۳٫۷ درصد در ابتدای برنامه ششم توسعه به ۳۲ درصد ارتقا یابد؛ رشدی که حتی با فرض نرخ رشد اقتصادی ۸ درصد نیز دستیابی به آن دشوار است. افزایش سهم شاغلان دارای مدرک آموزش عالی به ۳۲ درصد در سال ۱۴۰۰، تقریباً نزدیک به وضعیتی مشابه کشورهای نظیر سوئد و سوئیس ایجاد می‌کند؛ بنابراین تحقق این هدف بسیار مشکل به نظر می‌رسد و به احتمال زیاد با افزایش عدم انطباق بین شغل و مهارت (ناهماهنگی میان سطح آموزش و تخصص مورد نیاز مشاغل از یک سو و میزان آموزش و تخصص نیروی کار) از سوی دیگر همراه خواهد بود.

در مطالعه‌ای دیگر، دین‌محمدی و همکاران (۱۳۹۷) پژوهشی با عنوان «شبیه‌سازی روند تغییرات عرضه دانش‌آموختگان آموزش عالی و بیکاران دارای تحصیلات تکمیلی در بازه زمانی ۱۴۰۴-۱۳۹۵» انجام داده‌اند. این مطالعه با استفاده از روش سیستم پویا، عرضه جمعیت دانش‌آموختگان آموزش عالی و بیکاران دارای تحصیلات دانشگاهی در ایران را در سال‌های ۱۴۰۴-۱۳۹۵ شبیه‌سازی کرده است. شبیه‌سازی عرضه آموزش

عالی، بر پایه تغییرات جمعیتی کل کشور، روند عرضه جمعیت دانش‌آموزی و متغیرهای اقتصادی اثرگذار بر تقاضای ورود به دانشگاه‌ها و نیز نسبت نیروی کار به تعداد دانشجویان انجام شده است.

بر اساس نتایج این مطالعه انتظار می‌رود جمعیت دانشجویی تا سال ۱۴۰۵ نسبت به دهه قبل، حدود ۲۷ درصد کاهش را تجربه کند و از ۴,۸ میلیون نفر در سال ۱۳۹۴، به ۳,۵ میلیون نفر در سال ۱۴۰۴ برسد. حتی با فرض دستیابی به بالاترین نرخ رشد اقتصادی، تعداد بیکاران فارغ‌التحصیل دانشگاه‌ها افزایش خواهد یافت و انتظار می‌رود از ۹۹۸ هزار نفر در سال ۱۳۹۴، به حداقل ۲,۴ میلیون نفر در سال ۱۴۰۴ برسد. انتظار می‌رود با وجود کاهش جمعیت دانشجویی، بیکاری دانش‌آموختگان دانشگاه‌ها حدود ۲,۵ برابر افزایش یابد. تحلیل حساسیت انجام شده در نتایج مدل شبیه‌سازی شده نشان می‌دهد که تغییر در پارامترهای اصلی تأثیر چشمگیری در نتایج مدل نمی‌گذارد. این نتایج به عنوان چالش‌های مهم اقتصاد ایران در حوزه بازار نیروی کار، به‌ویژه نیروی انسانی متخصص باقی خواهد ماند.

وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی در سال ۱۳۹۱ مطالعه‌ای توسط مرکز آمار و اطلاعات راهبردی این وزارت درباره بازار نیروی کار متخصص با عنوان «مروری بر عرضه و تقاضای نیروی کار دارای تحصیلات عالی در ایران» انجام داده است. در این مطالعه تمرکز بر بررسی مقایسه‌ای وضعیت بازار نیروی کار متخصص دانشگاهی در دو مقطع زمانی ۱۳۵۵ و ۱۳۹۰ می‌باشد. مطابق این مقایسه، نرخ بیکاری نیروی کار دارای تحصیلات عالی، از ۰,۴ درصد در سال ۱۳۵۵ به ۱۹,۵ درصد در سال ۱۳۹۰ افزایش یافته است. بر اساس یافته‌های مطالعه فوق، متوسط رشد کل جمعیت فارغ‌التحصیل دانشگاهی کشور (فعال و غیرفعال) در بین دو مقطع اشاره شده، ۹,۵ درصد و متوسط رشد جمعیت فعال آن، ۸ درصد و جمعیت شاغل دارای مدرک دانشگاهی حدود ۷ درصد بوده است. در حالی که متوسط رشد بیکاران بازار مذکور، بیش از ۱۳ درصد می‌باشد و تعداد آنها از ۱۱ هزار نفر در سال ۱۳۵۵ به حدود ۹۰۰ هزار نفر در سال ۱۳۹۰ افزایش یافته است.

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که نرخ رشد بیکاری نسبت به اشتغال و جمعیت فعال، بیانگر آن است که علاوه بر افزایش ظرفیت دانشگاه‌ها در بازه زمانی مورد بررسی، فرصت‌های شغلی ایجاد شده عمدتاً نیازمند تخصص‌های دانشگاهی نبوده است. به عبارت دیگر، کارفرمایان کمبود کمتری نسبت به تخصص‌ها و دانش فارغ‌التحصیلان دانشگاهی احساس می‌کنند. لازم به ذکر است که میزان این ناهمخوانی در گروه‌های تحصیلی مختلف، متفاوت است. در سال ۱۳۹۰، بیشترین نرخ بیکاری دانش‌آموختگان دانشگاهی با ۴۱ درصد مربوط به گروه آموزشی صنعت و فراوری می‌باشد. گروه مهندسی و حرفه‌های مهندسی یا نرخ بیکاری ۲۲ درصد و گروه حقوق با نرخ ۲۵,۵ درصد در رتبه‌های بعدی قرار داشته‌اند. هر سه این گروه‌های تحصیلی دانشگاهی از میانگین

نرخ بیکاری سال ۱۳۹۰ بالاتر می‌باشد. کمترین نرخ بیکاری مربوط به دو گروه آموزشی بهداشت و خدمات حمل و نقل است که به ترتیب نرخ بیکاری آنها ۸ و ۳٫۹ درصد می‌باشد.

در تدوین برنامه پنجم توسعه نیز مطالعه‌ای ذیل مستندات کلان تنظیم برنامه پنجم توسعه در حوزه بازار کار در سال ۱۳۸۹ انجام گرفته است. هدف این مطالعه تبیین بازار کار کشور در برنامه پنجم توسعه (۹۳-۱۳۸۹)، برای دستیابی به ایجاد فرصت‌های شغلی جدید و تحول در بازار کار، درک واقعیت‌های بازار کار و اقتصاد کشور می‌باشد. بنابراین برای این منظور لازم است جایگاه و ساختار بازار کار ایران و چشم‌انداز آن در برنامه پنجم مشخص شود. در نهایت این مطالعه بعد از بررسی تحولات بازار کار در دوره ۱۳۷۵ تا ۱۳۸۵، به پیش‌بینی شاخص‌های کلیدی بازار کار در طی برنامه پنجم توسعه پرداخته است. البته این پیش‌بینی به صورت شاخص‌های کلی جمعیت فعال، شاغل و بیکار ارائه شده و برای نیروی کار متخصص به طور جداگانه انجام نگرفته است.

اما مقایسه تحولات بازار کار در دو مقطع ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵ در این مطالعه نشان می‌دهد که نرخ بیکاری در بین نیروی کار دارای مدرک دانشگاهی از ۴ درصد در سال ۱۳۷۵، به ۱۰ درصد در سال ۱۳۸۵ افزایش یافته است. از طرف دیگر، نرخ مشارکت نیروی کار مذکور در همین بازه از حدود ۵۹ درصد به ۵۳٫۵ درصد کاهش یافته است. بین سال‌های ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵، سالانه به طور متوسط ۴۴۰ هزار نفر به جمعیت نیروی کار متخصص در کشور اضافه شده که از این تعداد، حدود ۲۲۰ هزار نفر (تقریباً ۵۰ درصد) جمعیت فعال بوده و مابقی غیرفعال بوده‌اند. همچنین در این دوره، ۱۹۰ هزار نفر به شاغلان دارای مدرک تحصیلی دانشگاهی افزوده شده و ۳۲ هزار نفر نیز به بیکاران آنها در کشور اضافه گردیده است.

علاوه بر این، بر اساس بررسی‌های آماری مطالعه مذکور، سهم نیروی کار دارای مدرک آموزش عالی از کل جمعیت فعال از حدود ۹ درصد در سال ۱۳۷۵ به ۱۵ درصد در سال ۱۳۸۵ افزایش یافته است. این سهم برای افراد شاغل دارای مدرک دانشگاهی در همین بازه، بیش از ۹٫۵ درصد به ۱۶ درصد رسیده است. همچنین سهم نیروی کار دارای مدرک دانشگاهی از تقریباً ۴ درصد در سال ۱۳۷۵ به ۱۲٫۵ درصد در سال ۱۳۸۵ افزایش یافته است. به عبارتی، سهم دانش‌آموختگان دانشگاهی از بیکاری در طول دوره اشاره شده، نسبت به گروه‌های دیگر جمعیتی (جمعیت بی‌سواد، جمعیت سوادآموزی بزرگسالان و جمعیت باسواد در سطوح ابتدایی، راهنمایی و متوسطه) بیشتر شده است، هرچند این سهم در بین شاغلان آنها نیز افزایش یافته است.

مطالعه دیگری توسط اکبری پور در سال ۱۳۸۳ در مجله کار و جامعه با عنوان «نگاهی به وضعیت اشتغال و بیکاری فارغ‌التحصیلان دانشگاهی» انجام گرفته است. این مطالعه با بررسی وضعیت عرضه و تقاضای نیروی کار فارغ‌التحصیل دانشگاهی و برآورد نرخ بیکاری در سال‌های ۸۱-۱۳۷۶، به موضوع ناهمخوانی بین نیاز بازار

کار و رشته‌های مختلف تحصیلی پرداخته است. بر اساس بررسی‌های آماری این مطالعه، عرضه نیروی کار دارای مدرک آموزش عالی در بازه زمانی ۷۸-۱۳۴۵ از ۷۷ هزار نفر به ۱۸۸۵ هزار نفر رسید که بیانگر نرخ رشد متوسط ۱۰,۲ درصدی است. در مقابل، تقاضای نیروی کار دارای مدرک آموزش عالی در دوره فوق از ۷۴ هزار نفر به ۱۵۹۹ هزار نفر افزایش یافت که نرخ رشد متوسط ۹,۵ درصدی نشان می‌دهد؛ بنابراین، عرضه نیروی کار دارای تحصیلات عالی به طور معناداری از رشد تقاضا برای آنان پیشی گرفته است.

بر اساس یافته‌های این مطالعه، شکاف بین عرضه و تقاضای نیروی کار دارای مدرک آموزش عالی به افزایش نرخ بیکاری در این گروه منجر شده است؛ به طوری که نرخ بیکاری از ۴ درصد در سال ۱۳۴۵ به ۱۵ درصد در سال ۱۳۷۸ رسیده است. همچنین، نظام آموزش عالی کشور در دهه ۷۵-۱۳۶۵، تقریباً دو برابر نیروی انسانی متخصصی را تربیت کرده که طی پنج دهه پیش از آن تأمین شده بود. در این راستا، بر اساس ماتریس نیروی انسانی تخصص-فعالیت در سال ۱۳۷۵، تنها ۱۱ درصد از فارغ‌التحصیلان رشته کشاورزی در بخش کشاورزی اشتغال داشته‌اند و ۸۹ درصد آنان در سایر بخش‌ها، به‌ویژه بخش خدمات فعالیت کرده‌اند.

بر همین اساس، توزیع نسبی نرخ بیکاری در بین فارغ‌التحصیلان دانشگاهی برحسب رشته‌های تحصیلی عمده در سال ۱۳۸۱ نشان می‌دهد که تنها رشته علوم تربیتی با نرخ ۴ درصد، بیکاری کمتر از ۱۰ درصد داشته است. نرخ بیکاری در رشته حقوق حدود ۱۲ درصد برآورد شده که مشابه یافته‌های مطالعه پیشین، بالاتر از میانگین بیکاری گروه‌های تحصیلی است. بیشترین نرخ بیکاری نیز مربوط به رشته کشاورزی با ۲۲,۵ درصد می‌باشد.

مطالعه‌ای با عنوان «بررسی اثرات تحولات برنامه سوم توسعه بر تقاضای نیروی انسانی متخصص کشور» توسط گرای‌نژاد و میرزایی‌نژاد در سال ۱۳۸۱ انجام شده است. در این مطالعه، تقاضای نیروی انسانی متخصص در برنامه سوم توسعه از طریق تحلیل محتوایی برآورد گردیده است. روش برآورد در آن بر اساس روند گذشته و همچنین روش شاخص‌های نیروی انسانی در بخش‌های مختلف بوده است. علاوه بر این، مطالعه فوق میزان تقاضای برآورد شده خود برای نیروی انسانی متخصص در بخش‌های عمده اقتصادی را با نتایج حاصل از الگوی تقاضای نیروی انسانی متخصص در برنامه سوم مقایسه کرده است.

بر اساس نتایج مطالعه، در سطح کل نیروی انسانی متخصص، اختلاف و فاصله شدیدی بین این دو برآورد وجود ندارد و این اختلاف حدود ۶ درصد است. با این حال، در سطح بخش‌های اقتصادی، تفاوت‌های قابل توجهی مشاهده می‌شود. بیشترین اختلاف مثبت مربوط به بخش صنعت است که اشتغال نیروی انسانی متخصص حدود ۳۴ درصد بیش از پیش‌بینی برنامه سوم می‌باشد. همچنین در بخش کشاورزی، برآورد مطالعه مذکور حدود ۴۷ درصد کمتر از برآورد برنامه است.

مطالعه جامع درباره بازار نیروی کار متخصص دانشگاهی توسط فلیچی در سال ۱۳۸۰ با عنوان «برآورد عرضه و تقاضای نیروی انسانی متخصص و بررسی ساختار بازار کار آموزش عالی در استان‌های کشور» در مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی انجام شده است. در این پژوهش ابتدا روند گذشته بازار کار افراد دارای مدرک آموزش عالی مورد بررسی قرار گرفته است. بدین منظور، روند اشتغال افراد دارای تحصیلات عالی، جمعیت فعال و نرخ بیکاری آنها به تفکیک استان‌ها برای سال‌های ۱۳۵۵، ۱۳۶۵ و ۱۳۷۵ بررسی شده است. یکی از نتایج مهم این بررسی، وجود تفاوت چشمگیر در توزیع شاغلان دارای تحصیلات عالی و نرخ بیکاری برحسب جنسیت و وضعیت شغلی در بین استان‌های مختلف کشور می‌باشد.

بر اساس بررسی آماری مطالعه فوق، تعداد بیکاران افراد دارای تحصیلات عالی در کل کشور در سال ۱۳۷۵، معادل ۵۸ هزار و ۱۴۵ نفر بوده است که بیشترین تعداد بیکاران مربوط به استان‌های تهران با ۱۵ هزار و ۱۲۰ نفر و مازندران با ۵ هزار و ۹۰۴ نفر و کمترین تعداد بیکاران مربوط به استان‌های هرمزگان با ۱۴۴ نفر و بوشهر با ۲۶۲ نفر می‌باشد. همچنین نتایج نشان می‌دهد میزان تخصص‌بری در فعالیت‌های بخش خصوصی بسیار پائین و در بخش عمومی در حد قابل قبول قرار دارد. بخش خدمات عمومی، اجتماعی، شخصی و خانگی سهم قابل توجهی از فارغ‌التحصیلان دانشگاهی را جذب کرده است. در نهایت سهم تخصص‌بری بخش‌های اقتصادی در استان تهران بیشتر از سایر استان‌ها می‌باشد.

دست‌آورد دیگر این مطالعه، الگوهای عرضه و تقاضای نیروی کار دارای مدرک آموزش عالی در کشور و همچنین در سطح استان‌ها ارائه شده است؛ به عبارت دیگر، الگوی تقاضا و عرضه نیروی کار آموزش عالی به تفکیک چهار بخش کشاورزی، صنعت، خدمات عمومی و اجتماعی و سایر خدمات در سطح استان‌ها و با استفاده از داده‌های سری زمانی برآورد می‌گردد. هدف از این برآورد، شناسایی عوامل مؤثر بر اشتغال افراد دارای تحصیلات دانشگاهی در سطح استان‌های کشور است. در این الگوها متغیرهایی مانند درجه صنعتی بودن استان‌ها، اعتبارات بانکی، اعتبارات جاری استان‌ها، نرخ شهرنشینی، شاخص دستمزد و اعتبارات عمرانی استان‌ها به کار گرفته شده است. برای برآورد الگوهای عرضه و تقاضای نیروی کار نیز از مدل زنجیره مارکوف استفاده شده است. فرایند مارکوف درواقع، نوعی تکرار آزمایش است که نتیجه هر آزمایش بستگی به نتیجه آزمون قبلی دارد؛ به طوری که در نهایت، با استفاده از ماتریس انتقال احتمالات و با توجه به ورودی و خروجی مربوط به سیستم، یک برآورد از الگوی عرضه و تقاضای نیروی کار به دست می‌آید.

در گام بعدی، مطالعه فوق به پیش‌بینی میزان عرضه و تقاضای نیروی کار دارای مدرک آموزش عالی برای دوره هشت‌ساله آتی (۱۳۷۵-۱۳۸۳) به تفکیک استان‌ها می‌پردازد. این پیش‌بینی بر اساس دو سناریو انجام می‌شود. سناریوی اول بر اساس اهداف برنامه سوم توسعه و با این فرض است که الگوی تغییرات توزیع عرضه

و تقاضای نیروی کار آموزش عالی در سطح استان‌ها در دوره ۷۵-۱۳۶۵ با دوره ۸۳-۱۳۷۵ یکسان می‌باشد. در سناریوی دوم از زنجیره مارکوف و معادلات اقتصادسنجی برای پیش‌بینی عرضه و تقاضای نیروی کار دارای آموزش عالی در سطح کل کشور استفاده می‌شود.

جمع‌بندی

پژوهش‌های انجام‌گرفته در زمینه بازار نیروی کار تحصیل‌کرده دانشگاهی در ایران، نشان می‌دهد که مطالعات جامع و مستقلی درباره وضعیت عرضه و تقاضای نیروی متخصص، به‌ویژه در رشته حقوق وجود ندارد؛ اما تحقیقات متعددی به‌صورت عام به بررسی ساختار بازار نیروی کار آموزش‌دیده در کشور پرداخته‌اند. این مطالعات که عمدتاً در چارچوب برنامه‌های توسعه اقتصادی انجام شده‌اند، روند افزایش جمعیت دانش‌آموختگان، نرخ بیکاری این قشر و چالش‌های ساختاری مرتبط با آن را تحلیل کرده‌اند. نتایج پژوهش‌هایی از جمله سازمان برنامه و بودجه (۱۳۹۶) و وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی (۱۳۹۱) حاکی از افزایش سریع نرخ بیکاری فارغ‌التحصیلان همراه با رشد نامتوازن فرصت‌های شغلی است. به طور خاص، سهم بالای بیکاری در میان رشته‌های مهندسی، صنعت و حقوق و افزایش عدم انطباق میان تخصص‌های دانشگاهی و نیاز بازار کار، از یافته‌های برجسته این مطالعات است.

درمجموع، مرور این پیشینه‌ها نشان می‌دهد که در چند دهه گذشته، گسترش کمی آموزش عالی با رشد فرصت‌های اشتغال متناسب نبوده و موجب شکاف قابل توجهی میان عرضه و تقاضای نیروی متخصص انجامیده است. مدل‌های برآورد و شبیه‌سازی، از جمله پژوهش دین‌محمدی و همکاران (۱۳۹۷) و مطالعات فلیچی (۱۳۸۰)، نشان می‌دهند که حتی در سناریوهای رشد اقتصادی بالا نیز نرخ بیکاری فارغ‌التحصیلان روندی افزایشی دارد. شدت این ناهماهنگی در برخی استان‌ها و گروه‌های تحصیلی بیشتر مشاهده می‌شود و بخش عمده‌ای از فارغ‌التحصیلان در مشاغل خارج از زمینه تخصص خود جذب می‌گردند. مطالعه حاضر به طور خاص به بررسی وضعیت بازار نیروی کار متخصص در رشته حقوق می‌پردازد. هدف از این بررسی، تبیین وضعیت اشتغال، بیکاری و عرضه جدید نیروی کار این رشته در بازار کار و همچنین تحلیل این مسئله است که ناهمخوانی آموزش- شغل تا چه میزان درباره رشته حقوق، چالش‌برانگیز می‌باشد.

۲- مشاغل فارغ التحصیلان رشته حقوق در ایالات متحده آمریکا

جدول ۱ دسته‌بندی مشاغل رایج فارغ التحصیلان رشته حقوق در ایالات متحده را نشان می‌دهد و تنوع قابل توجهی از مسیرهای حرفه‌ای را معرفی می‌کند.

جدول ۱: مشاغل فارغ التحصیلان رشته حقوق در ایالات متحده آمریکا

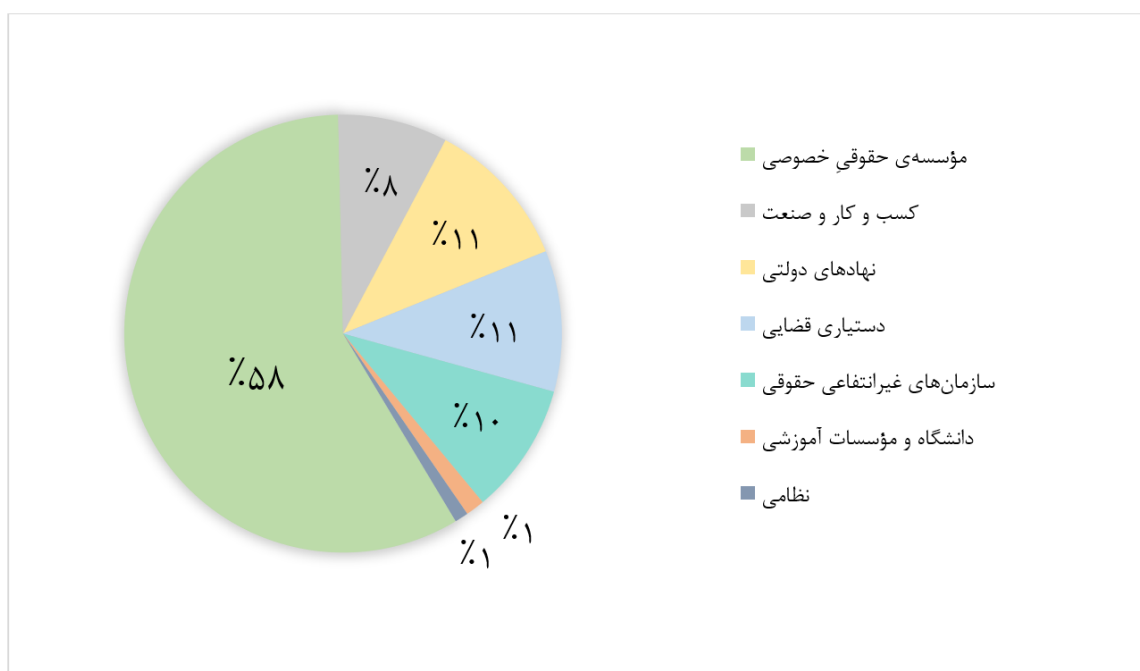
دسته	توضیح
وکیل در شرکت‌های حقوقی (Law Firms)	وکیل دعاوی، معاملات شرکتی / اوراق بهادار، مالکیت فکری، مالیات، کار و استخدام، املاک و مستغلات، ورشکستگی
وکالت در دولت (Government)	دادستان / کمک دادستان، وکیل مدافع عمومی (Public Defender)، مشاور حقوقی ادارات و سازمان‌های فدرال / ایالتی / شهری.
دستیار قاضی (Judicial Clerkship)	در دادگاه‌های فدرال و ایالتی
بخش عمومی و غیرانتفاعی (Public Interest)	کمک حقوقی به اقشار کم‌برخوردار، سازمان‌های حقوق مدنی و محیط‌زیست و اندیشکده‌های حقوقی.
کسب و کارها و صنعت (Business)	مشاور حقوقی شرکت، مدیر / کارشناس قراردادهای، تحلیل‌گر تطبیق / مقررات، تحلیل‌گر، روابط دولتی، حریم خصوصی و برخی نقش‌های مشاوره.
آموزش (Education)	همکار پژوهشی / پست دکتری / فلو در دانشکده‌های حقوق
نظامی (Military)	وکیل «JAG Corps» در نیروهای مسلح (ارتش / نیروی دریایی و ...). نیاز به مدرک JD و مجوز وکالت معتبر دارد.

منبع: وبسایت انجمن ملی کاربایی حقوقی (NALP)

فارغ التحصیلان رشته حقوق می‌توانند در شرکت‌های حقوقی، نهادهای دولتی، دادگاه‌ها، سازمان‌های عمومی، بخش‌های صنعتی و تجاری، حوزه آموزش و حتی نیروهای مسلح فعالیت کنند. این گستردگی بیانگر انعطاف‌پذیری بالای مدرک حقوق و امکان ورود به حوزه‌های تخصصی متنوع در ساختارهای حقوقی، اجرایی و مشاوره‌ای است.

۱-۲- وضعیت اشتغال فارغ‌التحصیلان برحسب نوع کارفرما در ایالات متحده آمریکا در سال ۲۰۲۳

نمودار ۱ نشان می‌دهد که فارغ‌التحصیلان رشته حقوق در آمریکا بیشتر جذب چه نوع نهادهایی گردیده‌اند و ساختار بازار کار حقوقی در این کشور چگونه توزیع شده است.

نمودار ۱: وضعیت اشتغال فارغ‌التحصیلان برحسب نوع کارفرما در ایالات متحده آمریکا در سال ۲۰۲۳

منبع: وبسایت انجمن ملی کارپایی حقوقی (NALP)

- ۵۸ درصد در مؤسسات حقوقی خصوصی مشغول به کار هستند. این سهم بزرگ، نشان‌دهنده نقش محوری شرکتهای حقوقی در جذب فارغ‌التحصیلان و تمرکز بازار کار حقوقی در بخش خصوصی است؛ به‌ویژه در حوزه‌هایی مانند دعاوی، معاملات، مالکیت فکری و قراردادهای.
- ۱۱ درصد در نهادهای دولتی (مانند دادستانی و مشاوره حقوقی ادارات دولتی) این گروه در حوزه‌های عمومی و اجرایی فعالیت دارند و نقش مهمی در سیاست‌گذاری و اجرای قانون ایفا می‌کنند.
- ۱۱ درصد در دستکاری قضایی به‌عنوان دستیار قضات در دادگاه‌های فدرال و ایالتی می‌شوند. این موقعیت شغلی برای فارغ‌التحصیلان ممتاز و علاقه‌مند به تحلیل حقوقی و نگارش آرای قضایی بسیار ارزشمند است.

- ۱۰ درصد در سازمان‌های غیرانتفاعی حقوقی مانند نهادهای حقوق بشر، محیط‌زیست یا کمک حقوقی به اقشار کم‌برخوردار که این سهم نشان‌دهنده تعهد اجتماعی بخشی از فارغ‌التحصیلان به عدالت و خدمات عمومی است.
 - ۸ درصد در کسب‌وکارها و صنعت به‌عنوان مشاور حقوقی شرکت‌ها، مدیر قراردادهای تحلیل‌گر مقررات. این مسیر نشان‌دهنده نقش حقوق در تنظیم روابط تجاری و تطبیق با قوانین است.
 - ۱ درصد در دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزشی و ۱ درصد در نیروهای مسلح (JAG Corps) این دو مسیر تخصصی‌تر و محدودتر هستند؛ اما برای برخی فارغ‌التحصیلان با علایق پژوهشی یا نظامی جذاب‌اند.
- بازار کار حقوق در آمریکا به‌شدت متکی بر بخش خصوصی است؛ اما فرصت‌های متنوعی در بخش عمومی، قضایی، غیرانتفاعی و صنعتی نیز وجود دارد. این تنوع مسیرهای شغلی نشان‌دهنده انعطاف‌پذیری بالای مدرک حقوق و امکان تطبیق با علایق و اهداف حرفه‌ای مختلف می‌باشد.

۲-۲- میانه (Median) دستمزد فارغ‌التحصیلان رشته حقوق در ایالات متحده در ۲۰۲۳ برحسب

نوع کارفرما

جدول ۲ به بررسی سطح درآمد و تغییرات سالانه حقوق در حوزه‌های مختلف اشتغال حقوق‌دانان می‌پردازد. بالاترین درآمد مربوط به فارغ‌التحصیلانی است که در مؤسسات حقوقی خصوصی مشغول‌اند؛ با ۱۶۵,۰۰۰ دلار در سال و رشد چشمگیر ۱۰ درصد نسبت به سال قبل. این نشان‌دهنده رقابت‌پذیری بالا و ارزش تخصص در بخش خصوصی است.

مشاغل حقوقی در شرکت‌ها نیز درآمد مناسبی دارند (۹۵,۰۰۰ دلار) و رشد قابل توجهی (۷/۳ درصد) را تجربه کرده‌اند که بیانگر افزایش نیاز به مشاوران حقوقی در فضای تجاری و صنعتی می‌باشد.

بخش‌های عمومی، قضایی و غیرانتفاعی درآمد پایین‌تری دارند (بین ۶۶,۰۰۰ تا ۷۳,۰۰۰ دلار)؛ اما رشد سالانه آن‌ها نیز مثبت بوده که نشان‌دهنده پایداری نسبی این حوزه‌هاست.

جدول ۲: میانه (Median) دستمزد فارغ‌التحصیلان رشته حقوق در ایالات متحده در ۲۰۲۳ برحسب نوع کارفرما

نوع کارفرما	درصد تغییر نسبت به سال ۲۰۲۲	میانه دستمزد (دلار)
وکالت / مؤسسه حقوقی خصوصی	+۱۰	۱۶۵,۰۰۰
مشاغل حقوقی داخل شرکت‌ها	+۷/۳	۹۵,۰۰۰
دولت / بخش عمومی	+۵	۷۳,۵۰۰
دستکاری قضایی	+۷	۶۷,۰۰۰
حوزه منافع عمومی / سازمان‌های غیرانتفاعی حقوقی	+۷/۵	۶۶,۶۲۰
دانشگاه و مؤسسات آموزشی	+۱/۷	۶۱,۰۰۰

منبع: وبسایت انجمن ملی کارپایی حقوقی (NALP)

بر اساس داده‌های درآمدی بازار کار حقوق در ایالات متحده، پایین‌ترین درآمد مربوط به حوزه آموزش حقوقی در دانشگاه‌ها با میانگین (۶۱,۰۰۰ دلار) و کمترین نرخ رشد سالانه معادل (۱/۷) درصد است. این یافته‌ها نشان می‌دهد که فعالیت‌های آموزشی در حوزه حقوق از نظر مالی کمتر رقابتی هستند.

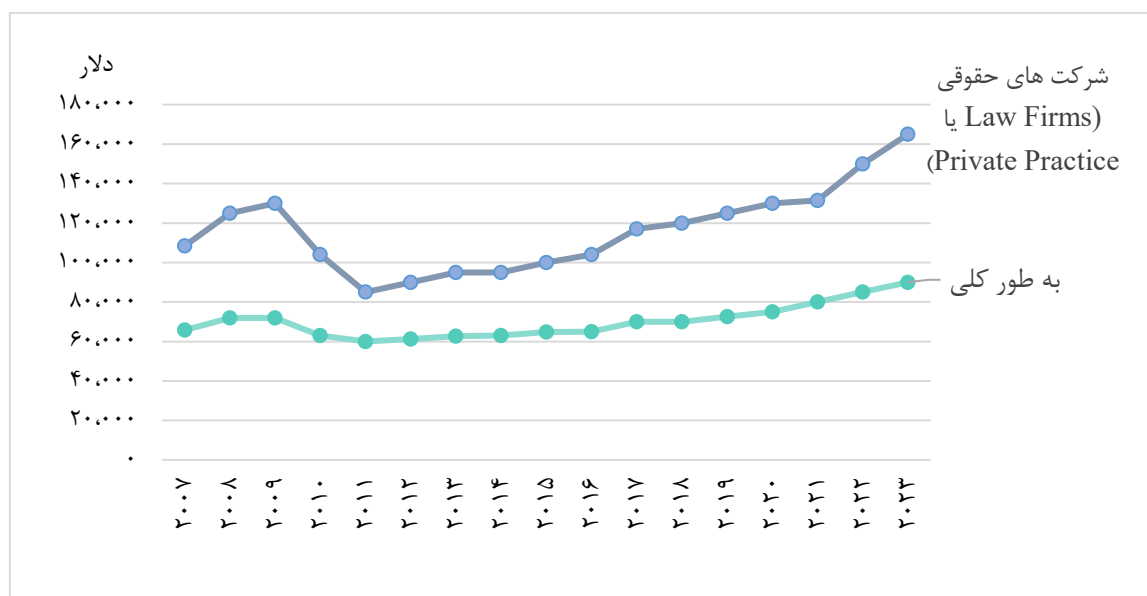
بازار کار حقوق در آمریکا از نظر درآمدی بسیار به نوع کارفرما وابسته است. مؤسسات حقوقی خصوصی و شرکت‌های تجاری بیشترین بازده مالی را برای فارغ‌التحصیلان رشته حقوق به همراه دارند، در حالی که حوزه‌های عمومی و آموزش با وجود اهمیت اجتماعی، از سطح درآمد پایین‌تری برخوردارند. رشد مثبت در اکثر بخش‌های بازار کار حقوقی در سال ۲۰۲۳ نشان‌دهنده پویایی بازار است؛ اما انتخاب مسیر شغلی باید با در نظر گرفتن تعادل میان درآمد، علاقه‌مندی و ارزش‌های فردی انجام شود.

۲-۳- روند تغییرات میانه دستمزد فارغ‌التحصیلان حقوق در ایالات متحده، سال‌های ۲۰۰۷ تا ۲۰۲۳

نمودار ۲، دو مسیر مجزا را نشان می‌دهد: مسیر نخست مربوط به فارغ‌التحصیلان شاغل در مؤسسات حقوقی خصوصی یا شرکت‌های وکالت است از سطح درآمدی به مراتب بالاتری برخوردارند؛ و مسیر دوم مربوط به میانگین کلی دستمزدها در تمام حوزه‌های اشتغال حقوقی می‌باشد.

در مسیر مربوط به مؤسسات حقوقی خصوصی، نوسانات قابل توجهی مشاهده می‌شود. پس از یک اوج نسبی در سال ۲۰۰۹، دستمزدها در سال ۲۰۱۱ با افت چشمگیری مواجه گردیدند که احتمالاً تحت تأثیر بحران

مالی جهانی بوده است. از سال ۲۰۱۲ به بعد، روندی صعودی و پایدار در دستمزد این بخش آغاز می‌شود که تا سال ۲۰۲۳ ادامه یافته و به بالاترین سطح تاریخی خود می‌رسد. این رشد بیانگر افزایش تقاضا برای خدمات حقوقی تخصصی، رقابت شدید در جذب استعدادها و ارتقای جایگاه مالی مؤسسات حقوقی در ساختار اقتصادی آمریکاست.

نمودار ۲: روند تغییرات میانه دستمزد فارغ التحصیلان حقوق در ایالات متحده، سال‌های ۲۰۰۷ تا ۲۰۲۳

منبع: وبسایت انجمن ملی کاربایی حقوقی (NALP)

در مقابل، مسیر مربوط به میانگین کلی دستمزدها، روندی آرام‌تر و باثبات‌تر دارد. این خط نشان می‌دهد که در سایر حوزه‌های اشتغال حقوقی مانند دولت، سازمان‌های غیرانتفاعی، آموزش و قضایی، رشد دستمزدها تدریجی بوده و از نوسانات شدید مصون مانده است. این ثبات نسبی می‌تواند ناشی از ساختارهای بودجه‌ای ثابت، مأموریت‌های عمومی و محدودیت‌های مالی در بخش‌های غیرخصوصی باشد.

به‌طور کلی، این نمودار نشان می‌دهد که اشتغال در مؤسسات حقوقی خصوصی نه‌تنها پردرآمدترین مسیر شغلی برای فارغ التحصیلان رشته حقوق محسوب می‌شود، بلکه بیشترین نوسان و پویایی را نیز در طول زمان دارد. در حالی که سایر مسیرها با وجود ثبات، از نظر مالی در سطح پایین‌تری قرار دارند.

۳- وضعیت جمعیت فعال، شاغل و بیکار فارغ‌التحصیل رشته حقوق در مناطق ده‌گانه

این پژوهش با هدف بررسی و تحلیل آماری سهم جمعیت فعال، شاغل و بیکار فارغ‌التحصیلان رشته تحصیلی حقوق در مناطق ده‌گانه آمایشی نظام آموزش عالی کشور ایران^۱ طی سال‌های ۱۳۹۷ تا ۱۴۰۲ انجام شده و مبتنی بر داده‌های استخراج‌شده از آمارهای رسمی است. نظام آموزش عالی کشور از نظر آمایش سرزمینی به ۱۰ کلان منطقه به شرح زیر تقسیم می‌شود:

- منطقه ۱: استان‌های تهران و البرز
- منطقه ۲: استان‌های گیلان، مازندران و گلستان
- منطقه ۳: استان‌های اردبیل، آذربایجان شرقی، آذربایجان غربی و زنجان
- منطقه ۴: استان‌های همدان، مرکزی، قزوین و قم
- منطقه ۵: استان‌های کردستان، کرمانشاه، لرستان و ایلام
- منطقه ۶: استان‌های یزد، اصفهان و چهارمحال و بختیاری
- منطقه ۷: استان‌های بوشهر، فارس و کهگیلویه و بویراحمد
- منطقه ۸: استان‌های هرمزگان، کرمان و سیستان و بلوچستان
- منطقه ۹: استان‌های خراسان شمالی، خراسان رضوی، خراسان جنوبی و سمنان
- منطقه ۱۰: استان خوزستان

این مطالعه به بررسی وضعیت حضور دانش‌آموختگان رشته حقوق در بازار کار ایران به صورت منطقه‌ای در سطح مناطق ده‌گانه آمایشی آموزش عالی می‌پردازد. در این چارچوب، سهم هر منطقه از کل جمعیت فعال، اعم از شاغل و بیکار دارای تحصیلات حقوق محاسبه و مورد مقایسه قرار گرفته است. تمرکز اصلی این مطالعه بر ارائه تصویری دقیق از نحوه توزیع جغرافیایی نیروی انسانی متخصص در این رشته و روند تغییرات آن در بازه زمانی ۱۳۹۷ تا ۱۴۰۲ است بدون ورود به مقایسه‌های بین‌رشته‌ای یا تحلیل عوامل خارج از چارچوب داده‌های آماری.

در ادامه، با بهره‌گیری از شاخص‌های آماری نظیر نرخ بیکاری، نسبت اشتغال، تغییرات سالانه سهم جمعیت فعال و شاغل و نیز روندهای داخلی بازار کار رشته حقوق در سطح مناطق ده‌گانه کشور مورد تحلیل قرار گرفته است. این تحلیل‌ها امکان شناسایی مناطق دارای تمرکز بالای فارغ‌التحصیلان شاغل حقوق، مناطق با سهم بالای بیکاری و همچنین نواحی دارای ظرفیت محدود جذب نیروی حقوقی را فراهم می‌کند. بررسی این

۱. قابل ذکر است که تقسیمات منطقه‌ای آموزش عالی با تقسیم مناطق کشور در سند ملی آمایش سرزمین هماهنگ و یکسان نیست.

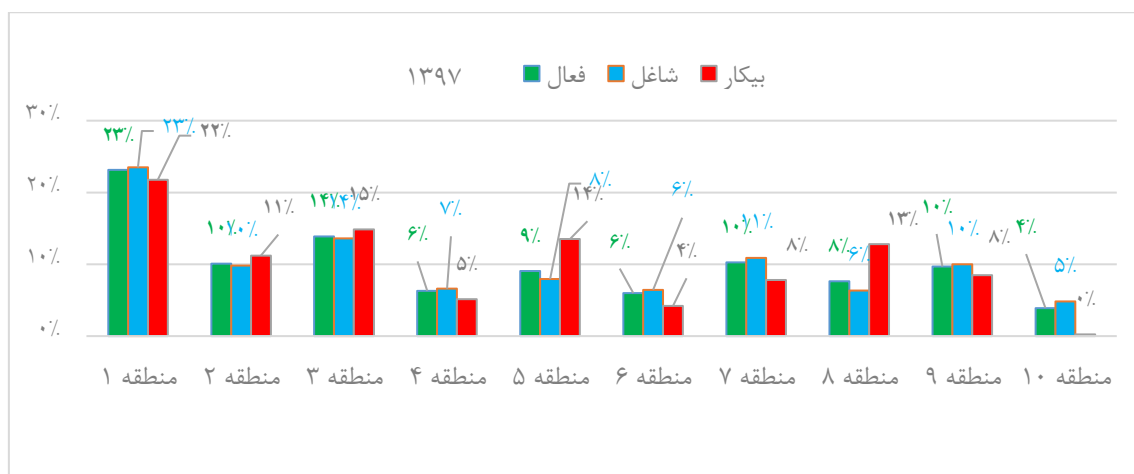
تفاوت‌ها نحوه توزیع فرصت‌های شغلی مرتبط با رشته حقوق در کشور را نشان می‌دهد. نتایج حاصل از این پژوهش می‌تواند مبنای مناسبی برای تحلیل وضعیت اشتغال فارغ‌التحصیلان رشته حقوق و ارزیابی کارآمدی ساختار بازار کار این رشته در سطح منطقه‌ای باشد. داده‌ها و تحلیل‌های ارائه‌شده، زمینه لازم را برای تفسیر عدم تعادل بین عرضه نیروی تحصیل‌کرده و ظرفیت جذب بازار کار و ضرورت بازنگری در سیاست‌های آموزشی و برنامه‌ریزی نیروی انسانی در رشته حقوق فراهم می‌سازد. از این منظر، پژوهش حاضر می‌کوشد با اتکا بر آمار رسمی، تصویری مستند از واقعیت‌های بازار کار رشته حقوق در ایران ارائه دهد.

۳-۱- بررسی و توصیف آماری سهم جمعیت فعال، شاغل و بیکار فارغ‌التحصیلان رشته تحصیلی حقوق در سال ۱۳۹۷

کل جمعیت فعال کشور در رشته حقوق بر اساس محاسبات تجمیعی حدود ۴۱۴,۵۰۶ نفر در سال ۱۳۹۷ بوده است. سهم جمعیت فعال در مناطق ده‌گانه به ترتیب عبارت است از: منطقه یک (۲۳٪)، منطقه سه (۱۴٪)، منطقه هفت (۱۰٪)، منطقه دو (۱۰٪)، منطقه نه (۱۰٪)، منطقه پنج (۹٪)، منطقه هشت (۸٪)، منطقه شش (۶٪)، منطقه چهار (۶٪) و منطقه ده (۴٪).

برای جمعیت شاغل (کل حدود ۳۳۱,۲۰۷ نفر)، سهم‌ها به این صورت است: منطقه یک (۲۳٪)، منطقه سه (۱۴٪)، منطقه هفت (۱۱٪)، منطقه نه (۱۰٪)، منطقه دو (۹,۸٪)، منطقه پنج (۸٪)، منطقه چهار (۷٪)، منطقه شش (۷٪)، منطقه هشت (۶٪) و منطقه ده (۵٪).

در مورد جمعیت بیکار (کل حدود ۸۳,۲۹۹ نفر)، سهم‌ها شامل: منطقه یک (۲۲٪)، منطقه سه (۱۵٪)، منطقه پنج (۱۴٪)، منطقه هشت (۱۳٪)، منطقه دو (۱۱٪)، منطقه نه (۸٪)، منطقه هفت (۸٪)، منطقه چهار (۵٪)، منطقه شش (۴٪) و منطقه ده (۲,۲٪) می‌شود (نمودار ۳).

نمودار ۳: سهم جمعیت فعال، شاغل و بیکار فارغ‌التحصیلان رشته تحصیلی حقوق در سال ۱۳۹۷

۳-۱-۱- بیشترین و کمترین سهم‌ها: مقایسه آماری

در بخش جمعیت فعال، بیشترین سهم متعلق به منطقه یک با ۲۳٪ است که تقریباً شش برابر منطقه ده (۴٪) است. این تمرکز بالا (معادل حدود ۹۵،۹۵۲ نفر فعال) نشان‌دهنده جذابیت اقتصادی تهران و البرز برای نیروی کار است. در مقابل، کمترین سهم در منطقه ده (۴٪، معادل حدود ۱۶۲۰۵ نفر) مشاهده می‌شود.

برای جمعیت شاغل، بیشترین سهم همچنان منطقه یک با ۲۳٪ (معادل حدود ۷۷،۸۱۰ نفر) است که این رقم نزدیک به ۵ برابر سهم منطقه ده (۵٪) است. کمترین سهم در منطقه ده (۵۸٪، معادل حدود ۱۶،۰۲۵ نفر) قرار دارد که شامل استان خوزستان است.

در جمعیت بیکار، بیشترین سهم منطقه یک با ۲۱،۷۸٪ (معادل حدود ۱۸،۱۴۲ نفر) است؛ اما منطقه سه با ۱۴،۸۷ درصد (۱۲،۳۸۷ نفر) نزدیک به آن است. کمترین سهم در منطقه ده تنها ۰،۲۲ درصد (۱۸۰ نفر) است (نمودار ۳).

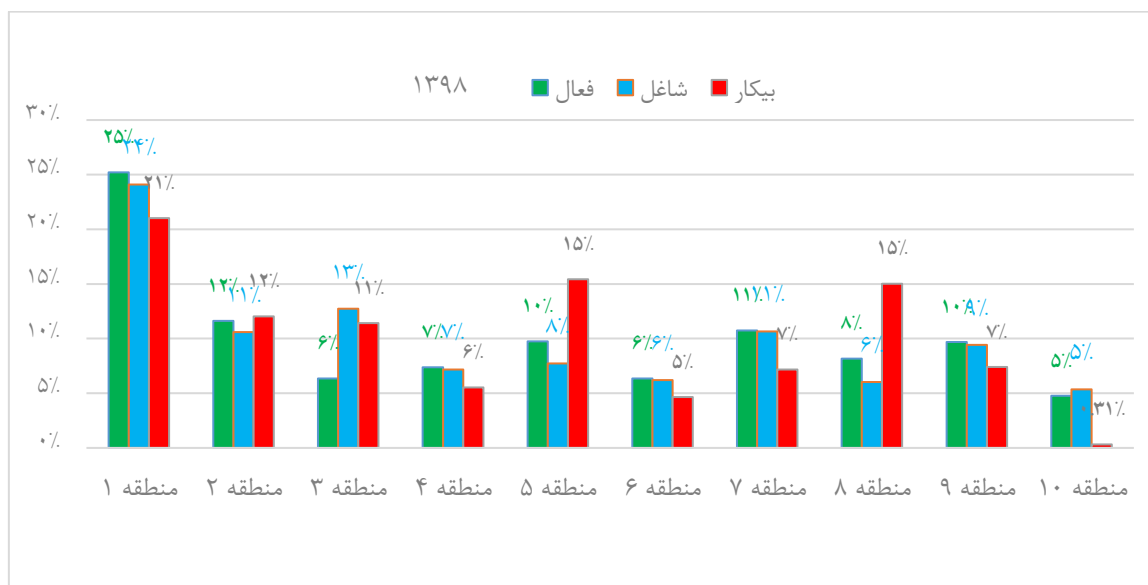
۳-۲- بررسی و توصیف آماری سهم جمعیت فعال، شاغل و بیکار فارغ‌التحصیلان رشته تحصیلی حقوق

۱۳۹۸

در سال ۱۳۹۸، کل جمعیت فعال کشور بر اساس محاسبات تجمیعی از داده‌ها حدود ۳۹۱،۸۲۲ نفر است. بر اساس نمودار (۴) سهم جمعیت فعال در مناطق ده‌گانه به ترتیب عبارت است از: منطقه یک (۲۵٪)، منطقه دو (۱۲٪)، منطقه هفت (۱۱٪)، منطقه پنج (۱۰٪)، منطقه نه (۱۰٪)، منطقه هشت (۸٪)، منطقه چهار (۷٪)، منطقه سه (۶٪)، منطقه شش (۶٪) و منطقه ده (۵٪).

برای جمعیت شاغل (کل حدود ۳۱۶،۹۵۵ نفر)، سهم‌ها به این صورت است: منطقه یک (۲۴٪)، منطقه سه (۱۳٪)، منطقه هفت (۱۱٪)، منطقه دو (۱۱٪)، منطقه نه (۹٪)، منطقه پنج (۸٪)، منطقه چهار (۷٪)، منطقه شش (۶٪)، منطقه هشت (۶٪) و منطقه ده (۶٪).

در مورد جمعیت بیکار (کل حدود ۷۴،۸۶۷ نفر)، سهم‌ها شامل: منطقه یک (۲۱،۰۲٪)، منطقه پنج (۱۵،۴۳٪)، منطقه هشت (۱۵،۰۴٪)، منطقه دو (۱۲،۰۲٪)، منطقه سه (۱۱،۴۲٪)، منطقه نه (۷،۴۲٪)، منطقه هفت (۷،۱۶٪)، منطقه چهار (۵،۵۲٪)، منطقه شش (۴،۶۷٪) و منطقه ده (۰،۳۱٪) می‌شود.

نمودار ۴: سهم جمعیت فعال، شاغل و بیکار فارغ التحصیلان رشته حقوق در سال ۱۳۹۸

۳-۲-۱- بیشترین و کمترین سهم‌ها در جمعیت فعال، شاغل و بیکار رشته حقوق در سال ۱۳۹۸

در بخش جمعیت فعال، بیشترین سهم متعلق به منطقه یک با ۲۵٪ است که تقریباً پنج برابر منطقه ده (۵٪) است. این تمرکز بالا (معادل حدود ۹۸,۷۶۲ نفر فعال) نشان‌دهنده جذابیت اقتصادی تهران و البرز برای نیروی کار است. در مقابل، کمترین سهم در منطقه ده (۵٪، معادل حدود ۱۸,۶۹۵ نفر) مشاهده می‌شود.

برای جمعیت شاغل، بیشترین سهم همچنان منطقه یک با ۲۴٪ (معادل حدود ۸۳,۰۲۹ نفر) است که این رقم ۴,۴ برابر سهم منطقه ده (۵٪) است. کمترین سهم در منطقه ده (۵٪، معادل حدود ۱۸,۴۶۴ نفر) قرار دارد که شامل استان خوزستان است.

در جمعیت بیکار، بیشترین سهم بعد از منطقه یک با ۲۱ درصد متعلق به منطقه پنج با ۱۵ درصد (معادل حدود ۱۱,۵۵۲ نفر) است؛ اما منطقه هشت با ۱۵ درصد (۱۱,۲۵۶ نفر) نزدیک به آن است. کمترین سهم در منطقه ده تنها ۰,۳۱ درصد (۲۳۰ نفر) است.

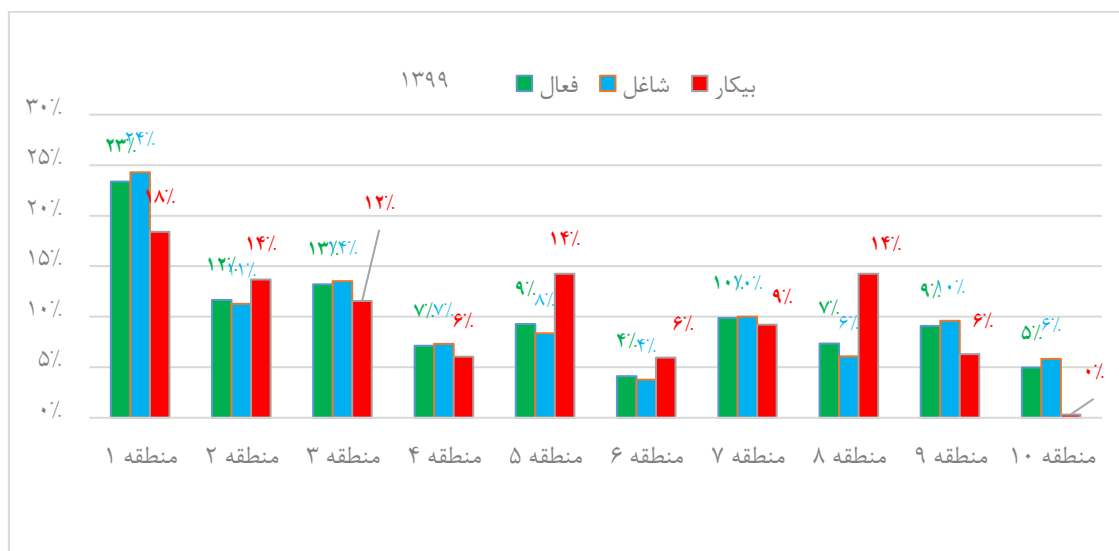
۳-۳- بررسی و توصیف آماری سهم جمعیت فعال، شاغل و بیکار فارغ التحصیلان رشته تحصیلی حقوق در سال ۱۳۹۹

کل جمعیت فعال کشور بر اساس محاسبات تجمیعی از داده‌ها در رشته حقوق حدود ۳۹۱,۶۱۶ نفر بوده است. سهم جمعیت فعال در مناطق ده‌گانه به ترتیب عبارت است از: منطقه یک (۲۳٪)، منطقه سه (۱۳٪)، منطقه

دو (۱۲٪)، منطقه هفت (۱۰٪)، منطقه پنج (۹٪)، منطقه نه (۹٪)، منطقه هشت (۷٪)، منطقه چهار (۷٪)، منطقه ده (۵٪) و منطقه شش (۴٪).

برای جمعیت شاغل (۳۳۰،۴۱۸ نفر)، سهم‌ها به این صورت است: منطقه یک (۲۴٪)، منطقه سه (۱۴٪)، منطقه دو (۱۱٪)، منطقه هفت (۱۰٪)، منطقه نه (۱۰٪)، منطقه پنج (۸٪)، منطقه چهار (۷٪)، منطقه هشت (۶٪)، منطقه ده (۶٪) و منطقه شش (۴٪).

در مورد جمعیت بیکار (کل حدود ۶۱،۱۹۸ نفر)، سهم‌ها شامل: منطقه یک (۱۸٪)، منطقه هشت (۱۴٪)، منطقه پنج (۱۴٪)، منطقه دو (۱۴٪)، منطقه سه (۱۲٪)، منطقه هفت (۹٪)، منطقه چهار (۶٪)، منطقه نه (۶٪)، منطقه شش (۶٪) و منطقه ده (۰،۳۳٪) می‌شود (نمودار ۵).

نمودار ۵: سهم جمعیت فعال، شاغل و بیکار فارغ‌التحصیلان رشته حقوق در سال ۱۳۹۹

۳-۳-۱- بیشترین و کمترین سهم‌ها: مقایسه آماری

بر اساس داده‌های مربوط به سال ۱۳۹۹، بیشترین سهم از جمعیت فعال رشته حقوق با ۲۳ درصد (معادل حدود ۹۱،۵۶۷ نفر فعال) متعلق به منطقه یک (تهران و البرز) است. این میزان تقریباً شش برابر کمترین سهم ثبت شده در منطقه شش (یزد، اصفهان و چهارمحال و بختیاری) با ۴ درصد (معادل حدود ۱۶،۱۲۲ نفر) می‌باشد.

بر اساس یافته‌های پژوهش و داده‌های مربوط به جمعیت شاغل رشته حقوق در سال ۱۳۹۹، بیشترین سهم با ۲۴،۳۰ درصد (معادل حدود ۸۰،۳۰۲ نفر) همچنان متعلق به منطقه یک (تهران و البرز) است. این رقم ۶،۴۲

برابر کمترین سهم ثبت شده در منطقه شش با ۴ درصد (معادل حدود ۱۲,۴۸۰ نفر) می باشد که شامل استان هایی مانند اصفهان و یزد است.

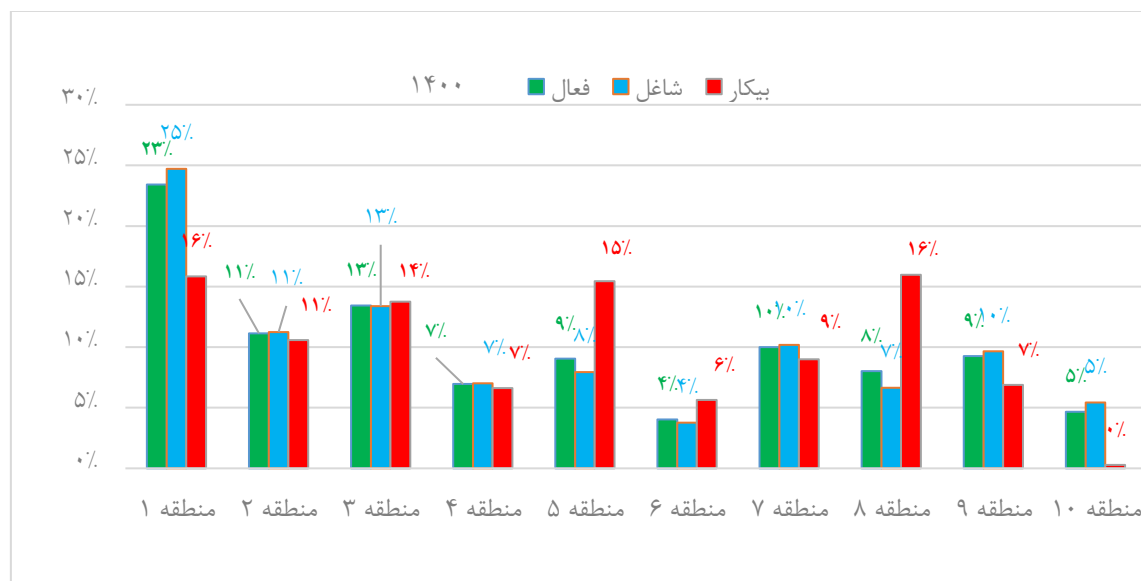
بر اساس یافته های پژوهش و داده های مربوط به جمعیت بیکار رشته حقوق در سال ۱۳۹۹، بیشترین سهم منطقه یک با ۱۸ درصد (معادل حدود ۱۱,۲۶۵ نفر) داراست؛ اما منطقه هشت با ۱۴ درصد (۸,۷۲۶ نفر) و منطقه پنج با ۱۴ درصد (۸,۷۱۵ نفر) نزدیک به آن هستند. کمترین سهم در منطقه ده تنها ۰,۳۳ درصد (معادل حدود ۲۰۰ نفر) است (نمودار ۵).

۳-۲-۳- بررسی و توصیف آماری سهم جمعیت فعال، شاغل و بیکار فارغ التحصیلان رشته تحصیلی حقوق در سال ۱۴۰۰

در سال ۱۴۰۰، کل جمعیت فعال کشور بر اساس محاسبات تجمیعی از داده ها حدود ۴۱۲,۷۶۰ نفر است. سهم جمعیت فعال در مناطق ده گانه به ترتیب عبارت است از: منطقه یک (۲۳٪)، منطقه سه (۱۳٪)، منطقه دو (۱۱٪)، منطقه هفت (۱۰٪)، منطقه پنج (۹٪)، منطقه پنج (۹٪)، منطقه هشت (۸٪)، منطقه چهار (۷٪)، منطقه ده (۵٪) و منطقه شش (۴٪).

برای جمعیت شاغل (کل حدود ۳۵۲,۳۲۲ نفر)، سهم ها به این صورت است: منطقه یک (۲۴٪)، منطقه سه (۱۳٪)، منطقه هفت (۱۰٪)، منطقه نه (۱۰٪)، منطقه دو (۱۱٪)، منطقه پنج (۸٪)، منطقه چهار (۷٪)، منطقه هشت (۷٪) و منطقه ده (۵٪) و منطقه شش (۴٪).

در مورد جمعیت بیکار (کل حدود ۶۰,۴۳۸ نفر)، سهم ها شامل: منطقه هشت (۱۶٪)، منطقه یک (۱۶٪)، منطقه پنج (۱۵٪)، منطقه سه (۱۴٪)، منطقه دو (۱۱٪)، منطقه هفت (۹٪)، منطقه نه (۷٪)، منطقه چهار (۷٪)، منطقه شش (۶۴٪) و منطقه ده (۳۰٪) می شود (نمودار ۶).

نمودار ۶: سهم جمعیت فعال، شاغل و بیکار فارغ‌التحصیلان رشته تحصیلی حقوق در سال ۱۴۰۰

۳-۳-۳- بیشترین و کمترین سهم‌ها: مقایسه آماری

بر اساس داده‌های تجمیعی مربوط به جمعیت فعال رشته حقوق در دوره ۱۴۰۲-۱۳۹۷، بیشترین سهم با ۲۳ درصد (معادل حدود ۹۶,۶۲۸ نفر فعال) متعلق به منطقه یک (تهران و البرز) است. این میزان تقریباً شش برابر کمترین سهم ثبت شده در منطقه شش (یزد، اصفهان و چهارمحال و بختیاری) با ۳/۹۹ درصد معادل حدود ۱۶,۶۸۱ نفر) می‌باشد. این تمرکز بالای جمعیت فعال حقوق در منطقه یک، نشان‌دهنده جذابیت اقتصادی بالای استان‌های تهران و البرز برای نیروی کار متخصص این رشته است که می‌تواند ناشی از عواملی نظیر تراکم نهادهای قضایی، دستگاه‌های اجرایی، مؤسسات حقوقی خصوصی، شرکت‌های تجاری و همچنین فرصت‌های شغلی متنوع‌تر در این مناطق باشد.

برای جمعیت شاغل، بیشترین سهم همچنان منطقه یک با ۲۴ درصد (معادل حدود ۸۷,۰۶۰ نفر) است. کمترین سهم در منطقه شش (۴٪، معادل حدود ۱۳۲۷۵ نفر) قرار دارد که شامل استان‌هایی مانند اصفهان، یزد و چهارمحال و بختیاری است.

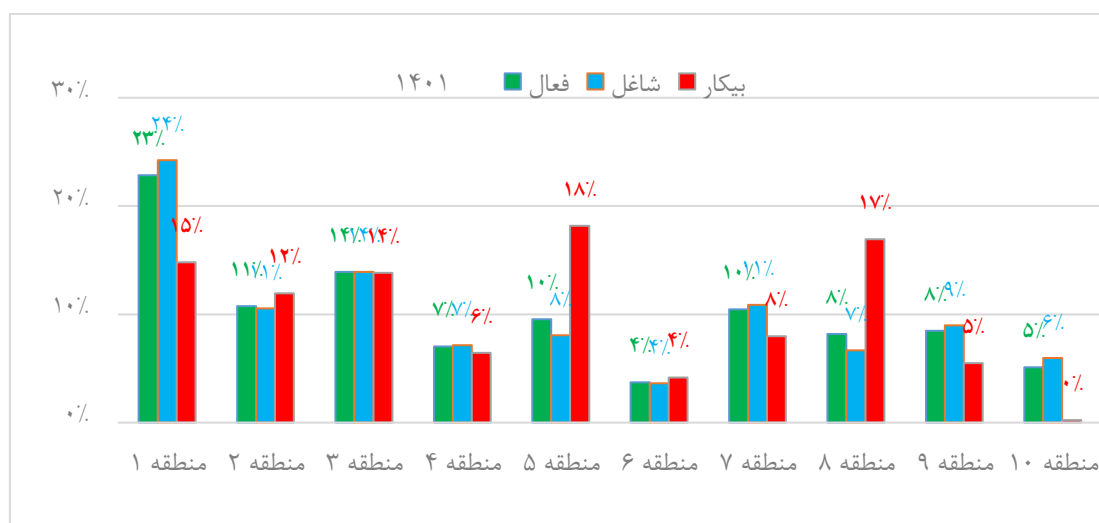
در جمعیت بیکار، بیشترین سهم منطقه هشت با ۱۶ درصد (معادل حدود ۹,۶۵۱ نفر) است؛ اما منطقه یک با ۱۶ درصد (۹,۵۶۸ نفر) و منطقه پنج با ۱۵ درصد (۹,۳۳۴ نفر) نزدیک به آن هستند. کمترین سهم در منطقه ده تنها ۰,۳۰ درصد (۱۷۹ نفر) است که این رقم ناچیز می‌تواند نشان‌دهنده گزارش‌دهی ناکافی یا اشتغال فصلی در خوزستان باشد.

۳-۴- بررسی و توصیف آماری سهم جمعیت فعال، شاغل و بیکار فارغ التحصیلان رشته تحصیلی حقوق در سال ۱۴۰۱

در سال ۱۴۰۱، کل جمعیت فعال کشور بر اساس محاسبات تجمیعی از داده‌ها حدود ۴۱۹,۱۸۴ نفر بوده است. سهم جمعیت فعال در مناطق ده‌گانه به ترتیب عبارت است از: منطقه یک (۲۳٪)، منطقه سه (۱۴٪)، منطقه دو (۱۱٪)، منطقه هفت (۱۰٪)، منطقه پنج (۱۰٪)، منطقه هشت (۸٪)، منطقه نه (۸٪)، منطقه چهار (۷٪)، منطقه ده (۵٪) و منطقه شش (۴٪).

برای جمعیت شاغل (کل حدود ۳۵۷,۷۴۲ نفر)، سهم‌ها به این صورت است: منطقه یک (۲۴٪)، منطقه سه (۱۳,۹۲٪)، منطقه هفت (۱۰,۸۸٪)، منطقه دو (۱۱٪)، منطقه نه (۸,۹۸٪)، منطقه پنج (۸,۰۵٪)، منطقه چهار (۷,۱۴٪)، منطقه هشت (۷٪)، منطقه ده (۶٪) و منطقه شش (۴٪).

در مورد جمعیت بیکار (کل حدود ۶۱,۴۴۲ نفر)، سهم‌ها شامل: منطقه پنج (۱۸٪)، منطقه هشت (۱۷٪)، منطقه یک (۱۵٪)، منطقه سه (۱۴٪)، منطقه دو (۱۲٪)، منطقه هفت (۸٪)، منطقه چهار (۶٪)، منطقه نه (۵٪)، منطقه شش (۴٪) و منطقه ده (۰,۲۵٪) می‌شود (نمودار ۷).

نمودار ۷: سهم جمعیت فعال، شاغل و بیکار فارغ التحصیلان رشته تحصیلی حقوق در سال ۱۴۰۱

۳-۴-۱- بیشترین و کمترین سهم‌ها: مقایسه آماری

در بخش جمعیت فعال، بیشترین سهم متعلق به منطقه یک با ۲۳ درصد است که تقریباً شش برابر منطقه شش (۴٪) است. این تمرکز بالا (معادل حدود ۹۵,۷۸۸ نفر فعال) نشان‌دهنده جذابیت اقتصادی تهران و البرز

برای نیروی کار است. در مقابل، کمترین سهم در منطقه شش (۰.۴٪، معادل حدود ۱۵،۵۳۶ نفر) مشاهده می‌شود.

برای جمعیت شاغل، بیشترین سهم همچنان منطقه یک با ۰.۲۴٪ (معادل حدود ۸۶،۶۹۰ نفر) است. کمترین سهم در منطقه شش (۰.۴٪، معادل حدود ۱۲۹۷۵ نفر) قرار دارد که شامل استان‌هایی مانند اصفهان، یزد و چهارمحال و بختیاری است.

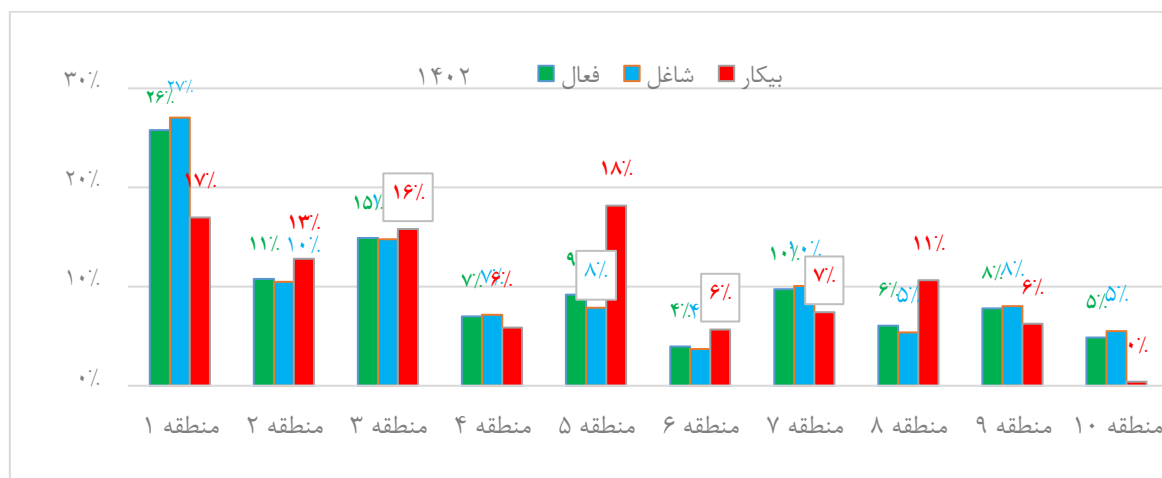
در جمعیت بیکار، بیشترین سهم منطقه پنج با ۱۸ درصد (معادل حدود ۱۱،۱۶۷ نفر) است، اما منطقه هشت با ۱۷ درصد (۱۰،۴۱۲ نفر) نزدیک به آن است. کمترین سهم در منطقه ده تنها ۰.۲۵ درصد (۱۵۱ نفر) است.

۳-۵- بررسی و توصیف آماری سهم جمعیت فعال، شاغل و بیکار فارغ‌التحصیلان رشته تحصیلی حقوق در سال ۱۴۰۲

در سال ۱۴۰۲، کل جمعیت فعال کشور بر اساس محاسبات تجمیعی از داده‌ها حدود ۴۳۸،۷۱۰ نفر بوده است. سهم جمعیت فعال در مناطق ده‌گانه به ترتیب عبارت است از: منطقه یک (۰.۲۶٪)، منطقه سه (۰.۱۵٪)، منطقه دو (۰.۱۱٪)، منطقه هفت (۰.۱۰٪)، منطقه پنج (۰.۰۹٪)، منطقه نه (۰.۰۸٪)، منطقه چهار (۰.۰۷٪)، منطقه هشت (۰.۰۶٪)، منطقه ده (۰.۰۵٪) و منطقه شش (۰.۰۴٪).

برای جمعیت شاغل (کل حدود ۳۸۳،۱۴۴ نفر)، سهم‌ها به این صورت است: منطقه یک (۰.۲۷٪)، منطقه سه (۰.۱۵٪)، منطقه دو (۰.۱۰٪)، منطقه هفت (۰.۱۰٪)، منطقه نه (۰.۰۸٪)، منطقه پنج (۰.۰۸٪)، منطقه چهار (۰.۰۷٪)، منطقه ده (۰.۰۵٪)، منطقه هشت (۰.۰۵٪) و منطقه شش (۰.۰۴٪).

در مورد جمعیت بیکار (کل حدود ۵۵،۵۶۶ نفر)، سهم‌ها شامل: منطقه پنج (۰.۱۸٪)، منطقه یک (۰.۱۷٪)، منطقه سه (۰.۱۶٪)، منطقه دو (۰.۱۳٪)، هشت (۰.۱۱٪)، منطقه هفت (۰.۰۷٪)، منطقه نه (۰.۰۶٪)، منطقه چهار (۰.۰۶٪)، منطقه شش (۰.۰۶٪) و منطقه ده (۰.۰۳۹٪) می‌شود (نمودار ۸).

نمودار ۸: سهم جمعیت فعال، شاغل و بیکار فارغ التحصیلان رشته حقوق در سال ۱۴۰۲

۳-۵-۱- بیشترین و کمترین سهمها: مقایسه آماری

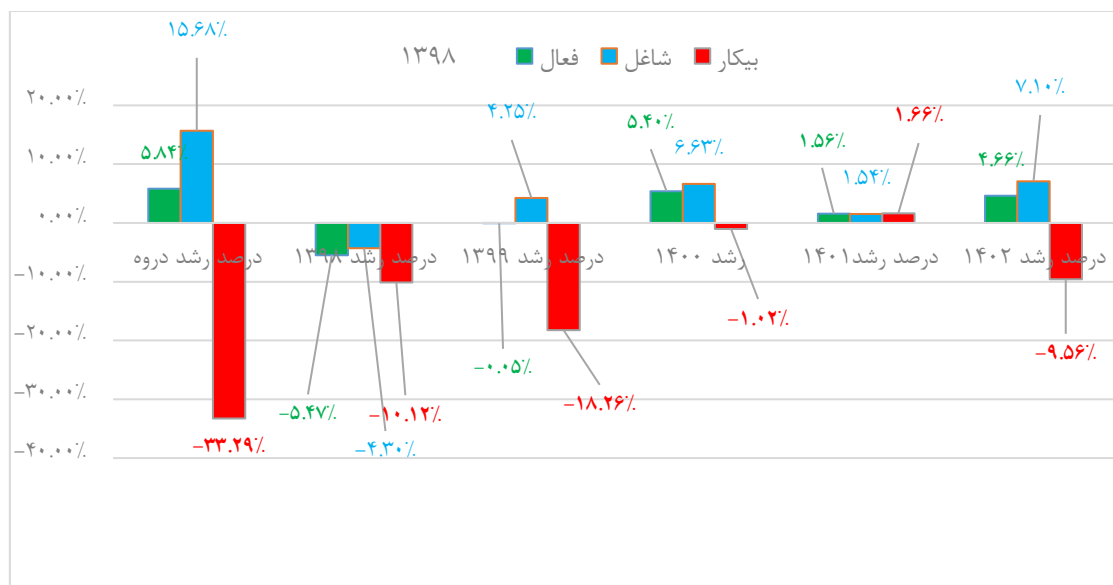
در بخش جمعیت فعال، بیشترین سهم متعلق به منطقه یک با ۲۵,۹۰ درصد است که تقریباً هفت برابر منطقه شش (۳,۸۵٪) است. این تمرکز بالا (معادل حدود ۱۱۶,۶۰۰ نفر فعال) نشان دهنده جذابیت اقتصادی تهران و البرز برای نیروی کار است. در مقابل، کمترین سهم در منطقه شش (۳,۸۵ درصد معادل حدود ۱۷,۳۱۹ نفر) مشاهده می شود.

برای جمعیت شاغل، بیشترین سهم همچنان منطقه یک با ۲۷,۰۵ درصد (معادل حدود ۱۰۳,۶۴۵ نفر) است. کمترین سهم در منطقه شش (۳,۷ درصد، معادل حدود ۱۴,۱۶۹ نفر) قرار دارد که شامل استان هایی مانند اصفهان، یزد و چهارمحال و بختیاری است.

در جمعیت بیکار، بیشترین سهم منطقه پنج با ۱۸,۱۸ درصد (معادل حدود ۱۰,۱۰۲ نفر) است؛ اما منطقه سه با ۱۵,۸۰ درصد (۸,۷۷۹ نفر) و منطقه یک با ۱۶,۹۸ درصد (۹,۴۳۶ نفر) نزدیک به آن هستند. کمترین سهم در منطقه ده تنها ۰,۳۹ درصد (۲۱۸ نفر) است (نمودار ۸).

۳-۵-۲- روند سهم جمعیت فعال، شاغل و بیکار در مناطق ده گانه ایران از سال ۱۳۹۷ تا ۱۴۰۲

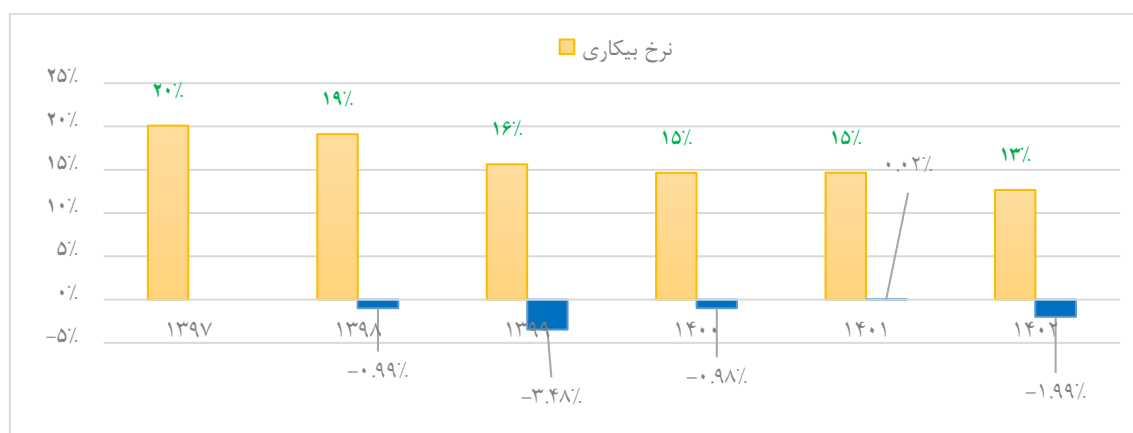
جمعیت فعال از حدود ۴۱۴,۵۰۶ نفر در سال ۱۳۹۷ به ۴۳۸,۷۱۰ نفر در سال ۱۴۰۲ افزایش یافته است که نشان دهنده رشد کلی ۵,۸۴ درصدی است. این رشد عمدتاً در سال های ۱۴۰۰ (رشد ۵,۴۰ درصدی) و ۱۴۰۲ (رشد ۴,۶۶ درصدی) بوده است. در حالی که در سال ۱۳۹۸ کاهش ۵,۴۷ درصدی به ۳۹۱,۸۲۲ نفر و در سال ۱۳۹۹ کاهش موقتی ۰,۰۵ درصدی به ۳۹۱,۶۱۶ نفر رخ داده است.

نمودار ۹: روند سهم جمعیت فعال، شاغل و بیکار رشته حقوق در مناطق ده‌گانه ایران از سال ۱۳۹۷ تا ۱۴۰۲

جمعیت شاغل نیز از ۳۳۱،۲۰۷ نفر در ۱۳۹۷ به ۳۸۳،۱۴۴ نفر در ۱۴۰۲ رشد کرده (رشد ۱۵،۶۸ درصدی)، با رشدهای سالانه منفی: ۴ درصد در سال ۱۳۹۸ (به ۳۱۶،۹۵۵ نفر)، افزایش ۴،۲۵ درصدی در سال ۱۳۹۹ (۳۳۰،۴۱۸ نفر) و سپس افزایش‌های ۶،۶۳ درصدی در سال ۱۴۰۰ (به ۳۵۲،۳۲۲ نفر)، ۱،۵۴ درصدی در سال ۱۴۰۱ (به ۳۵۱،۷۴۲ نفر) و ۷،۱۰ درصدی در سال ۱۴۰۲ (نمودار ۹).

در مقابل، جمعیت بیکار از سال ۱۳۹۷ تا سال ۱۴۰۲ کاهش ۳۳/۳۰ درصدی را تجربه کرده است، با کاهش‌های سالانه: ۱۰/۱۲ درصدی در سال ۱۳۹۸، ۱۸/۲۶ درصدی در سال ۱۳۹۹، ۱/۰۲ درصدی در سال ۱۴۰۰، افزایش جزئی ۱/۶۶ درصدی در سال ۱۴۰۱ و کاهش شدید ۹/۵۶ درصدی در سال ۱۴۰۲.

نمودار ۱۰: نرخ بیکاری و درصد رشد نرخ بیکاری رشته حقوق طی دوره ۱۳۹۷-۱۴۰۲

میانگین نرخ بیکاری رشته حقوق در کشور طی دوره ۱۴۰۲-۱۳۹۷ معادل ۱۵،۶۳ درصد بوده است. نرخ بیکاری رشته حقوق از ۲۰ درصد در سال ۱۳۹۷ به ۱۳ درصد در سال ۱۴۰۲ کاهش یافته است، با تغییرات عمدتاً منفی ۰،۹۹- در سال ۱۳۹۸ (به ۱۹ درصد)، ۳،۴۸- در سال ۱۳۹۹ (به ۱۶ درصد)، ۰،۹۸- در سال ۱۴۰۰ (به ۱۵ درصد)، ۰،۰۲ در سال ۱۴۰۱ (به ۱۵ درصد) و ۱،۹۹- در سال ۱۴۰۲ واحد درصد بوده است. این کاهش کلی ۷،۴۳ واحد درصدی حاکی از بهبود نسبتاً پایدار وضعیت اشتغال فارغ التحصیلان حقوق در بازار کار کشور می‌باشد؛ هرچند در سال ۱۴۰۱ افزایش جزئی می‌تواند به نوسانات کوتاه‌مدت اقتصادی اشاره کند (نمودار ۱۰).

۳-۵-۳- روند سهم‌ها و مقایسه آماری بین دسته‌ها

سهم جمعیت فعال رشته حقوق در مناطق ده‌گانه آمایشی کشور، حاکی از تمرکز جغرافیایی بارز و روند افزایشی آن در منطقه یک (شامل تهران و البرز) است. سهم این منطقه از ۲۳،۷۸ درصد در سال ۱۳۹۷ (۹۵،۴۲۵ نفر) به ۲۶،۳۲ درصد در سال ۱۴۰۲ (۱۱۶،۶۰۱ نفر) افزایش یافته که بیانگر رشد ۲۲،۱۹ درصدی تعداد جمعیت فعال حقوق در این منطقه طی دوره مورد بررسی می‌باشد. این سهم در سال ۱۴۰۲ بیش از دو برابر سهم منطقه سه (۱۴/۷۶ درصد) و تقریباً شش برابر سهم منطقه شش (۳/۹۱ درصد) است. روند مشابهی در سایر مناطق نیز مشاهده می‌شود، به طوری که سهم منطقه سه از ۱۴/۳۲ درصد در سال ۱۳۹۷ به ۱۴/۷۶ درصد در سال ۱۴۰۲ رسیده (رشد ۱۳/۸۰ درصدی) و سهم منطقه شش از ۳/۶۱ درصد به ۳/۹۱ درصد افزایش یافته است (رشد ۱۹/۶۴ درصدی).

کمترین سهم از جمعیت فعال رشته حقوق در دوره ۱۳۹۷ تا ۱۴۰۲ اغلب متعلق به منطقه شش (یزد، اصفهان و چهارمحال و بختیاری) بوده است. سهم این منطقه از ۳/۶۱ درصد در سال ۱۳۹۷ به ۳/۹۱ درصد در سال ۱۴۰۲ رسیده، هرچند در سال ۱۴۰۱ با کاهش موقتی به ۳/۵۷ درصد مواجه شده است. در مقابل، منطقه ده (خوزستان) با وجود سهم اولیه بالاتر (۵/۲۶ درصد در ۱۳۹۷)، کمترین نرخ رشد را در بین مناطق داشته است (افزایش به ۵/۷۴ درصد در ۱۴۰۲، معادل رشد ۲۰/۵۶ درصدی).

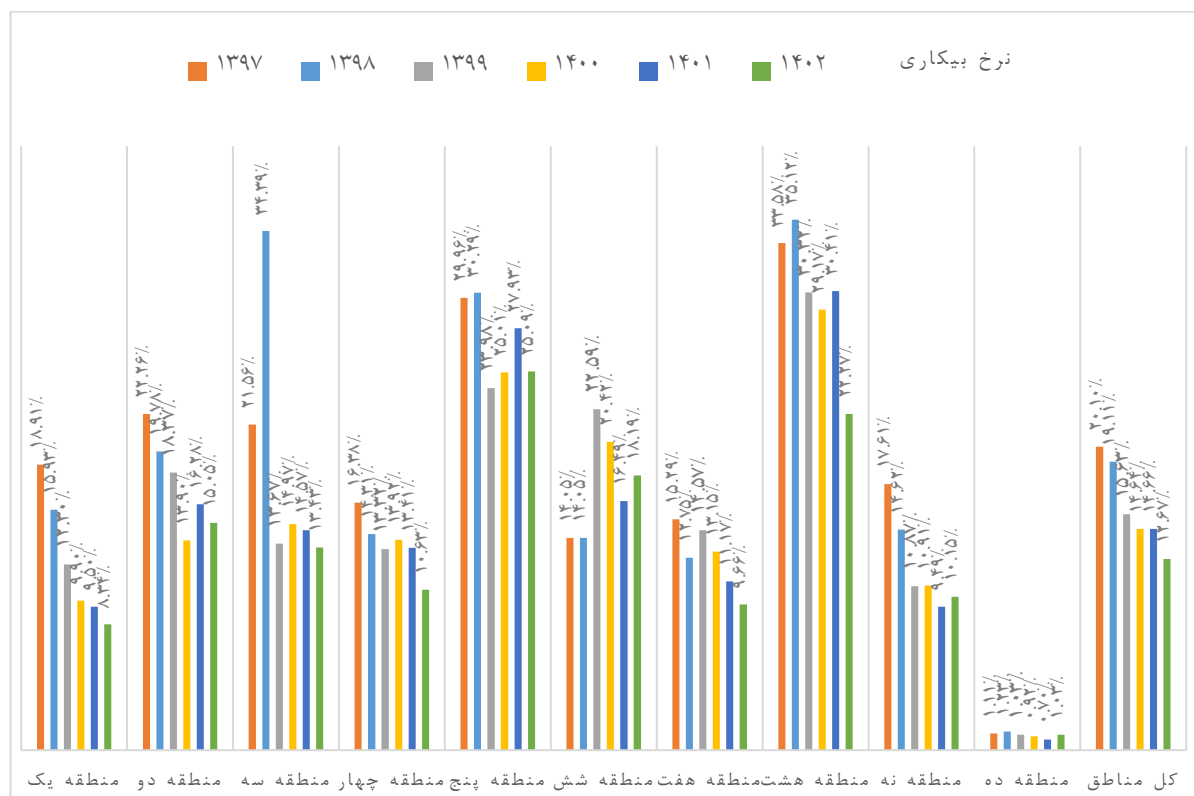
تفاوت بین بیشترین سهم (منطقه یک) و کمترین سهم (منطقه شش) از ۲۰/۱۷ درصد در سال ۱۳۹۷ به ۲۲/۴۱ درصد در سال ۱۴۰۲ افزایش یافته است. میانگین این تفاوت در طول دوره ۲۰/۸۵ درصد با انحراف معیار ۰/۸۹ درصد بوده که نشان‌دهنده روند نسبتاً پایدار اما افزایشی در نابرابری توزیع جغرافیایی جمعیت فعال رشته حقوق می‌باشد.

برای سهم شاغلان، منطقه یک بالاترین است: از ۲۵,۱۷ درصد در ۱۳۹۷ (۷۷,۸۱۰ نفر) به ۲۷,۹۸ درصد در ۱۴۰۲ (۱۰۳,۶۴۵ نفر)، رشد ۳۳,۰۹ درصدی. منطقه سه پایین‌ترین سهم را دارد (از ۴,۰۸ درصد به ۵,۳۳ درصد، رشد ۵۶,۸۶ درصدی)، در حالی که منطقه شش رشد منفی دارد (از ۱۰,۲۶ درصد به ۱۰,۳۵ درصد، اما با نوسان).

سهم بیکاران در منطقه پنج بالا است: از ۱۳,۵۹ درصد در ۱۳۹۷ (۱۱,۲۵۳ نفر) به ۱۸,۱۸ درصد در ۱۴۰۲ (۱۰,۱۰۲ نفر)، رشد ۱۰,۲۲- درصدی مطلق اما افزایش سهم نسبی. منطقه هشت نیز سهم بالایی دارد (از ۱۲,۸۹ درصد به ۱۰,۶۴ درصد، کاهش ۴۴,۵۰ درصدی مطلق)، در حالی که منطقه ده بسیار پایین است (از ۰,۲۲ درصد به ۰,۳۹ درصد، رشد ۲۱,۰۸ درصدی مطلق اما همچنان ناچیز). میانگین سهم بیکاران برای منطقه پنج ۱۵,۴۲ درصد است و در مقایسه با منطقه ده که میانگین آن ۰,۳۰ درصد می‌باشد.

۳-۵-۴- نرخ بیکاری فارغ‌التحصیلان رشته حقوق در مناطق یک تا ده در مقایسه با میانگین کشوری

نمودار ۱۱ نشان می‌دهد که نرخ بیکاری در منطقه یک از سال ۱۳۹۷ تا ۱۴۰۲ روند نزولی پیوسته و قوی داشته است. این نرخ از ۱۹ درصد در سال ۱۳۹۷ به ۱۵/۹۳ درصد در ۱۳۹۸، ۱۲/۳۰ درصد در ۱۳۹۹، ۹/۹۰ درصد در ۱۴۰۰، ۹/۵۰ درصد در ۱۴۰۱ و در نهایت به ۸/۳۴ درصد در سال ۱۴۰۲ رسیده است. کاهش کلی این منطقه در طول شش سال برابر با ۱۰/۵۷ واحد درصد بوده و میانگین نرخ بیکاری آن در دوره مورد بررسی حدود ۱۲/۴۸ درصد است. منحنی منطقه یک در نمودار تقریباً خطی نزولی می‌باشد و در هیچ سالی افزایش نداشته است.

نمودار ۱۱: نرخ بیکاری فارغ التحصیلان رشته حقوق در مناطق یک تا ده در مقایسه با میانگین کشوری

در مقایسه با میانگین کشوری، منطقه یک در تمام سال‌های دوره عملکرد بهتری داشته است. در سال ۱۳۹۷ نرخ بیکاری منطقه یک ۱/۱۹ واحد درصد پایین‌تر از میانگین کشوری (۲۰/۱۰ درصد) بود. این فاصله در سال ۱۳۹۸ به ۳/۱۸ واحد درصد، در ۱۳۹۹ به ۳/۳۳ واحد درصد، در ۱۴۰۰ به ۴/۷۴ واحد درصد، در ۱۴۰۱ به ۵/۱۶ واحد درصد و در ۱۴۰۲ به ۴/۳۳ واحد درصد افزایش یافت. کاهش کلی نرخ بیکاری در منطقه یک بیشتر از کاهش میانگین کشوری بوده و فاصله مثبت آن در پایان دوره حفظ شده است.

به طور خلاصه، منطقه یک نه تنها از ابتدای دوره نرخ بیکاری پایین‌تری نسبت به میانگین کشوری داشته، بلکه کاهش آن نیز قوی‌تر و یکنواخت‌تر بوده است. این منطقه در تمام شش سال زیر خط میانگین کشوری قرار گرفته و فاصله مثبت آن در سال‌های میانی به حداکثر رسید.

نرخ بیکاری در منطقه دو روند نزولی کلی داشته اما با نوسان است. این نرخ از ۲۲/۲۶ درصد در سال ۱۳۹۷ به ۱۹/۷۸ درصد در ۱۳۹۸، ۱۸/۳۷ درصد در ۱۳۹۹، ۱۳/۹۰ درصد در ۱۴۰۰، ۱۶/۲۸ درصد در ۱۴۰۱ و در نهایت به ۱۵/۰۵ درصد در سال ۱۴۰۲ رسیده است. کاهش کلی این منطقه در طول شش سال برابر با ۷/۲۱ واحد درصد بوده و میانگین نرخ بیکاری آن در دوره مورد بررسی حدود ۱۷/۶۲ درصد است.

در مقایسه با میانگین کشوری (۱۹,۱۱)، نرخ منطقه دو در تمام سال‌های مورد بررسی بالاتر بوده و فاصله آن از میانگین کشوری ۲,۱۶ واحد درصد در سال ۱۳۹۷ به ۲,۳۸ واحد درصد در سال ۱۴۰۲ افزایش یافته است. همچنین میزان کاهش کلی نرخ در منطقه دو کمتر از میانگین کشوری بوده که منجر به افزایش جزئی شکاف در پایان دوره شده است.

به طور خلاصه، منطقه دو کاهش نسبی داشته اما همواره بالاتر از میانگین کشوری باقی مانده است؛ ضمن آنکه نوسان مشاهده شده در سال ۱۴۰۱، سبب افزایش فاصله این منطقه با میانگین در پایان دوره گردیده است.

نرخ بیکاری منطقه سه در بازه ۱۴۰۰-۱۳۹۷ نوسانات شدیدی نشان می‌دهد، به گونه‌ای که از ۲۱,۵۶ درصد در سال ۱۳۹۷ با یک جهش قابل توجه به ۳۴,۳۹ درصد در سال ۱۳۹۸ رسیده است. سپس با روندی نزولی به ۱۳,۶۷ درصد در سال ۱۳۹۹، ۱۴,۹۷ درصد در سال ۱۴۰۰، ۱۴,۵۷ درصد در ۱۴۰۱ و در نهایت به ۱۳,۴۳ درصد در سال ۱۴۰۲ کاهش یافته است. با وجود این نوسانات، نرخ بیکاری این منطقه در طول شش سال برابر با ۸,۱۳ واحد درصد بوده؛ ضمن آنکه میانگین نرخ بیکاری آن در سال‌ها حدود ۱۸,۷۶ درصد محاسبه می‌شود.

منطقه سه اگرچه در سال ۱۳۹۸ جهش شدیدی داشته و نرخ بسیار بالاتر از میانگین کشوری (۱۵,۶۳ درصد) ثبت کرده است؛ اما از سال ۱۳۹۹ به بعد بهبود قابل توجهی یافته و نرخ آن به سطحی نزدیک یا کمی بالاتر از میانگین کاهش یافته است. در سال ۱۴۰۲ نرخ بیکاری منطقه سه با فاصله ۰,۷۶ واحد درصد همچنان بالاتر از میانگین کشوری قرار دارد. کاهش کلی این منطقه بیش از میانگین کشوری بوده و تأثیر منفی شوک سال ۱۳۹۸ همچنان در مقایسه با میانگین باقی است.

نرخ بیکاری در منطقه چهار بسیار پایین و تقریباً ثابت است. این نرخ از ۱۶,۳۸ درصد در سال ۱۳۹۷ به ۱۴,۳۱ درصد در ۱۳۹۸، ۱۳,۳۲ درصد در ۱۳۹۹، ۱۳,۹۲ درصد در ۱۴۰۰، ۱۳,۴۱ درصد در ۱۴۰۱ و در نهایت به ۱۰,۶۳ درصد در سال ۱۴۰۲ رسیده است. کاهش کلی این منطقه در طول شش سال برابر با ۵,۷۵ واحد درصد بوده و میانگین نرخ بیکاری آن در دوره مورد بررسی حدود ۱۳,۶۶ درصد است.

منطقه چهار در کل دوره مورد بررسی، نرخ بیکاری پایین‌تری نسبت به میانگین کشوری داشته است. فاصله این منطقه با میانگین از ۳,۷۲ واحد درصد در سال ۱۳۹۷ به ۲,۰۴ واحد درصد در ۱۴۰۲ کاهش یافته است. اگرچه میزان کاهش نرخ بیکاری در این منطقه کمتر از میانگین کشوری بوده؛ اما به دلیل قرار گرفتن در سطح پایین‌تر از ابتدای دوره، همچنان وضعیت بهتری نسبت به میانگین کشوری داشته است.

منطقه پنج در بازه ۱۳۹۷ تا ۱۴۰۲ با نرخ بیکاری بسیار بالا با میانگین (۲۹٫۹۶ درصد) مواجه بوده و روند کاهش آن بسیار کند است. این نرخ در سال ۱۳۹۷ به ۳۰٫۲۹ درصد در سال ۱۳۹۸، ۲۳٫۹۸ درصد در ۱۳۹۹، ۲۵٫۰۱ درصد در سال ۱۴۰۰، ۲۷٫۹۳ درصد در سال ۱۴۰۱ و در نهایت به ۲۵٫۰۹ درصد در سال ۱۴۰۲ رسیده که کاهشی معادل ۴٫۸۷ واحد درصد را طی شش سال نشان می‌دهد؛ میانگین نرخ بیکاری آن در دوره مورد بررسی حدود ۲۶٫۸۸ درصد است.

منطقه پنج در تمام سال‌های مورد بررسی، نرخ بیکاری بسیار بالاتری نسبت به میانگین کشوری داشته و فاصله آن با میانگین کشوری از ۹/۸۶ واحد درصد در سال ۱۳۹۷ به ۱۲/۴۲ واحد درصد در ۱۴۰۲ افزایش یافته است. با توجه به اینکه کاهش نرخ در این منطقه به مراتب کمتر از میانگین کشوری بوده و در سال ۱۴۰۱ حتی روند صعودی داشته و می‌توان آن را از نظر عملکرد، یکی از ضعیف‌ترین مناطق ارزیابی کرد که شکاف آن با وضعیت مطلوب کشور در پایان دوره بیشتر شده است.

نرخ بیکاری منطقه شش در بازه زمانی ۱۳۹۷ تا ۱۴۰۲ روندی نسبتاً صعودی داشته است؛ به طوری که این نرخ از ۱۴/۰۵ درصد در سال ۱۳۹۷ به ۱۴/۰۵ درصد در ۱۳۹۸، ۲۲/۵۹ درصد در ۱۳۹۹، ۲۰/۴۲ درصد در ۱۴۰۰، ۱۶/۴۹ درصد در ۱۴۰۱ و در نهایت به ۱۸/۱۹ درصد در سال ۱۴۰۲ رسیده است. تغییر کلی این منطقه افزایش ۴/۱۴ واحد درصد بوده و میانگین نرخ بیکاری آن در دوره مورد بررسی حدود ۱۷/۶۳ درصد محاسبه شده است. قابل ذکر است که نرخ این منطقه در سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ برابر و پایین‌تر از سال‌های بعد بوده و جهش قابل توجهی در سال ۱۳۹۹ (به ۲۲/۵۹ درصد) رخ داده است. در سال ۱۴۰۲ نرخ آن ۵/۵۲ واحد درصد بالاتر از میانگین کشوری می‌باشد. به طور خلاصه، منطقه شش تنها منطقه‌ای است که نرخ بیکاری‌اش در پایان دوره بالاتر از ابتدای دوره و بالاتر از میانگین کشوری است.

منطقه هفت در بازه زمانی ۱۳۹۷ تا ۱۴۰۲ از روند نزولی قابل توجهی در نرخ بیکاری برخوردار بوده است؛ به طوری که این نرخ از ۱۵/۲۹ درصد در سال ۱۳۹۷ به ۱۲/۷۵ درصد در ۱۳۹۸، ۱۴/۵۷ درصد در ۱۳۹۹، ۱۳/۱۵ درصد در ۱۴۰۰، ۱۱/۱۷ درصد در ۱۴۰۱ و به ۹/۶۶ درصد در سال ۱۴۰۲ کاهش یافته و کاهش کلی معادل ۵/۶۳ واحد درصد را نشان می‌دهد. میانگین نرخ بیکاری این منطقه در طول دوره مورد بررسی حدود ۱۲/۷۶ درصد بوده که بیانگر عملکرد بهبود یافته نسبی در مقایسه با سایر مناطق است. در مقایسه با میانگین کشوری، منطقه هفت در تمام سال‌ها نرخ پایین‌تری داشته و فاصله آن در پایان دوره به ۳/۰۱ واحد درصد رسیده است. به طور خلاصه، منطقه هفت عملکرد بسیار خوبی داشته و کاهش آن پایدار و قوی بوده است.

نرخ بیکاری در منطقه هشت بسیار بالا و تقریباً ثابت بوده است. این نرخ از ۳۳/۵۸ درصد در سال ۱۳۹۷ به ۳۵/۱۲ درصد در ۱۳۹۸، ۳۰/۳۲ درصد در ۱۳۹۹، ۲۹/۱۷ درصد در ۱۴۰۰، ۳۰/۴۱ درصد در ۱۴۰۱ و

درنهایت به ۲۲/۲۷ درصد در سال ۱۴۰۲ رسیده است. کاهش کلی این منطقه تنها ۱۱/۳۱ واحد درصد بوده اما همچنان بسیار بالا بوده و میانگین نرخ بیکاری آن در دوره مورد بررسی حدود ۳۰/۱۴ درصد است.

در مقایسه با میانگین کشوری، منطقه هشت در تمام سال‌ها نرخ بسیار بالاتری داشته و فاصله آن در پایان دوره به ۹/۶۰ واحد درصد رسیده است. به طور خلاصه، منطقه هشت ضعیف‌ترین عملکرد را داشته و تقریباً بهبود پایداری نداشته است.

منطقه نه در دوره ۱۳۹۷ تا ۱۴۰۲ روند نزولی قابل ملاحظه‌ای در نرخ بیکاری داشته است؛ به طوری که این نرخ از ۱۷/۶۱ درصد در سال ۱۳۹۷ به ۱۴/۶۲ درصد در ۱۳۹۸، ۱۰/۸۷ درصد در ۱۳۹۹، ۱۰/۹۱ درصد در ۱۴۰۰، ۹/۴۹ درصد در ۱۴۰۱ و درنهایت به ۱۰/۱۵ درصد در سال ۱۴۰۲ رسیده است. کاهش کلی این منطقه برابر با ۷/۴۶ واحد درصد بوده و میانگین نرخ بیکاری آن در دوره مورد بررسی حدود ۱۲/۲۷ درصد است.

در مقایسه با میانگین کشوری، منطقه نه در تمام سال‌ها نرخ پایین‌تری داشته و فاصله آن در پایان دوره به ۲/۵۲ واحد درصد رسیده است. به طور خلاصه، منطقه نه عملکرد بسیار خوبی داشته و کاهش آن نزدیک به بهترین مناطق است.

منطقه ده در بازه زمانی ۱۳۹۷ تا ۱۴۰۲ نرخ بیکاری بسیار پایین و تقریباً ثابتی داشته است؛ به طوری که این نرخ از ۱/۱۱ درصد در سال ۱۳۹۷ به ۱/۲۳ درصد در ۱۳۹۸، ۱/۰۳ درصد در ۱۳۹۹، ۰/۹۲ درصد در ۱۴۰۰، ۰/۷۰ درصد در ۱۴۰۱ و درنهایت به ۱/۰۳ درصد در سال ۱۴۰۲ رسیده و کاهش کلی آن تنها (۰/۰۸) واحد درصد) بوده است. میانگین نرخ بیکاری در دوره مورد بررسی حدود ۰/۹۹ درصد محاسبه شده که نشان‌دهنده پایداری اشتغال در سطحی بسیار مطلوب در مقایسه با سایر مناطق و میانگین کشوری است.

در مقایسه با میانگین کشوری، منطقه ده در تمام سال‌ها نرخ بسیار پایین‌تری داشته و فاصله آن همیشه بیش از ۱۱ واحد درصد بوده است. به طور خلاصه، منطقه ده نرخ بیکاری بسیار پایینی داشته اما به دلیل سهم بسیار کوچک جمعیت فعال، تأثیر آن بر میانگین کشوری محدود است.

نرخ بیکاری در سطح کل مناطق از ۲۰/۱۰ درصد در سال ۱۳۹۷ به ۱۹/۱۱ درصد در ۱۳۹۸، ۱۵/۶۳ درصد در ۱۳۹۹، ۱۴/۶۴ درصد در ۱۴۰۰، ۱۴/۶۶ درصد در ۱۴۰۱ و درنهایت به ۱۲/۶۷ درصد در سال ۱۴۰۲ رسیده است. کاهش کلی میانگین کشوری در طول شش سال برابر با ۷/۴۳ واحد درصد بوده و میانگین نرخ بیکاری در دوره مورد بررسی حدود ۱۶/۱۳ درصد است. این نرخ در تمام سال‌ها بالاتر از مناطق برتر (۱، ۴، ۷، ۹) و پایین‌تر از مناطق ضعیف (۵، ۸) قرار گرفته است. اگرچه کاهش کلی نرخ بیکاری در دوره مورد بررسی عمدتاً در سال‌های ۱۳۹۹ و ۱۴۰۲ متمرکز بوده و در سال ۱۴۰۱ تقریباً ثبات داشته است؛ اما میانگین کشوری که

بهبود نسبی را نشان می‌دهد بیشتر تحت تأثیر عملکرد مثبت مناطق برخوردار قرار دارد و این امر نابرابری‌های عمیق منطقه‌ای و تداوم نرخ‌های بالای بیکاری در مناطق کمتر برخوردار را پنهان می‌سازد.

جمع‌بندی

بررسی آماری سهم جمعیت فعال، شاغل و بیکار فارغ‌التحصیلان رشته تحصیلی حقوق در مناطق ده‌گانه ایران طی دوره زمانی ۱۳۹۷ تا ۱۴۰۲ نشان می‌دهد که بازار کار این رشته از یک‌سو با بهبود نسبی برخی شاخص‌های کلان اشتغال مواجه بوده و از سوی دیگر، همچنان با نابرابری‌های منطقه‌ای ساختاری و تمرکز جغرافیایی فرصت‌های شغلی روبه‌رو است. تحلیل داده‌های رسمی بیانگر آن است که اگرچه جمعیت شاغل حقوق‌خوانده‌ها در سطح کشور روندی افزایشی داشته (رشد ۱۶ درصدی از ۳۳۱,۲۰۷ نفر در ۱۳۹۷ به ۳۸۳,۱۴۴ نفر در ۱۴۰۲، همان‌طور که در نمودار ۹ روند صعودی جمعیت شاغل را نشان می‌دهد) و نرخ بیکاری کل این رشته در پایان دوره کاهش یافته است (از ۲۰ درصد در ۱۳۹۷ به ۱۲,۳۴ درصد در ۱۴۰۲، معادل کاهش ۷,۶۶ واحد درصدی با روند کاهشی پایدار به‌جز افزایش جزئی ۰,۰۵ درصدی در ۱۴۰۱)؛ اما این تحولات به‌صورت نامتوازن در همه مناطق کشور توزیع نشده و برخی مناطق مانند منطقه یک به‌طور پایدار سهم بالاتری از اشتغال (از ۲۳ درصد در ۱۳۹۷ به ۲۷,۰۵ درصد در ۱۴۰۲، طبق نمودارهای ۳ و ۸) و برخی دیگر مانند مناطق پنج و هشت سهم بالاتری از بیکاری (به ترتیب از ۱۳,۵۱ درصد در ۱۳۹۷ به ۱۸,۱۸ درصد در ۱۴۰۲ برای منطقه پنج و از ۱۲,۷۹ درصد به ۱۰,۶۴ درصد برای منطقه هشت، طبق نمودارهای ۳ تا ۸) را به خود اختصاص داده‌اند. این عدم توازن که به وضوح قابل مشاهده است (برای مثال، تفاوت سهم فعال بین منطقه یک و ده از ۱۷,۸۵ درصد در ۱۳۹۷ به ۲۰,۲۵ درصد در ۱۴۰۲ افزایش یافته)، نشان‌دهنده سرعت بیشتر در افزایش تعداد دانش‌آموختگان در این منطقه که بخشی از آنها جمعیت فعال را می‌سازند، نسبت به مناطقی که سهم خود را از دست داده‌اند از یک سو و تأثیر عوامل ساختاری مانند افزایش تمرکز اداری، اقتصادی و قضایی در مراکز شهری مانند تهران و البرز (منطقه یک) است و گسترش تقاضا برای این رشته از سوی دیگر باشد. این پدیده‌ها می‌تواند به تشدید مهاجرت داخلی منجر شود که خود چالش‌های جدیدی در وضعیت نیروی انسانی ایجاد می‌کند.

نتایج نشان می‌دهد که در تمام سال‌های مورد بررسی، منطقه یک بیشترین سهم را از جمعیت فعال و شاغل فارغ‌التحصیلان حقوق داشته است (از ۲۲,۹۲ درصد فعال در ۱۳۹۷ به ۲۵,۹۰ درصد در ۱۴۰۲ و از ۲۳ درصد شاغل به ۲۷,۰۵ درصد، طبق نمودارهای ۳ تا ۸ که تمرکز پایدار را در منطقه یک نشان می‌دهند) که این تمرکز پایدار بیانگر آن است که بازار کار رشته حقوق به‌شدت متأثر از تمرکز نهادی، اداری، قضایی و خدمات حقوقی در برخی مناطق خاص کشور مانند تهران و البرز است. افزایش مستمر سهم شاغلان حقوق در این

منطقه (رشد ۱۷,۸۳ درصدی از ۷۷,۸۱۰ نفر در ۱۳۹۷ به ۱۰۳,۶۴۵ نفر در ۱۴۰۲، با اوج در سال ۱۴۰۲ طبق نمودار ۹)، همزمان با کاهش نرخ بیکاری (از حدود ۱۸ درصد در ۱۳۹۷ به ۱۱,۱ درصد در ۱۴۰۲)، نشان می‌دهد که ظرفیت جذب نیروی حقوق‌خوانده در این مناطق نه تنها بالاتر بوده، بلکه با افزایش تعداد فارغ‌التحصیلان نیز همگام شده است. این وضعیت، تصویری از بازار کاری نسبتاً اشباع نشده در این مناطق ارائه می‌دهد که همچنان توان جذب نیروی تحصیل‌کرده حقوق را داراست، به‌ویژه اگر با ایجاد ترتیبات نهادی جدید، برخی از مشاغل موجود و قابل توجه را ملزم به داشتن مدرک تحصیلی مناسب در رشته حقوق نمایند. همان‌طور که در روندهای نمودار ۹ (رشد جمعیت فعال ۸ درصدی کل با تمرکز در منطقه یک) و نمودار ۱۰ (کاهش نرخ بیکاری ملی اما با تفاوت منطقه‌ای) مشاهده می‌شود.

در مقابل، برخی مناطق مانند چهار و شش در تمام دوره بررسی‌شده با سهم پایین از اشتغال مواجه بوده‌اند (برای منطقه شش از ۶,۵ درصد شاغل در ۱۳۹۷ به ۳,۷ درصد در ۱۴۰۲ و برای منطقه چهار از ۶,۶ درصد به ۷,۱۷ درصد با نوسانات کم، طبق نمودارهای ۳ تا ۸ که کمترین سهم را در این مناطق نشان می‌دهند) و برخی دیگر از مناطق مانند پنج و هشت سهم بالاتر از بیکاری فارغ‌التحصیلان حقوق را تجربه کرده‌اند (برای منطقه پنج از ۱۳,۵۱ درصد بیکاری در ۱۳۹۷ به ۱۸,۱۸ درصد در ۱۴۰۲ با اوج در سال ۱۴۰۱ طبق نمودار ۷ و برای منطقه هشت از ۱۲,۷۹ درصد به ۱۰,۶۴ درصد با کاهش نسبی اما همچنان بالا در سال ۱۴۰۲ طبق نمودار ۸). استمرار این الگو در طول چند سال متوالی نشان می‌دهد که مسئله بیکاری در این مناطق، پدیده‌ای مقطعی یا ناشی از نوسانات کوتاه‌مدت نبوده و ممکن است ریشه در مسائلی مانند کمبود فرصت‌های قضایی محلی یا چالش‌های اقتصادی-اجتماعی در استان‌هایی مانند کرمانشاه و لرستان (منطقه پنج) یا هرمزگان و سیستان (منطقه هشت) داشته باشد. پایین بودن سهم شاغلان حقوق در کنار سهم بالای بیکاران در این مناطق حاکی از عدم تناسب میان تعداد فارغ‌التحصیلان حقوق و ظرفیت جذب بازار کار محلی است؛ مسئله‌ای که به‌صورت مزمن در داده‌ها تکرار شده و در برخی سال‌ها حتی تشدید گردیده است، همان‌طور که در کاهش کلی جمعیت بیکار (۳۲,۸۰ درصدی از ۸۳,۲۹۹ به ۵۵,۵۶۶ نفر در سطح ملی طبق نمودار ۹) دیده می‌شود؛ اما این کاهش بیشتر در مناطق مرکزی مانند یک و سه متمرکز بوده و مناطق حاشیه‌ای مانند پنج و هشت کمتر بهره‌مند شده‌اند (با سهم بیکاری بالای ۱۵ درصد در اغلب سال‌ها طبق نمودارهای ۵ تا ۸).

تحلیل روندهای زمانی نشان می‌دهد که در سطح ملی، جمعیت فعال رشته حقوق طی این دوره افزایش یافته است (رشد ۸ درصدی از ۴۱۶,۳۹۳ به ۴۵۰,۲۷۹ نفر، با کاهش موقتی ۶ درصدی در ۱۳۹۹ به ۳۹۶,۹۴۱ نفر احتمالاً به دلیل تأثیرات اقتصادی مانند همه‌گیری، طبق نمودار ۹) که این افزایش بیانگر استمرار ورود فارغ‌التحصیلان حقوق به بازار کار و تداوم تقاضا برای حضور در مشاغل مرتبط یا غیرمرتبط با این رشته است.

با این حال، رشد جمعیت شاغل نسبت به رشد جمعیت فعال، اگرچه مثبت بوده (رشد ۱۶ درصدی شاغل در مقابل ۸ درصدی فعال)؛ اما در برخی مناطق هم‌پوشانی کامل نداشته است (برای مثال، در منطقه شش رشد شاغل منفی از ۶,۵ درصد در ۱۳۹۷ به ۳,۷ درصد در ۱۴۰۲، طبق نمودارهای ۳ و ۸). به بیان دیگر، افزایش تعداد افراد دارای تحصیلات حقوق لزوماً به افزایش متناسب اشتغال در همه مناطق منجر نشده و در برخی نواحی مانند مناطق جنوبی (هشت و ده)، این افزایش عمدتاً در قالب رشد جمعیت بیکار یا جمعیت فعال بدون شغل انعکاس یافته است، همان‌طور که در نوسانات سال ۱۳۹۹ (کاهش جمعیت فعال و شاغل) و رشد ۶,۴۵ درصدی فعال در ۱۴۰۲ (با تمرکز در منطقه یک) در نمودار ۹ مشاهده می‌شود. این روندها تأکید می‌کنند که سیاست‌های آموزشی باید بر اساس ظرفیت‌های منطقه‌ای تنظیم شوند تا از انباشت بیکاری در مناطقی مانند پنج (با نرخ بیکاری حدود ۲۰-۲۵ درصد در سال‌های ۱۴۰۰-۱۴۰۲) جلوگیری گردد.

کاهش کلی نرخ بیکاری فارغ‌التحصیلان حقوق در سطح کشور یکی از مشاهدات مهم این دوره است (میانگین ۱۵,۷۳ درصدی با روند کاهشی پایدار از ۲۰ درصد در ۱۳۹۷ به ۱۲,۳۴ درصد در ۱۴۰۲، به جز افزایش جزئی ۰,۰۵ درصدی در ۱۴۰۱ طبق نمودار ۱۰). این کاهش نشان می‌دهد که در مجموع، وضعیت اشتغال این رشته در مقایسه با ابتدای دوره بهبود یافته است. با این حال، بررسی دقیق‌تر داده‌ها نشان می‌دهد که کاهش نرخ بیکاری به‌طور یکنواخت میان مناطق توزیع نشده است. در برخی مناطق مانند یک، کاهش نرخ بیکاری ناشی از افزایش واقعی اشتغال بوده (از ۸۲ درصد اشتغال در ۱۳۹۷ به ۸۸,۹ درصد در ۱۴۰۲، نمودار ۱۰)، در حالی که در برخی مناطق مانند هشت و پنج، سهم بالای بیکاران همچنان حفظ شده و کاهش‌ها بسیار محدود یا ناپایدار بوده‌اند (نرخ بیکاری بالای ۱۵ درصد در سال‌های ۱۳۹۸-۱۴۰۲ برای منطقه پنج و حدود ۱۴-۱۶ درصد برای منطقه هشت طبق نمودارهای ۴ تا ۸). این امر بیانگر آن است که صرفاً اتکا و مشاهده بهبود شاخص‌های ملی می‌تواند نابرابری‌های منطقه‌ای را پنهان کند و تحلیل منطقه‌ای برای درک دقیق وضعیت بازار کار رشته حقوق ضروری است، به‌ویژه با توجه به نمودار ۱۰ که درصد رشد نرخ بیکاری را نشان می‌دهد (کاهش ۲,۳۳ درصدی در ۱۳۹۸ و ۲,۱۶ درصدی در ۱۴۰۲ در سطح ملی، اما با تفاوت‌های منطقه‌ای مانند افزایش جزئی در منطقه پنج در سال ۱۴۰۱) و بر نیاز به مداخلات هدفمند تأکید دارد.

تداوم سهم بسیار پایین بیکاران حقوق‌خوانده در برخی مناطق خاص مانند چهار، شش و ده نیز قابل تأمل است (میانگین سهم بیکاری کمتر از ۵ درصد برای منطقه شش از ۴,۱۹ درصد در ۱۳۹۷ به ۵,۶۷ درصد در ۱۴۰۲ و کمتر از ۰,۴ درصد برای منطقه ده در تمام سال‌ها طبق نمودارهای ۳ تا ۸). اگرچه در نگاه اول، این ارقام ممکن است نشان‌دهنده وضعیت مطلوب اشتغال تلقی شود؛ اما پایداری این سهم پایین در کنار سهم محدود جمعیت فعال و شاغل (برای منطقه ده از ۵,۰۷ درصد فعال در ۱۳۹۷ به ۵,۶۵ درصد در ۱۴۰۲ و شاغل از ۴,۸ درصد به ۵,۴۹ درصد) می‌تواند بیانگر کوچک بودن بازار کار حقوق در این مناطق یا خروج نیروی

انسانی تحصیلکرده از آن‌ها باشد (مانند مهاجرت به منطقه یک)؛ بنابراین، پایین بودن سهم بیکاری لزوماً به معنای وضعیت مطلوب اشتغال نیست و باید در کنار سایر شاخص‌ها تفسیر شود، همان‌طور که تفاوت‌های بیشترین و کمترین سهم فعال (از ۱۷,۸۵ درصد در ۱۳۹۷ بین منطقه یک و ده به ۲۲,۰۵ درصد در ۱۴۰۲ بین منطقه یک و شش) نشان‌دهنده افزایش شکاف جغرافیایی است.

از منظر تحلیلی، نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که بازار کار رشته حقوق در ایران طی سال‌های ۱۳۹۷ تا ۱۴۰۲ به‌طور فزاینده‌ای دچار تمرکز جغرافیایی شده است (افزایش فاصله میان بیشترین سهم منطقه یک از ۲۲,۹۲ درصد فعال در ۱۳۹۷ به ۲۵,۹۰ درصد در ۱۴۰۲ و کمترین سهم منطقه شش از ۵,۹۷ درصد به ۳,۸۵ درصد، طبق نمودارهای ۳ و ۸). افزایش این فاصله (از ۱۷,۸۵ درصد تفاوت در ۱۳۹۷ به ۲۲,۰۵ درصد در ۱۴۰۲) مؤید آن است که شکاف منطقه‌ای نه تنها کاهش نیافته، بلکه در برخی سال‌ها افزایش یافته است (مانند سال ۱۴۰۰ با تفاوت ۱۹,۵۴ درصد طبق نمودار ۶). این تمرکز می‌تواند پیامدهایی همچون مهاجرت فارغ‌التحصیلان حقوق به مناطق برخوردار مانند یک (با رشد ۲۲,۱۹ درصدی سهم فعال)، اشباع تدریجی بازار کار در این مناطق و تضعیف ظرفیت‌های حقوقی در مناطق کمتر برخوردار مانند جنوبی (هشت و ده با سهم کمتر از ۱۳ درصد فعال در تمام سال‌ها) را به دنبال داشته باشد که در نهایت بر عدالت اجتماعی و توسعه متوازن تأثیر منفی می‌گذارد.

درمجموع، نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که بازار کار رشته تحصیلی حقوق در ایران طی دوره مورد بررسی، ترکیبی از بهبود نسبی شاخص‌های کلان (مانند رشد ۱۶ درصدی شاغل و کاهش ۷,۶۶ درصدی بیکاری ملی طبق نمودارهای ۹ و ۱۰) و تداوم نابرابری‌های منطقه‌ای (با تمرکز در منطقه یک و بیکاری بالا در پنج و هشت) بوده است. افزایش جمعیت شاغل و کاهش نرخ بیکاری در سطح ملی، در کنار تمرکز بالای اشتغال در برخی مناطق و ضعف جذب نیروی حقوقی در سایر مناطق، تصویری دوگانه از وضعیت این رشته ارائه می‌دهد. این یافته‌ها بیانگر آن است که تحلیل وضعیت اشتغال فارغ‌التحصیلان حقوق بدون توجه به بعد منطقه‌ای، تصویری ناقص و گمراه‌کننده ارائه خواهد داد. بر این اساس، پژوهش حاضر با اتکا به داده‌های آماری رسمی و تحلیل روندهای زمانی و منطقه‌ای نشان می‌دهد که چالش اصلی بازار کار رشته حقوق نه صرفاً کمبود اشتغال در سطح ملی، بلکه توزیع نامتوازن فرصت‌های شغلی در سطح مناطق کشور است (با مثال‌هایی مانند سهم بیکاری ۱۸,۱۸ درصدی منطقه پنج در ۱۴۰۲ در مقابل ۰,۳۹ درصدی منطقه ده). این نتیجه می‌تواند مبنایی برای تحلیل‌های بعدی، سیاست‌گذاری‌های آموزشی و بازنگری در نحوه توزیع ظرفیت‌های شغلی مرتبط با رشته حقوق قرار گیرد و زمینه را برای پژوهش‌های تکمیلی در این حوزه فراهم سازد.

با توجه به موارد فوق، می‌توان افزود که این نابرابری‌ها ممکن است ریشه در سیاست‌های آموزشی نامتوازن داشته باشد، جایی که ظرفیت پذیرش دانشجو در رشته حقوق بدون توجه به تقاضای محلی افزایش یافته است (برای مثال، رشد ۲۲,۱۹ درصدی سهم منطقه یک در جمعیت فعال از ۱۳۹۷ تا ۱۴۰۲، در حالی که مناطق جنوبی مانند هشت و ده کمتر از ۱۳ درصد سهم دارند). البته در این مورد علاوه بر کل ظرفیت پذیرش، چگونگی تعیین سهم بین دانشجویان بومی و غیربومی، متکی بر مطالعه تقاضای بازار کار، منطقه یا برآورد نیازمندی سایر مناطق جوار اهمیت دارد. کاهش کلی بیکاری (۳۲,۸۰ درصدی جمعیت بیکار) می‌تواند تحت تأثیر عوامل خارجی مانند بهبود اقتصادی پس از همه‌گیری در سال‌های ۱۴۰۱-۱۴۰۲ باشد؛ اما پایداری آن نیازمند سرمایه‌گذاری در مناطق حاشیه‌ای مانند پنج (با بیکاری بالای ۱۵ درصد در سال‌های ۱۳۹۸-۱۴۰۲) است تا توازن ایجاد شود. همچنین، پیشنهاد می‌شود سیاست‌گذاران بر اساس داده‌های نمودار ۱۰ (روند کاهشی نرخ بیکاری ملی) و تفاوت‌های منطقه‌ای در نمودارهای ۳ تا ۸، برنامه‌های حمایتی هدفمند برای مناطق کمتر برخوردار مانند منطقه شش (با سهم فعال کمتر از ۴ درصد در سال‌های ۱۳۹۹-۱۴۰۱) تدوین کنند.

۴- عرضه جدید نیروی انسانی متخصص رشته حقوق

کل جمعیت فعال فارغ‌التحصیل رشته حقوق درواقع میزان نیروی کار متخصص در این رشته را نشان می‌دهد که طی سال‌های گذشته و سال جاری از این رشته فارغ‌التحصیل شده و در وضعیت آماده به کار قرار دارند. این گروه شامل هر دو دسته شاغلان و جویندگان کار می‌شود. در این گزارش، به منظور محاسبه میزان عرضه جدید سالانه فارغ‌التحصیلان در هر سال از مقدار متناظر آن در سال ماقبل کسر می‌گردد. متغیر عرضه جدید، درواقع خالص افراد افزوده شده به بازار کار رشته حقوق است؛ زیرا در هر سال، علاوه بر ورود گروهی از دانش‌آموختگان جدید این رشته به بازار کار، ممکن است برخی دیگر نیز به دلایل مختلف از این بازار خارج شوند؛ بنابراین، عرضه جدید برآیند خالص ورود و خروج نیروی کار در بازار اشتغال رشته حقوق را در سال‌های مختلف نشان می‌دهد. جدول ۳، میزان عرضه جدید را برای مناطق ده‌گانه و کل کشور در سال‌های ۱۴۰۲-۱۳۹۸ ارائه می‌کند.

جدول ۳: عرضه جدید نیروی انسانی متخصص رشته حقوق به تفکیک مناطق ده‌گانه- نفر

منطقه/ سال	۱۳۹۸	۱۳۹۹	۱۴۰۰	۱۴۰۱	۱۴۰۲	مجموع
کل کشور	۸,۰۸۵	-۱۸,۴۹۱	۲۳,۳۰۴	۶,۴۶۸	۱۴,۸۴۲	۳۴,۲۰۸
منطقه ۱	۲,۸۱۱	-۷,۱۹۶	۵,۰۶۱	-۸۴۰	۱۷,۲۹۳	۱۷,۱۲۹
منطقه ۲	۳,۶۰۵	۹۲	۴۰۳	-۹۲۷	۲,۱۵۲	۵,۳۲۵
منطقه ۳	-۲,۷۴۳	۶۲۳	۳,۲۱۲	۹۴۰	۲,۷۳۸	۴,۷۷۰
منطقه ۴	۲,۶۸۱	-۱,۰۱۹	۸۸۱	۷۶۵	۱,۲۲۸	۴,۵۳۶
منطقه ۵	۵۸۰	-۱,۷۹۷	۹۷۰	۲,۶۶۰	۲۹۰	۲,۷۰۳
منطقه ۶	۹۲۴	۴۴۷	۳,۲۷۳	۷۹۵	۱,۴۳۰	۶,۸۶۹
منطقه ۷	-۴۵۵	-۳,۴۳۲	۲,۶۶۴	۲,۵۰۲	-۱,۱۱۴	۱۶۵
منطقه ۸	۳۳۴	-۳,۲۷۰	۴,۳۱۱	۱,۱۵۱	-۷,۶۷۶	-۵,۱۵۰
منطقه ۹	-۲,۱۴۱	-۲,۴۱۲	۲,۶۳۵	-۲,۷۲۷	-۱,۳۱۰	-۵,۹۵۵
منطقه ۱۰	۲,۴۹۰	۷۱۸	-۱۰۶	۲,۱۴۹	-۱۸۶	-۵,۰۶۵

مأخذ: محاسبات تحقیق

مقادیر منفی عرضه جدید به معنی کاهش جمعیت فعال رشته حقوق در سال جاری نسبت به سال قبل است. به عبارتی، تعداد فارغ‌التحصیلان رشته حقوق که از بازار کار خارج شده‌اند، بیشتر از تعداد افرادی است که به جمعیت فعال افزوده گردیده‌اند (شامل افراد وارد شده به بازار کار اعم از شاغل یا جویای کار). بر اساس سطر نخست جدول، عرضه جدید نیروی متخصص رشته حقوق در کل کشور در سال ۱۳۹۹ منفی شده و مقدار آن حدود ۱۸ هزار و ۵۰۰ نفر کاهش یافته است. در سال ۱۳۹۹، محدودیت‌های شدید همه‌گیری کووید-۱۹

موجب شد تا بسیاری از افراد شاغل و بیکار، از بازار کار خارج شده و در جستجوی شغل نباشند. این کاهش در کلیت جمعیت فعال کشور نیز رخ داده و مختص رشته حقوق نیست.

از آنجا که در سال ۱۳۹۹، تعداد فارغ التحصیلان رشته حقوق همانند سایر رشته‌های دانشگاهی متوقف نشده و روند قبلی خود را دارد؛ اما این تعداد وارد بازار کار نشده‌اند. در مقابل، این فارغ التحصیلان نیز در کنار فارغ التحصیلان سال ۱۴۰۰ وارد بازار کار شده و شاغل یا در جستجوی کار بوده‌اند؛ بر این اساس، عرضه جدید در سال ۱۴۰۰ با افزایش چشمگیری مواجه شده و به ۲۳،۳۰۰ نفر رسیده است. این روند در سال ۱۴۰۱ کندتر شده و عرضه جدید به حدود ۶،۴۵۰ نفر رسید که معادل میانگین عرضه جدید سالانه در دوره بررسی است؛ اما در سال ۱۴۰۲ مجدداً سرعت افزایش یافته و عرضه جدید به تقریباً ۱۴،۸۵۰ نفر رسیده است.

در مقابل این نوسان‌ها، فارغ التحصیلان (دانش‌آموختگان) رشته حقوق روندی تقریباً ثابت و افزایشی داشته و هر ساله به میزان آن افزوده شده است. جدول ۴ روند دانش‌آموختگان رشته حقوق در کل مقاطع به تفکیک دانشگاه‌های وزارت علوم و دانشگاه آزاد اسلامی را به همراه عرضه جدید نیروی متخصص این رشته را برای دوره مورد بررسی نشان می‌دهد. بر اساس این جدول، کل دانش‌آموختگان رشته حقوق از ۳۶۰۰۰ نفر در سال ۱۳۹۸ به ۴۵،۴۰۰ نفر در سال ۱۴۰۲ افزایش یافته است.

جدول ۴: دانش‌آموختگان رشته حقوق در کل مقاطع به تفکیک سازمان‌ها

۱۴۰۲	۱۴۰۱	۱۴۰۰	۱۳۹۹	۱۳۹۸	
۱۹،۳۸۲	۱۸،۲۷۰	۱۷،۸۲۱	۱۵،۴۸۱	۱۵،۳۸۶	دانش‌آموختگان دانشگاه‌های وزارت علوم و سایر
۲۶،۰۱۷	۲۴،۵۲۵	۲۳،۹۲۲	۲۰،۷۸۰	۲۰،۶۵۳	دانش‌آموختگان دانشگاه آزاد اسلامی
۴۵،۳۹۹	۴۲،۷۹۵	۴۱،۷۴۳	۳۶،۲۶۱	۳۶،۰۳۹	کل دانش‌آموختگان
۲۲،۷۰۰	۲۱،۳۹۸	۲۰،۸۷۲	۱۸،۱۳۱	۱۸،۰۱۹	ورود دانش‌آموختگان به بازار کار (با فرض نرخ مشارکت ۵۰ درصدی)
۱۴،۸۴۲	۶،۴۶۸	۲۳،۳۰۴	-۱۸،۴۹۱	۸،۰۸۵	عرضه جدید رشته حقوق
۶۵	۳۰	۱۱۰	-	۴۵	نسبت عرضه جدید به دانش‌آموختگان

مأخذ: محاسبات تحقیق

در میان دانش‌آموختگان جدید رشته حقوق، گروهی در همان سال وارد بازار کار می‌شوند و بخشی از عرضه جدید آن سال را تشکیل می‌دهند، بخشی دیگر نیز به دلیل ادامه تحصیل در مقاطع بالاتر، وارد بازار کار نمی‌شوند؛ بنابراین جزء جمعیت فعال رشته حقوق در آن سال محسوب نمی‌گردند. همچنین، بخشی از عرضه جدید هر سال مربوط به نیروهای متخصص رشته حقوق است که فارغ التحصیل سال‌های گذشته بوده و در آن سال وارد بازار کار شده‌اند. شایان ذکر است که عرضه جدید سالانه، صرفاً منحصر به ورودی‌ها به جمعیت فعال نبوده بلکه خروجی‌ها از جمعیت فعال این بازار را نیز کسر می‌کند.

در سال ۱۳۹۹، تعداد خروجی‌های بازار کار رشته حقوق به طور قابل توجهی بیشتر از ورودی‌ها بوده و همان‌طور که گفته شد، عرضه جدید تنها در این سال مقدار منفی داشته است. بعد از فروکش کردن همه‌گیری کرونا بخش زیادی از فارغ‌التحصیلان همان سال، همراه با فارغ‌التحصیلان سال ۱۴۰۰ وارد بازار کار شده‌اند و عرضه جدید در سال ۱۴۰۰، به رقم چشمگیر ۲۳،۳۰۰ نفر رسید. سطر آخر جدول ۴، نسبت عرضه جدید نیروی انسانی متخصص رشته حقوق به کل دانش‌آموختگان فعال این رشته را در هر سال نشان می‌دهد. لازم به تأکید است که این شاخص با نرخ مشارکت و نرخ اشتغال رشته حقوق متفاوت است و نسبت فوق تنها این واقعیت را بیان می‌کند که (بدون ملاحظه میزان ورود و خروج به/ از بازار کار این رشته) چه درصدی از دانش‌آموختگان هر سال رشته حقوق منجر به ایجاد عرضه جدید نیروی متخصص می‌شوند.

بر اساس اطلاعات جدول ۴، متوسط نرخ رشد کل دانش‌آموختگان رشته حقوق در طول سال‌های ۱۳۹۸ تا ۱۴۰۲، حدود ۶ درصد است. در مقابل، متوسط نسبت عرضه جدید به دانش‌آموختگان فعال در این دوره (به استثنای سال ۱۳۹۹ به دلیل شرایط خاص ناشی از همه‌گیری کووید-۱۹)، تقریباً ۶۲ درصد محاسبه می‌شود. اگرچه تعداد دانش‌آموختگان هر سال تنها مؤلفه تعیین‌کننده عرضه جدید نبوده و عواملی نظیر ورود و خروج به بازار کار نیز در آن مؤثرند؛ اما مؤلفه اصلی آن و شاخص نسبت عرضه جدید به دانش‌آموختگان فعال، همان میزان رشد فارغ‌التحصیلان جدید هر سال است. بر اساس اطلاعات محدود جدول ۴، برای حفظ نسبت مذکور در سطح ۶۲ درصد، به طور متوسط رشد سالانه ۶ درصدی در کل دانش‌آموختگان رشته حقوق نیاز می‌باشد.

نکته دیگر قابل توجه درباره جدول ۳، تحولات مربوط به عرضه جدید نیروی کار متخصص رشته حقوق در هر یک از مناطق ده‌گانه است. مجموع خالص افزایش جمعیت فعال نیروی متخصص این رشته حقوق در کشور طی سال‌های ۱۳۹۸ تا ۱۴۰۲، ۳۴۰۰۰ نفر بوده که بیشترین آن مربوط به سال ۱۴۰۰ و بعد از فروکش کردن همه‌گیری کووید-۱۹ است. در بین مناطق مختلف، تقریباً نیمی از عرضه جدید (حدود ۱۷،۰۰۰ نفر) به منطقه یک (شامل دو استان تهران و البرز) تعلق دارد که بالاترین میزان را در مقایسه با سایر مناطق به خود اختصاص داده است.

پس از منطقه یک، به ترتیب مناطق شش (استان‌های یزد، اصفهان و چهارمحال و بختیاری)، دو (استان‌های گیلان، مازندران و گلستان) و منطقه ده (استان خوزستان) به ترتیب با ۶۹۰۰ نفر، ۵۳۰۰ نفر و ۵۰۰۰ هزار نفر بیشترین عرضه جدید نیروی کار متخصص حقوق را به خود اختصاص داده‌اند. در مقابل، دو منطقه هشت (استان‌های هرمزگان، کرمان و سیستان و بلوچستان) و نه (استان‌های خراسان شمالی، جنوبی، رضوی و سمنان) تنها مناطقی هستند که مجموع عرضه جدید آنها در دوره مورد بررسی به ترتیب به میزان ۵۰۰۰ و ۶۰۰۰ نفر کاهش یافته است. در بین استان‌های منطقه هشت، استان کرمان با ۷۰۰۰ نفر کاهش در عرضه

جدید نیروهای متخصص حقوق، عامل اصلی منفی شدن عرضه این منطقه بوده است. دو استان هرمزگان و سیستان و بلوچستان عرضه جدید مثبت داشته‌اند. در منطقه نه نیز استان خراسان رضوی تنها استان با عرضه جدید منفی است و سه استان دیگر این منطقه (خراسان شمالی، جنوبی و سمنان) دارای عرضه جدید مثبت بوده‌اند؛ اما مجموع برآیند چهار استان مذکور منجر به عرضه جدید منفی در کل منطقه نه شده است.

واقعیت دیگر درباره تحول عرضه جدید مناطق ده‌گانه در جدول ۳ این است که منطقه شش، تنها منطقه‌ای است که مجموع عرضه جدید استان‌های آن در هیچ‌یک از سال‌های مورد بررسی منفی نشده و همواره با افزایش عرضه جدید همراه بوده است. در این منطقه، استان اصفهان با ۴,۱۴۰ نفر بیشترین عرضه جدید را داشته و استان‌های چهارمحال و بختیاری و یزد بعد از آن به ترتیب با ۱,۶۰۰ و ۱,۰۸۰ نفر افزایش در عرضه جدید در رتبه‌های بعدی قرار دارند. علاوه بر بررسی تغییرات نیروی کار متخصص رشته حقوق در طی سال‌های مختلف- چه به لحاظ عرضه جدید و چه میزان جمعیت فعال آن و نرخ بیکاری در این رشته- مسئله دیگر بررسی مشاغلی است که فارغ‌التحصیلان رشته حقوق در استان‌های مختلف به آنها اشتغال یافته‌اند. در بخش بعدی این موضوع به تفکیک استان‌ها مورد تحلیل قرار می‌گیرد.

۵- مشاغل نیروی انسانی متخصص رشته حقوق

مسئله مهم دیگر این است که فارغ‌التحصیلان رشته حقوق در سال‌های متمادی که اکنون وارد بازار کار شده و جزء جمعیت فعال این رشته محسوب می‌شوند، در صورت اشتغال به کار به طور عمده در چه محل‌های شغلی مشغول به کار هستند. به عبارتی، مسئله‌ای که در این بخش به آن پرداخته می‌شود این است که نحوه توزیع شاغلان متخصص در رشته حقوق، در بین عناوین شغلی مختلف چگونه است. در اینجا نحوه توزیع مذکور به تفکیک ۳۱ استان و برای سال ۱۳۹۷ مورد بررسی قرار می‌گیرد. البته در این گزارش، توزیع متخصصان رشته حقوق در رشته‌های شغلی، ماحصل برآوردی است که با استفاده از داده‌های خام طرح آمارگیری نیروی کار مرکز آمار ایران در سال ۱۳۹۷ انجام شده است. دلیل انتخاب این سال، ناقص بودن گزارش‌های داده‌های خام آمارگیری نیروی کار برای سال‌های پس از آن می‌باشد که عملاً امکان برآورد رشته-های شغلی فارغ‌التحصیلان رشته حقوق برای سال‌ها بعدی غیرممکن ساخته است.

جدول ۵ وضعیت کلی رشته حقوق در درون استان‌ها را به لحاظ اشتغال و بیکاری نشان می‌دهد. درواقع، سهم فارغ‌التحصیلان رشته حقوق هر استان از کل جمعیت فعال، کل اشتغال و کل بیکاران دانشگاهی در آن استان نمایش داده شده است. سطر نخست وضعیت کلی در سطح کشور را نشان می‌دهد؛ حدود ۵ درصد از جمعیت فعال دانشگاهی کشور را فارغ‌التحصیلان رشته حقوق تشکیل داده‌اند. همچنین سهم تقریباً ۵ درصد از شاغلان فارغ‌التحصیل دانشگاهی نیز متعلق به دانش‌آموختگان رشته حقوق می‌باشد؛ اما سهم فارغ‌التحصیلان رشته حقوق از بیکاران دانشگاهی کشور، حدود ۶ درصد بوده و بیش از سهم اشتغال آنها است.

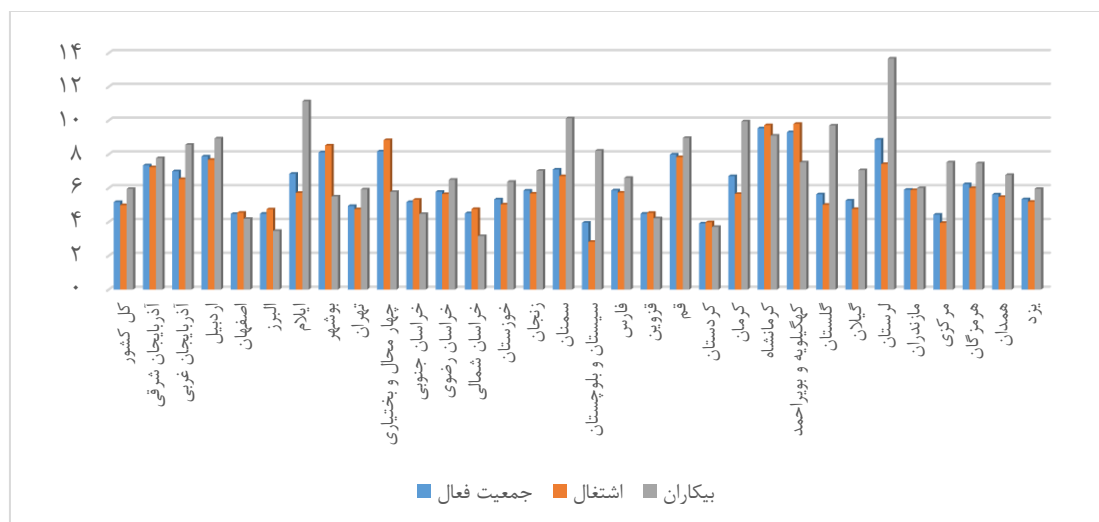
جدول ۵: سهم جمعیت فعال، شاغل و بیکار رشته حقوق استان‌ها در سال ۱۳۹۷- درصد

بیکاران	اشتغال	جمعیت فعال	
۵,۹۵	۴,۹۹	۵,۱۷	کل کشور
۷,۷۷	۷,۲۳	۷,۳۴	آذربایجان شرقی
۸,۵۶	۶,۵۳	۶,۹۹	آذربایجان غربی
۸,۹۴	۷,۶۷	۷,۸۷	اردبیل
۴,۱۸	۴,۵۴	۴,۴۷	اصفهان
۳,۴۷	۴,۷۴	۴,۴۸	البرز
۱۱,۱۴	۵,۷۱	۶,۸۴	ایلام
۵,۵	۸,۵۲	۸,۱۱	بوشهر
۵,۹۲	۴,۷۵	۴,۹۴	تهران
۵,۷۷	۸,۸۴	۸,۱۷	چهارمحال و بختیاری
۴,۴۷	۵,۳۱	۵,۱۷	خراسان جنوبی
۶,۴۹	۵,۶۴	۵,۷۸	خراسان رضوی

۳,۱۶	۴,۷۶	۴,۵۱	خراسان شمالی
۶,۳۷	۵,۰۳	۵,۳۳	خوزستان
۷,۰۲	۵,۶۷	۵,۸۵	زنجان
۱۰,۱۳	۶,۷	۷,۰۹	سمنان
۸,۲۱	۲,۸۲	۳,۹۵	سیستان و بلوچستان
۶,۶	۵,۷۳	۵,۸۶	فارس
۴,۲۱	۴,۵۳	۴,۴۸	قزوین
۸,۹۷	۷,۸۳	۷,۹۸	قم
۳,۷	۳,۹۸	۳,۹۱	کردستان
۹,۹۵	۵,۶۵	۶,۷	کرمان
۹,۱	۹,۷۲	۹,۵۴	کرمانشاه
۷,۵۲	۹,۸	۹,۳۱	کهگیلویه و بویراحمد
۹,۷	۵,۰۱	۵,۶۳	گلستان
۷,۰۶	۴,۷۶	۵,۲۶	گیلان
۱۳,۶۷	۷,۴۲	۸,۸۷	لرستان
۶	۵,۸۸	۵,۹	مازندران
۷,۵۲	۳,۹۴	۴,۴۳	مرکزی
۷,۴۶	۶	۶,۲۳	هرمزگان
۶,۷۷	۵,۴۷	۵,۶۲	همدان
۵,۹۵	۵,۱۹	۵,۳۴	یزد

مأخذ: محاسبات تحقیق

برای ملاحظه بهتر وضعیت استان‌ها و سهم رشته حقوق از اشتغال و بیکاری آنها، نمودار ۱۲ تصویر واضح‌تری را نشان می‌دهد. استان‌های کرمانشاه، کهگیلویه و بویراحمد و لرستان سه استانی هستند که فارغ‌التحصیلان رشته حقوق آنها بیشترین سهم را از جمعیت فعالشان دارند. دو استان چهارمحال و بختیاری و بوشهر نیز در کنار سه استان قبل، تنها استان‌هایی هستند که سهم رشته حقوق از جمعیت فعال آنها بیش از ۸ درصد است. وضعیت این استان‌ها به استثنای لرستان، در مورد سهم رشته حقوق از اشتغال آنها نیز مشابه وضعیت جمعیت فعال است. به عبارتی سهم اشتغال دانش‌آموختگان رشته حقوق از کل اشتغال چهار استان کرمانشاه، کهگیلویه و بویراحمد، چهارمحال و بختیاری و بوشهر بیش از ۸ درصد بوده و بیشترین سهم را در بین استان‌های دیگر دارند.

نمودار ۱۲: وضعیت کلی رشته حقوق در درون استان‌ها به لحاظ اشتغال و بیکاری در سال ۱۳۹۷- درصد

مأخذ: محاسبات تحقیق

در مورد بیکاران، سه استان لرستان، ایلام و سمنان دارای سهم بیکاری رشته حقوق از کل بیکارانشان بیشتر از ۱۰ درصد است. به عبارتی بیش از ۱۰ درصد بیکاران دانشگاهی این استان‌ها را فارغ‌التحصیلان رشته حقوق تشکیل داده‌اند. این عدد در مورد استان لرستان نزدیک به ۱۴ درصد می‌باشد. در حالی که سهم جمعیت فعال فارغ‌التحصیل رشته حقوق این استان از کل جمعیت فعال دانشگاهی آن، جزء بیشترین سهم‌ها در بین استان‌های دیگر بوده و نزدیک به ۹ درصد است. این وضعیت حاکی از آن است که بخش قابل توجهی از فارغ‌التحصیلان این رشته در استان لرستان موفق به اشتغال نشده‌اند. دومین استانی که فارغ‌التحصیلان رشته حقوق، بیشترین سهم از بیکاران دانشگاهی آن را دارند، استان ایلام است. سهم آنها در این استان حدود ۱۱ درصد می‌باشد، در حالی که سهم جمعیت فعال فارغ‌التحصیل این رشته در استان ایلام، حدود ۷ درصد است.

در بین استان‌ها، تعداد ۱۰ استان وجود دارد که در آنها سهم اشتغال دانش‌آموختگان رشته حقوق از سهم بیکاری‌شان بیشتر است. استان‌های اصفهان، البرز، بوشهر، چهارمحال و بختیاری، خراسان جنوبی، خراسان شمالی، قزوین، کردستان، کرمانشاه و استان کهگیلویه و بویراحمد دارای این ویژگی هستند. در این میان همان‌طور که قبلاً اشاره شد سهم شاغلان رشته حقوق از کل اشتغال دارای تحصیلات عالی چهار استان بوشهر، چهارمحال و بختیاری، کرمانشاه و کهگیلویه و بویراحمد بیش از ۸ درصد است؛ اما الزاماً این شاغلان در مشاغل مرتبط با رشته تحصیلی خود مشغول نمی‌باشند؛ بنابراین مهم است که ملاحظه شود، چه نسبتی از شاغلان فارغ‌التحصیل رشته حقوق در هر یک از استان‌ها، در مشاغل مرتبط با رشته تحصیلی خود مشغول به فعالیت هستند. در ادامه این مسئله به تفکیک استان پرداخته می‌شود.

جدول ۶: ده عنوان شغلی نخست فارغ التحصیلان رشته حقوق در استان آذربایجان شرقی سال ۱۳۹۷

ردیف	عنوان شغل	تعداد شاغلان	درصد از شاغلان رشته حقوق
۱	حقوقدانها	۳,۸۵۸	۲۰,۰۵
۲	متخصصان امور حقوقی، طبقه‌بندی نشده در جای دیگر	۲,۵۹۲	۱۳,۴۷
۳	نیروهای مسلح (کادر نیروهای نظامی و انتظامی)	۱,۵۱۰	۷,۸۵
۴	مغازه‌داران، سرپرستان و فروشندگان فروشگاه‌ها	۱,۳۷۵	۷,۱۵
۵	تحلیلگران مدیریت و سازمان‌دهی	۱,۱۵۳	۵,۹۹
۶	کارکنان امور عمومی دفتری	۹۸۱	۵,۱۰
۷	دبیران آموزش متوسطه به‌جز زبان	۵۷۴	۲,۹۸
۸	داروسازان و داروخانه‌داران (به‌جز داروشناسان)	۴۲۲	۲,۱۹
۹	درجه‌داران و افسران وظیفه و سربازان نیروهای نظامی و انتظامی	۳۸۳	۱,۹۹
۱۰	مأموران حراست	۳۶۳	۱,۸۹
	مجموع شاغلان ده عنوان شغلی	۱۳,۲۱۱	۶۸,۶۶
	مجموع شاغلان رشته حقوق در استان	۱۹,۲۴۰	-
	سهم مشاغل مرتبط با رشته حقوق	۶,۴۵۰	۳۳,۵۲

مأخذ: محاسبات تحقیق

جدول ۶ عناوین شغلی، تعداد شاغلان و درصد آنها از کل شاغلان رشته حقوق را نشان می‌دهد که فارغ التحصیلان این رشته در استان آذربایجان شرقی انتخاب کرده‌اند. البته این رسته‌های شغلی، تنها ده عنوان نخست را در این استان نشان می‌دهد، به طوری که مجموع شاغلان آنها حدود ۷۰ درصد کل شاغلان فارغ التحصیل رشته حقوق در استان آذربایجان شرقی را شامل می‌شود. مجموع شاغلان فارغ التحصیل رشته حقوق استان فوق در سال ۱۳۹۷، حدود ۱۹,۲۴۰ نفر برآورد شده که از این تعداد، تقریباً ۱۳,۲۰۰ نفر در ده عنوان شغلی نخست (مندرج در جدول ۴) مشغول به کار بوده‌اند.

بر اساس ستون آخر جدول فوق، حدود ۲۰ درصد شاغلان فارغ التحصیل رشته حقوق در آذربایجان شرقی، به عنوان حقوق‌دان مشغول به فعالیت هستند. تقریباً ۱۳,۵ درصد دیگر نیز در رسته شغلی متخصصان امور حقوقی طبقه‌بندی نشده در جای دیگر قرار دارند. همچنین حدود ۸ درصد آنها در نیروهای مسلح (کادر نیروهای نظامی و انتظامی) و ۷ درصد نیز به عنوان مغازه‌دار، سرپرست و فروشنده فروشگاه‌ها مشغول به کار هستند. نکته دیگر اینکه تقریباً ۳ درصد فارغ التحصیلان رشته حقوق به عنوان دبیران آموزش متوسطه در دبیرستان‌های استان آذربایجان شرقی شاغل هستند. بر اساس آخرین ردیف جدول، حدود ۳۴ درصد از مشاغل فارغ التحصیلان رشته حقوق در استان مذکور، مرتبط با این رشته بوده که شامل حقوقدان‌ها و متخصصان امور حقوقی طبقه‌بندی نشده در جای دیگر می‌شود؛ در حالی که سایر مشاغل اشغال شده توسط آنها ارتباط چندانی با رشته تخصصی آنها ندارد.

جدول ۷: ده عنوان شغلی نخست فارغ‌التحصیلان رشته حقوق در استان آذربایجان غربی سال ۱۳۹۷

ردیف	عنوان شغل	تعداد شاغلان	درصد از شاغلان رشته حقوق
۱	حقوقدان‌ها	۲,۶۰۲	۱۹,۰۶
۲	نیروهای مسلح (کادر نیروهای نظامی و انتظامی)	۱,۵۹۶	۱۱,۶۸
۳	مغازه‌داران، سرپرستان و فروشندگان فروشگاه‌ها	۱,۵۶۴	۱۱,۴۵
۴	پرورش‌دهندگان دام‌های گوشتی و شیرده	۷۹۴	۵,۸۱
۵	مدیران ارائه خدمات حرفه‌ای و تخصصی، طبقه‌بندی‌نشده در جای دیگر	۷۴۹	۵,۴۸
۶	کارکنان امور عمومی دفتری	۶۷۷	۴,۹۶
۷	متخصصان امور حقوقی، طبقه‌بندی‌نشده در جای دیگر	۶۰۲	۴,۴۱
۸	کارکنان صنایع دستی ساخته‌شده از منسوجات، چرم و مواد مشابه	۵۰۲	۳,۶۷
۹	قضات	۳۵۷	۲,۶۱
۱۰	سرایداران	۳۴۱	۲,۵۰
	مجموع شاغلان ده عنوان شغلی	۹,۷۸۲	۷۱,۶۳
	مجموع شاغلان رشته حقوق در استان	۱۳,۶۵۶	-
	سهم مشاغل مرتبط با رشته حقوق	۳,۵۶۰	۲۶

مأخذ: محاسبات تحقیق

جدول ۷ مهم‌ترین مشاغل انتخابی فارغ‌التحصیلان رشته حقوق در استان آذربایجان غربی در سال ۱۳۹۷ را نشان می‌دهد. مجموع شاغلان این مشاغل مهم در استان، ۹,۷۸۰ نفر است که تقریباً ۷۰ درصد کل شاغلان رشته فوق را در این استان شامل می‌شود. بر اساس آخرین ردیف جدول، مجموع کل شاغلان فارغ‌التحصیل رشته حقوق در استان آذربایجان غربی، حدود ۱۳,۶۵۰ نفر برآورد شده است. از این تعداد، حدود ۱۹ درصد در جایگاه حقوقدان و ۲,۵ درصد نیز در مقام قاضی مشغول به کار هستند.

مهم‌ترین عنوان شغلی بعدی که فارغ‌التحصیلان استان آذربایجان غربی انتخاب کرده‌اند، اشتغال در نیروهای مسلح (کادر نیروهای نظامی و انتظامی) است که حدود ۱۲ درصد از دانش‌آموختگان رشته حقوق در این استان را شامل می‌شود. علاوه بر این، تقریباً ۱۱ درصد نیز به عنوان مغازه‌دار، سرپرست و فروشنده فروشگاه‌ها مشغول به کار هستند که سومین عنوان شغلی پرتعداد در بین فارغ‌التحصیلان استان محسوب می‌شود. چهارمین عنوان شغلی، پرورش‌دهنده دام‌های گوشتی و شیرده در استان است که هیچ‌یک از این سه شغل اخیر، با رشته حقوق تناسب ندارند. به‌طور کلی، بر اساس آخرین ردیف جدول، حدود ۲۶ درصد از مشاغل فارغ‌التحصیلان رشته حقوق در استان، مرتبط با این رشته بوده که شامل حقوقدان‌ها، متخصصان امور حقوقی طبقه‌بندی نشده در جای دیگر و قضات می‌شود؛ در حالی که سایر مشاغل اشغال شده توسط این دانش‌آموختگان، ارتباط چندانی با رشته تخصصی آنها ندارد.

جدول ۸ وضعیت شغلی فارغ التحصیلان رشته حقوق در استان اردبیل را نشان می‌دهد. مهم‌ترین شغل انتخابی دانش‌آموختگان این رشته در استان اردبیل، حقوق‌دان است که حدود ۹ درصد از کل شاغلان رشته حقوق را در این استان پوشش می‌دهد. شغل بعدی متخصصان امور حقوقی طبقه‌بندی شده در جای دیگر است که ۸ درصد شاغلان می‌باشد. همچنین ۷ درصد آنها نیز به عنوان کادر نیروی نظامی و انتظامی در این استان مشغول به فعالیت هستند که برخلاف دو شغل پیشین، با رشته تحصیلی آنها تناسبی ندارد. علاوه بر این، ۶٫۵ درصد از شاغلان فارغ التحصیل حقوق در استان اردبیل را درجه‌داران، افسران و سربازان وظیفه در نیروهای نظامی و انتظامی تشکیل می‌دهند.

جدول ۸: ده عنوان شغلی نخست فارغ التحصیلان رشته حقوق در استان اردبیل سال ۱۳۹۷

ردیف	عنوان شغل	تعداد شاغلان	درصد از شاغلان رشته حقوق
۱	حقوقدان‌ها	۶۵۷	۸٫۹۴
۲	متخصصان امور حقوقی، طبقه‌بندی نشده در جای دیگر	۵۸۷	۷٫۹۸
۳	نیروهای مسلح (کادر نیروهای نظامی و انتظامی)	۵۱۰	۶٫۹۵
۴	درجه‌داران و افسران وظیفه و سربازان نیروهای نظامی و انتظامی	۴۸۵	۶٫۶
۵	قانون‌گذاران و مقامات ارشد دولتی	۴۵۷	۶٫۲۱
۶	قضات	۳۸۶	۵٫۲۶
۷	نظافتچی‌ها و مستخدمان اداره‌ها، هتل‌ها و سایر مؤسسات و وسایل نقلیه (غیر از خدمتکاران)	۳۸۲	۵٫۲۰
۸	نگهبانان زندان	۳۶۸	۵٫۰۱
۹	پرورش‌دهندگان دام‌های گوشتی و شیرده	۲۶۵	۳٫۶۰
۱۰	دبیران آموزش متوسطه به جز زبان	۲۵۳	۳٫۴۵
	مجموع شاغلان ده عنوان شغلی	۴٫۳۵۰	۵۹٫۲۰
	مجموع شاغلان رشته حقوق در استان	۷٫۳۴۹	-
	سهم مشاغل مرتبط با رشته حقوق	۲۰٫۸۷	۲۸٫۴۰

مأخذ: محاسبات تحقیق

بر اساس یافته‌ها، عناوین شغلی پنجم و ششم (قانونگذاران و مقامات ارشد دولتی) با ۶ درصد اشتغال، تناسب بیشتری با رشته تحصیلی دارند، در حالی که مشاغل هفتم و هشتم (نظافتچی و مستخدم اداره‌ها، هتل‌ها و مؤسسات و نگهبان زندان) با سهم ۵ درصدی هر یک فاقد تناسب تحصیلی هستند. بر اساس آخرین ردیف جدول، حدود ۲۸٫۵ درصد از فارغ التحصیلان رشته حقوق در استان، در مشاغل مرتبطی همچون حقوقدان‌ها، متخصصان امور حقوقی طبقه‌بندی نشده، قانون‌گذاران و قضات مشغول به کار می‌باشند و مابقی آنها در مشاغل نامرتبط با رشته تحصیلی خود فعالیت می‌کنند.

در استان اردبیل، ده عنوان شغلی اصلی (شامل دامداری با ۳ درصد و دبیری متوسطه با ۳ درصد از شاغلان رشته حقوق) در مجموع حدود ۶۰ درصد از فارغ‌التحصیلان رشته حقوق را پوشش می‌دهند که معادل ۴,۳۵۰ نفر از کل ۷,۳۰۰ شاغل این رشته است.

در استان اصفهان، از مجموع ۲۰,۵۰۰ شاغل رشته حقوق، حدود ۱۴,۰۰۰ نفر (۶۸ درصد) در ده شغل نخست جدول ۹ فعالیت دارند که دو عنوان اول آن، یعنی «حقوق دانان» (۲۰ درصد از کل شاغلان حقوق استان) و «متخصصان امور حقوقی طبقه‌بندی نشده در جای دیگر» (۱۱ درصد)، کاملاً با رشته تحصیلی مرتبط هستند.

جدول ۹: ده عنوان شغلی نخست فارغ‌التحصیلان رشته حقوق در استان اصفهان سال ۱۳۹۷

ردیف	عنوان شغل	تعداد شاغلان	درصد از شاغلان رشته حقوق
۱	حقوق دان‌ها	۴,۱۵۰	۲۰,۲۲
۲	متخصصان امور حقوقی، طبقه‌بندی نشده در جای دیگر	۲,۲۷۷	۱۱,۰۹
۳	درجه‌داران و افسران وظیفه و سربازان نیروهای نظامی و انتظامی	۲,۲۵۶	۱۰,۹۹
۴	مغازه‌داران، سرپرستان و فروشندگان فروشگاه‌ها	۱,۳۳۴	۶,۵۰
۵	کارکنان امور عمومی دفتری	۱,۰۱۲	۴,۹۳
۶	مأموران حراست	۸۵۱	۴,۱۵
۷	متصدیان دستگاه‌های آماده‌سازی، ریسندگی و پیچیدن الیاف	۶۵۳	۳,۱۸
۸	منشی‌های حقوقی	۵۰۵	۲,۴۶
۹	متصدیان جرثقیل، نقاله و ماشین‌آلات مرتبط	۵۰۰	۲,۴۴
۱۰	کارکنان امور کارگزینی	۴۹۸	۲,۴۲
	مجموع شاغلان ده عنوان شغلی	۱۴,۰۳۶	۶۸,۳۸
	مجموع شاغلان رشته حقوق در استان	۲۰,۵۲۷	-
	سهم مشاغل مرتبط با رشته حقوق	۶,۹۳۲	۱۱,۲۶

مأخذ: محاسبات تحقیق

در این استان، سهم ۱۱ درصدی درجه‌داران، افسران و سربازان وظیفه در بین فارغ‌التحصیلان رشته حقوق در چشمگیر است و با احتساب مشاغل مغازه‌دار، سرپرستان و فروشندگان فروشگاه‌ها و همین‌طور کارکنان امور عمومی دفتری و نیز سه شغل مرتبط (حقوق دان‌ها، متخصصان امور حقوقی طبقه‌بندی نشده در جای دیگر و منشی‌های حقوقی) که مجموعاً ۱۱ درصد از اشتغال مرتبط را تشکیل می‌دهند، مشاهده می‌شود که حدود ۵۰ درصد از بازار کار این فارغ‌التحصیلان در پنج شغل غیرمرتبط متمرکز شده و سایر شاغلان نیز عمدتاً در مشاغل نامرتبط با رشته حقوق فعالیت دارند.

در استان البرز، از مجموع ۱۱،۰۰۰ شاغل رشته حقوق، حدود ۸،۸۰۰ نفر (۸۰ درصد) در ده شغل نخست جدول ۱۰ فعالیت دارند که از این میان، نزدیک به نیمی در سه شغل اول متمرکز شده‌اند: «حقوق دانان» با ۲۲ درصد (۲،۴۶۰ نفر) و «تحلیل گران مدیریت و سازمان‌دهی» با ۱۴ درصد، به‌عنوان پرمخاطب‌ترین مشاغل این استان هستند.

جدول ۱۰: ده عنوان شغلی نخست فارغ‌التحصیلان رشته حقوق در استان البرز سال ۱۳۹۷

ردیف	عنوان شغل	تعداد شاغلان	درصد از شاغلان رشته حقوق
۱	حقوق دان‌ها	۲،۴۵۸	۲۲،۱۴
۲	تحلیل گران مدیریت و سازمان‌دهی	۱،۵۷۹	۱۴،۲۳
۳	کارکنان امور عمومی دفتری	۱،۳۳۲	۱۲،۰۰
۴	نیروهای مسلح (کادر نیروهای نظامی و انتظامی)	۸۸۳	۷،۹۶
۵	مغازه‌داران، سرپرستان و فروشندگان فروشگاه‌ها	۷۶۷	۶،۹۱
۶	سرپرستان تولید صنعتی	۵۵۴	۴،۹۹
۷	آرایشگران مو، چهره، بدن و کارکنان مشاغل مرتبط	۳۵۹	۳،۲۳
۸	مدرسان دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی	۳۴۰	۳،۰۷
۹	درجه‌داران و افسران وظیفه و سربازان نیروهای نظامی و انتظامی	۲۶۴	۲،۳۸
۱۰	منشی‌های اداری و اجرایی	۲۶۲	۲،۳۶
	مجموع شاغلان ده عنوان شغلی	۸،۷۹۹	۷۹،۲۷
	مجموع شاغلان رشته حقوق در استان	۱۱،۰۹۹	-
	سهم مشاغل مرتبط با رشته حقوق	۲،۷۹۸	۲۵،۲۰

مأخذ: محاسبات تحقیق

در استان البرز، پس از مشاغل حقوق دان (۲۲٪) و تحلیل گر مدیریت (۱۴٪)، عنوان «کارکنان امور عمومی دفتری» با ۱۲ درصد سومین شغل پرشمار در میان فارغ‌التحصیلان حقوق است؛ همچنین نیروهای مسلح (۸٪)، مغازه‌داران (۷٪)، سرپرستان تولید صنعتی (۵٪)، آرایشگران (۳٪) و مدرسان دانشگاه (۳٪) از دیگر مشاغل ده‌گانه این استان هستند. علاوه بر این، مدرسین دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی نیز حدود ۳ درصد از شاغلان رشته حقوق در البرز را تشکیل داده‌اند. بر اساس آخرین ردیف جدول، حدود ۲۵ درصد از مشاغل فارغ‌التحصیلان رشته حقوق در استان، مرتبط با عنوان این رشته هستند که شامل حقوق دان‌ها و مدرسان دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی می‌باشد. سایر مشاغلی که دانش‌آموختگان رشته حقوق در این استان به آنها مشغول هستند، ارتباط مستقیم با رشته حقوق ندارد.

در استان ایلام، از مجموع ۳,۰۰۰ شاغل رشته حقوق، حدود ۱,۸۰۰ نفر (۶۳ درصد) در ده شغل نخست جدول ۱۱ فعالیت دارند که بیشترین سهم مربوط به «درجه‌داران، افسران و سربازان وظیفه نیروهای نظامی و انتظامی» با ۱۳ درصد است.

جدول ۱۱: ده عنوان شغلی نخست فارغ‌التحصیلان رشته حقوق در استان ایلام سال ۱۳۹۷

ردیف	عنوان شغل	تعداد شاغلان	درصد از شاغلان رشته حقوق
۱	درجه‌داران و افسران وظیفه و سربازان نیروهای نظامی و انتظامی	۳۸۴	۱۲,۷۴
۲	متخصصان امور حقوقی، طبقه‌بندی نشده در جای دیگر	۳۰۳	۱۰,۰۷
۳	حقوق‌دان‌ها	۲۰۷	۶,۸۸
۴	مدرسان دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی	۱۷۸	۵,۹۳
۵	مغازه‌داران، سرپرستان و فروشندگان فروشگاه‌ها	۱۷۸	۵,۹۰
۶	سرپرستان دفاتر	۱۶۴	۵,۴۵
۷	رانندگان خودروهای سواری، تاکسی و وانت	۱۴۱	۴,۶۹
۸	مهندسان عمران	۱۲۴	۴,۱۱
۹	نامه‌رسان‌ها و کارکنان دفاتر پستی	۱۰۴	۳,۴۵
۱۰	مأموران حراست	۹۹	۳,۳۰
	مجموع شاغلان ده عنوان شغلی	۱,۸۸۲	۶۲,۵۲
	مجموع شاغلان رشته حقوق در استان	۳,۰۱۰	-
	سهم مشاغل مرتبط با رشته حقوق	۶۸۹	۲۲,۸۸

مأخذ: محاسبات تحقیق

در استان ایلام، پس از رتبه نخست (نیروهای نظامی و انتظامی با ۱۳ درصد)، مشاغل «متخصصان امور حقوقی طبقه‌بندی نشده» (۱۰ درصد)، «حقوق‌دانان» (۷ درصد) و «مدرسان دانشگاه» (۶ درصد) به‌عنوان مشاغل مرتبط با رشته حقوق، سهم قابل توجهی از اشتغال فارغ‌التحصیلان این رشته را به خود اختصاص داده‌اند و عناوینی همچون مغازه‌دار، رانندگان خودروهای سواری و تاکسی، نامه‌رسان و مأمور حراست نیز در زمره ده شغل نخست این استان قرار دارند. بر اساس آخرین ردیف جدول، حدود ۲۳ درصد از مشاغل فارغ‌التحصیلان رشته حقوق در استان، مرتبط با عنوان این رشته هستند که شامل حقوق‌دان‌ها، متخصصان امور حقوقی طبقه‌بندی نشده در جای دیگر و مدرسان دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی می‌باشد. سایر مشاغلی که دانش‌آموختگان رشته حقوق در این استان به آنها مشغول هستند، ارتباط مستقیم با رشته فوق ندارند.

در استان بوشهر، از مجموع ۸,۶۵۰ شاغل رشته حقوق، حدود ۵,۷۵۰ نفر (۶۶ درصد) در ده شغل نخست جدول ۱۲ مشغول‌اند که بیشترین سهم (۱۷ درصد) مربوط به «درجه‌داران، افسران و سربازان وظیفه نیروهای نظامی و انتظامی» است.

جدول ۱۲: ده عنوان شغلی نخست فارغ التحصیلان رشته حقوق در استان بوشهر سال ۱۳۹۷

ردیف	عنوان شغل	تعداد شاغلان	درصد از شاغلان رشته حقوق
۱	درجه داران و افسران وظیفه و سربازان نیروهای نظامی و انتظامی	۱,۴۵۰	۱۶,۷۱
۲	متخصصان امور حقوقی، طبقه بندی نشده در جای دیگر	۹۰۴	۱۰,۴۱
۳	کارکنان امور عمومی دفتری	۷۸۵	۹,۰۵
۴	حقوق دان ها	۶۸۴	۷,۸۹
۵	مغازه داران، سرپرستان و فروشندگان فروشگاه ها	۵۶۸	۶,۵۵
۶	قضات	۴۰۹	۴,۷۲
۷	قانون گذاران و مقامات ارشد دولتی	۳۰۹	۳,۵۶
۸	متصدیان پذیرش عمومی به جز هتل ها	۲۲۲	۲,۵۶
۹	مدیران ارائه خدمات حرفه ای و تخصصی، طبقه بندی نشده در جای دیگر	۲۱۷	۲,۵۰
۱۰	متصدیان امور آماری، مالی و بیمه	۲۱۰	۲,۴۲
	مجموع شاغلان ده عنوان شغلی	۵,۷۶۰	۶۶,۳۷
	مجموع شاغلان رشته حقوق در استان	۸,۶۷۷	-
	سهم مشاغل مرتبط با رشته حقوق	۲,۳۰۶	۲۶,۵۸

مأخذ: محاسبات تحقیق

در استان بوشهر، پس از نیروهای نظامی و انتظامی (۱۷ درصد)، مشاغل «متخصصان امور حقوقی طبقه بندی نشده» (۱۰,۵ درصد)، «کارکنان امور عمومی دفتری» (۹ درصد) و «حقوق دانان» (۸ درصد) بیشترین سهم را داشته و نسبتاً مرتبط با رشته حقوق هستند؛ در حالی که «مغازه داران» با ۶,۵ درصد شغلی نامرتب محسوب می شود. «قضات» (۵ درصد) و «قانون گذاران و مقامات ارشد دولتی» (۴ درصد) نیز از دیگر مشاغل این استان با درجه بالایی از تناسب تحصیلی هستند. بر اساس آخرین ردیف جدول، حدود ۲۷ درصد از مشاغل فارغ التحصیلان رشته حقوق در استان، مرتبط با عنوان این رشته هستند که شامل حقوق دان ها، متخصصان امور حقوقی طبقه بندی نشده در جای دیگر، قضات و قانون گذاران می باشد. سایر مشاغلی که دانش آموختگان رشته حقوق در این استان به آنها مشغول هستند، ارتباط مستقیم با رشته فوق ندارد.

استان تهران، از مجموع ۶۷,۴۷۰ شاغل فارغ التحصیل رشته حقوق، حدود ۵۰,۷۰۰ نفر (۷۵ درصد) در ده شغل نخست جدول ۱۳ متمرکز شده اند که این استان را از نظر تعداد شاغلان حقوقی رتبه اول کشور می سازد.

جدول ۱۳: ده عنوان شغلی نخست فارغ‌التحصیلان رشته حقوق در استان تهران سال ۱۳۹۷

ردیف	عنوان شغل	تعداد شاغلان	درصد از شاغلان رشته حقوق
۱	حقوقدان‌ها	۱۴,۳۸۲	۲۱,۳۲
۲	متخصصان امور حقوقی، طبقه‌بندی نشده در جای دیگر	۹,۴۹۴	۱۴,۰۷
۳	مغازه‌داران، سرپرستان و فروشندگان فروشگاه‌ها	۶,۴۸۲	۹,۶۱
۴	کارکنان امور عمومی دفتری	۵,۹۹۰	۸,۸۸
۵	تحلیل‌گران مدیریت و سازمان‌دهی	۳,۷۵۱	۵,۵۶
۶	مدرسان دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی	۲,۸۹۹	۴,۳۰
۷	مأموران حراست	۲,۱۹۳	۳,۲۵
۸	مأموران پلیس	۲,۱۳۵	۳,۱۶
۹	تحويل‌داران بانک و کارکنان مشاغل مرتبط	۱,۷۰۵	۲,۵۳
۱۰	لوله‌کش‌های ساختمانی و صنعتی	۱,۶۹۲	۲,۵۱
	مجموع شاغلان ده عنوان شغلی	۵۰,۷۲۲	۷۵,۱۹
	مجموع شاغلان رشته حقوق در استان	۶۷,۴۶۹	-
	سهم مشاغل مرتبط با رشته حقوق	۲۶,۷۷۶	۳۹,۶۹

مأخذ: محاسبات تحقیق

در استان تهران، مشاغل مرتبط با رشته حقوق شامل «حقوق‌دانان» (۲۱ درصد) و «متخصصان امور حقوقی طبقه‌بندی نشده» (۱۴ درصد) در مجموع ۳۵ درصد از فارغ‌التحصیلان این رشته را پوشش می‌دهند، در حالی که «مغازه‌داران، سرپرستان و فروشندگان فروشگاه‌ها» با ۱۰ درصد، نامرتب‌ترین شغل در میان ده عنوان نخست است.

کارکنان امور عمومی دفتری و تحلیل‌گران مدیریت و سازمان‌دهی دو شغل بعدی هستند که به ترتیب حدود ۹ درصد و ۵,۵ درصد از کل شاغلان رشته حقوق را به خود جذب کرده‌اند؛ اما مدرسان دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی با ۴ درصد از شاغلان در رتبه بعدی مشاغل رشته حقوق در استان قرار دارد. مشاغل با عناوین مأموران حراست، مأموران پلیس، تحويل‌داران بانک و لوله‌کش‌های ساختمانی در رتبه‌های بعدی فارغ‌التحصیلان رشته حقوق در استان تهران هستند که ارتباط چندانی با رشته تخصصی آنها ندارد. بر اساس آخرین ردیف جدول، حدود ۴۰ درصد از مشاغل فارغ‌التحصیلان رشته حقوق در استان، مرتبط با عنوان این رشته هستند که شامل حقوق‌دان‌ها، متخصصان امور حقوقی طبقه‌بندی نشده در جای دیگر و مدرسان دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی می‌باشد. سایر مشاغل که دانش‌آموختگان رشته حقوق در این استان به آنها مشغول هستند، ارتباط مستقیم با رشته فوق ندارند.

در استان چهارمحال و بختیاری، از مجموع ۵,۷۰۰ شاغل رشته حقوق، حدود ۳,۴۰۰ نفر (۶۰ درصد) در ده شغل نخست جدول ۱۴ فعالیت دارند که از این میان، مشاغل مرتبط «متخصصان امور حقوقی طبقه‌بندی نشده» (۱۵ درصد) و «حقوق دانان» (۸ درصد) در مجموع ۲۳ درصد از کل شاغلان این استان را به خود اختصاص داده‌اند.

جدول ۱۴: ده عنوان شغلی نخست فارغ‌التحصیلان رشته حقوق در استان چهارمحال و بختیاری سال ۱۳۹۷

ردیف	عنوان شغل	تعداد شاغلان	درصد از شاغلان رشته حقوق
۱	متخصصان امور حقوقی، طبقه‌بندی نشده در جای دیگر	۸۵۴	۱۴,۹۲
۲	حقوق دان‌ها	۴۷۰	۸,۲۰
۳	مغازه‌داران، سرپرستان و فروشندگان فروشگاه‌ها	۴۶۲	۸,۰۶
۴	درجه‌داران و افسران وظیفه و سربازان نیروهای نظامی و انتظامی	۳۷۵	۶,۵۴
۵	تولیدکنندگان محصولات درختی و بوته‌ای	۳۲۸	۵,۷۲
۶	کارکنان امور عمومی دفتری	۲۵۲	۴,۴۰
۷	تحلیل‌گران مدیریت و سازمان‌دهی	۱۷۶	۳,۰۸
۸	قانون‌گذاران و مقامات ارشد دولتی	۱۷۶	۳,۰۷
۹	سرپرستان دفاتر	۱۶۸	۲,۹۳
۱۰	قضات	۱۶۰	۲,۷۹
	مجموع شاغلان ده عنوان شغلی	۳,۴۲۰	۵۹,۷۱
	مجموع شاغلان رشته حقوق در استان	۵,۷۲۸	-
	سهم مشاغل مرتبط با رشته حقوق	۱,۶۵۹	۲۸,۹۸

مأخذ: محاسبات تحقیق

در مقابل، سه شغل آخر در جدول ارتباط بیشتری با رشته تخصصی حقوق دارند. قانون‌گذاران و مقامات ارشد دولتی، سرپرستان دفاتر و قضات مشاغلی هستند که به ترتیب ۳ درصد، ۲,۹ درصد و ۲,۷ درصد از کل شاغلان را تشکیل داده‌اند که سهم پائینی می‌باشد. بر اساس آخرین ردیف جدول، حدود ۲۹ درصد از مشاغل فارغ-التحصیلان رشته حقوق در استان، مرتبط با عنوان این رشته هستند که شامل حقوق دان‌ها، متخصصان امور حقوقی طبقه‌بندی نشده در جای دیگر، قانون‌گذاران و مقامات ارشد دولتی و قضات می‌باشد. سایر مشاغلی که دانش‌آموختگان رشته حقوق در این استان به آنها مشغول هستند، ارتباط مستقیم با رشته فوق ندارند.

در استان خراسان جنوبی، از مجموع ۲,۸۰۰ شاغل رشته حقوق، حدود ۲,۱۰۰ نفر (۷۵ درصد) در ده شغل نخست جدول ۱۵ فعالیت دارند که در این میان «سربازان، درجه‌داران و افسران وظیفه نیروی نظامی و انتظامی» با بیش از ۳۲ درصد، بیشترین سهم را داشته و حتی از «حقوق دانان» (۱۳ درصد) نیز پیشی گرفته است.

جدول ۱۵: ده عنوان شغلی نخست فارغ‌التحصیلان رشته حقوق در استان خراسان جنوبی سال ۱۳۹۷

ردیف	عنوان شغل	تعداد شاغلان	درصد از شاغلان رشته حقوق
۱	درجه‌داران و افسران وظیفه و سربازان نیروهای نظامی و انتظامی	۹۲۷	۳۲,۸۴
۲	حقوقدان‌ها	۳۶۴	۱۲,۹۰
۳	مکانیک‌ها و تعمیرکاران وسایل نقلیه موتوری جاده‌ای	۱۳۴	۴,۷۳
۴	مدرسان دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی	۱۳۰	۴,۶۰
۵	تحویل‌داران بانک و کارکنان مشاغل مرتبط	۱۲۲	۴,۳۳
۶	حسابداران	۱۰۶	۳,۷۴
۷	مغازه‌داران، سرپرستان و فروشندگان فروشگاه‌ها	۹۴	۳,۳۴
۸	متخصصان امور حقوقی، طبقه‌بندی‌نشده در جای دیگر	۸۹	۳,۱۶
۹	قضات	۷۷	۲,۷۲
۱۰	نجاران امور ساخت ساختمان و وسایل نقلیه	۷۶	۲,۷۰
	مجموع شاغلان ده عنوان شغلی	۲,۱۱۹	۷۵,۰۶
	مجموع شاغلان رشته حقوق در استان	۲,۸۲۳	-
	سهم مشاغل مرتبط با رشته حقوق	۶۶۰	۲۳,۳۸

مأخذ: محاسبات تحقیق

مشاغل بعدی سهم کمتری در مقایسه با دو شغل نخست دارند. رتبه سوم شاغلان مربوط به مکانیک‌ها و تعمیرکاران وسایل نقلیه موتوری جاده‌ای می‌باشد که حدود ۵ درصد از کل شاغلان فارغ‌التحصیل رشته حقوق استان است. مدرسان دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی استان نیز حدود ۴,۵ درصد شاغلان را شامل می‌شود که تا حدودی می‌تواند به رشته تحصیلی آنها مرتبط باشد؛ اما تحویل‌داران بانک، حسابداران و مغازه‌داران و فروشندگان فروشگاه‌ها عناوین شغلی بعدی از رتبه پنجم تا هفتم هستند که ارتباط چندانی با رشته تحصیلی حقوق ندارند.

در مقابل مشاغل متخصصان امور حقوقی طبقه‌بندی نشده در جای دیگر و قضات که در رتبه‌های هشتم و نهم استان هستند، هر یک تقریباً ۳ درصد کل شاغلان فارغ‌التحصیل رشته حقوق استان را تشکیل می‌دهند و مرتبط با رشته تخصصی آنها می‌باشد. بر اساس آخرین ردیف جدول، حدود ۲۳ درصد از مشاغل فارغ‌التحصیلان رشته حقوق در استان، مرتبط با عنوان این رشته هستند که شامل حقوق‌دان‌ها، متخصصان امور حقوقی طبقه‌بندی نشده در جای دیگر، مدرسان دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی و قضات می‌باشد. سایر مشاغلی که دانش‌آموختگان رشته حقوق در این استان به آنها مشغول هستند، ارتباط مستقیم با رشته فوق ندارند.

در استان خراسان رضوی، از مجموع ۲۳,۷۰۰ شاغل رشته حقوق، حدود ۱۷,۶۵۰ نفر (۷۴,۵ درصد) در ده شغل نخست جدول ۱۶ فعالیت دارند که نزدیک به نیمی از آنان در سه شغل اول متمرکز شده‌اند؛ بیشترین

سهم متعلق به «حقوق دانان» (۴,۴۵۰ نفر) و پس از آن «مغازه داران، سرپرستان و فروشندگان فروشگاه‌ها» با ۱۵ درصد است.

جدول ۱۶: ده عنوان شغلی نخست فارغ التحصیلان رشته حقوق در استان خراسان رضوی سال ۱۳۹۷

ردیف	عنوان شغل	تعداد شاغلان	درصد از شاغلان رشته حقوق
۱	حقوق دان‌ها	۴,۴۴۷	۱۸,۷۳
۲	مغازه داران، سرپرستان و فروشندگان فروشگاه‌ها	۳,۵۸۶	۱۵,۱۰
۳	آموزگاران دوره ابتدایی	۱,۸۸۹	۷,۹۵
۴	نیروهای مسلح (کادر نیروهای نظامی و انتظامی)	۱,۷۴۴	۷,۳۴
۵	قانون گذاران و مقامات ارشد دولتی	۱,۶۷۲	۷,۰۴
۶	متخصصان امور حقوقی، طبقه بندی نشده در جای دیگر	۱,۳۱۴	۵,۵۳
۷	کارکنان امور عمومی دفتری	۱,۱۱۴	۴,۶۹
۸	تولیدکنندگان محصولات زراعی و سبزیجات	۸۰۰	۳,۳۷
۹	مدیران خدمات طبقه بندی نشده در جای دیگر	۵۵۰	۲,۳۲
۱۰	پیام رسان‌ها، پیک‌ها و بار رسان‌ها	۵۳۶	۲,۲۶
	مجموع شاغلان ده عنوان شغلی	۱۷,۶۵۰	۷۴,۳۳
	مجموع شاغلان رشته حقوق در استان	۲۳,۷۴۴	-
	سهم مشاغل مرتبط با رشته حقوق	۷,۴۳۳	۳۱,۳۰

مأخذ: محاسبات تحقیق

در استان خراسان رضوی، سومین شغل پرشمار در میان فارغ التحصیلان رشته حقوق، «آموزگاران دوره ابتدایی» با سهم ۸ درصدی از کل شاغلان این استان است. نیروهای مسلح (کادر نیروهای نظامی و انتظامی) و قانون گذاران و مقامات ارشد دولتی دو شغل بعدی پرتعداد در استان خراسان رضوی هستند که هر یک به ترتیب ۷,۵ و ۷ درصد از شاغلان را شامل می‌شوند. همچنین ۵,۵ درصد شاغلان به عنوان متخصصان امور حقوقی طبقه بندی نشده در جای دیگر هستند و ۴,۵ درصد نیز در شغل کارکنان امور عمومی دفتری با آن مشغول به فعالیت هستند. علاوه بر این، تولیدکنندگان محصولات زراعی و سبزیجات نیز حدود ۳ درصد از شاغلان رشته حقوق در خراسان رضوی را تشکیل داده‌اند. بر اساس آخرین ردیف جدول، حدود ۳۱ درصد از مشاغل فارغ التحصیلان رشته حقوق در استان، مرتبط با عنوان این رشته هستند که شامل حقوق دان‌ها، متخصصان امور حقوقی طبقه بندی نشده در جای دیگر و قانون گذاران و مقامات ارشد دولتی می‌باشد. سایر مشاغلی که دانش آموختگان رشته حقوق در این استان به آنها مشغول هستند، ارتباط مستقیم با رشته فوق ندارد.

در استان خراسان شمالی، از مجموع ۲,۶۰۰ شاغل رشته حقوق، حدود ۱,۹۰۰ نفر (۷۳ درصد) در ده شغل نخست جدول ۱۷ فعالیت دارند که در این میان «مأموران پلیس» با بیش از ۱۳ درصد، بیشترین سهم را داشته و حتی از «حقوق‌دانان» (۱۲ درصد) نیز پیشی گرفته است

جدول ۱۷: ده عنوان شغلی نخست فارغ‌التحصیلان رشته حقوق در استان خراسان شمالی سال ۱۳۹۷

ردیف	عنوان شغل	تعداد شاغلان	درصد از شاغلان رشته حقوق
۱	مأموران پلیس	۳۴۶	۱۳,۳۱
۲	حقوق‌دان‌ها	۳۰۵	۱۱,۷۵
۳	مغازه‌داران، سرپرستان و فروشندگان فروشگاه‌ها	۲۲۹	۸,۸۳
۴	نیروهای مسلح (کادر نیروهای نظامی و انتظامی)	۱۸۶	۷,۱۴
۵	رانندگان خودروهای سواری، تاکسی و وانت	۱۸۱	۶,۹۴
۶	کارکنان امور عمومی دفتری	۱۷۹	۶,۸۸
۷	نانواها	۱۷۳	۶,۶۶
۸	متخصصان امور حقوقی، طبقه‌بندی‌نشده در جای دیگر	۱۳۷	۵,۲۸
۹	مأموران حراست	۸۶	۳,۲۹
۱۰	متصدیان امور آماری، مالی و بیمه	۸۰	۳,۰۸
	مجموع شاغلان ده عنوان شغلی	۱,۹۰۲	۷۳,۱۶
	مجموع شاغلان رشته حقوق در استان	۲,۶۰۰	-
	سهم مشاغل مرتبط با رشته حقوق	۴۴۳	۱۷,۰۳

مأخذ: محاسبات تحقیق

مشاغل بعدی سهم کمتری در مقایسه با دو شغل نخست دارند. رتبه سوم شاغلان مربوط به مغازه‌داران، سرپرستان و فروشندگان فروشگاه‌ها می‌باشد که حدود ۹ درصد از کل شاغلان فارغ‌التحصیل رشته حقوق استان است. نیروهای مسلح (کادر نیروهای نظامی و انتظامی) استان نیز حدود ۷ درصد شاغلان را شامل می‌شود که ارتباط چندانی به رشته تحصیلی آنها ندارد. همچنین رانندگان خودروهای سواری، تاکسی و وانت و نانواها عناوین شغلی بعدی از رتبه پنجم تا هفتم هستند که ارتباط چندانی با رشته تحصیلی حقوق ندارند. در مقابل مشاغل متخصصان امور حقوقی طبقه‌بندی نشده در جای دیگر که در رتبه هشتم استان است، تقریباً ۵ درصد کل شاغلان فارغ‌التحصیل رشته حقوق استان را تشکیل می‌دهند و مرتبط با رشته تخصصی آنها می‌باشد. مأموران حراست و متصدیان امور آماری، مالی و بیمه نیز در جایگاه‌های بعدی هستند که هر یک حدود ۳ درصد از کل شاغلان را تشکیل داده‌اند. بر اساس آخرین ردیف جدول، حدود ۱۷ درصد از مشاغل فارغ‌التحصیلان رشته حقوق در استان، مرتبط با عنوان این رشته هستند که شامل حقوق‌دان‌ها و متخصصان

امور حقوقی طبقه‌بندی نشده در جای دیگر می‌باشد. سایر مشاغلی که دانش‌آموختگان رشته حقوق در این استان به آنها مشغول هستند، ارتباط مستقیم با رشته فوق ندارند.

جدول ۱۸ وضعیت بازار کار رشته حقوق در استان خوزستان را به لحاظ مشاغل مهم و شاغلان فارغ‌التحصیل این رشته نمایش می‌دهد. بر اساس این جدول، مجموع شاغلان ده عنوان شغلی نخست در استان، حدود ۸,۹۰۰ نفر است که تقریباً ۵۶ درصد از کل شاغلان رشته حقوق در استان خوزستان را تشکیل می‌دهد. در آخرین ردیف جدول ملاحظه می‌شود کل شاغلان رشته فوق در استان، حدود ۱۵,۹۰۰ نفر است. در استان خوزستان، شغل «کارکنان امور عمومی دفتری» با ۱۵ درصد، بیشترین سهم اشتغال را در میان فارغ‌التحصیلان رشته حقوق دارد.

جدول ۱۸: ده عنوان شغلی نخست فارغ‌التحصیلان رشته حقوق در استان خوزستان سال ۱۳۹۷

ردیف	عنوان شغل	تعداد شاغلان	درصد از شاغلان رشته حقوق
۱	کارکنان امور عمومی دفتری	۲,۳۲۹	۱۴,۶۳
۲	متخصصان امور حقوقی، طبقه‌بندی نشده در جای دیگر	۱,۵۱۹	۹,۵۴
۳	مغازه‌داران، سرپرستان و فروشندگان فروشگاه‌ها	۸۷۴	۵,۴۸
۴	مأموران حراست	۸۱۳	۵,۱۰
۵	حقوق‌دان‌ها	۷۱۳	۴,۴۸
۶	آموزگاران و مربیان آموزشی دوره پیش‌دبستانی و مهدهای کودک	۶۴۰	۴,۰۲
۷	کارگران ساده اجرای طرح‌های عمرانی و ساختمان‌سازی	۵۸۲	۳,۶۵
۸	منشی‌های اداری و اجرایی	۴۸۸	۳,۰۶
۹	آموزگاران دوره ابتدایی	۴۸۷	۳,۰۶
۱۰	دبیران آموزش متوسطه به جز زبان	۴۵۸	۲,۸۷
	مجموع شاغلان ده عنوان شغلی	۸,۹۰۳	۵۵,۸۹
	مجموع شاغلان رشته حقوق در استان	۱۵,۹۲۷	-
	سهم مشاغل مرتبط با رشته حقوق	۲,۳۳۳	۱۴,۰۲

مأخذ: محاسبات تحقیق

مشاغل بعدی دانش‌آموختگان رشته حقوق استان، به ترتیب متخصصان امور حقوقی طبقه‌بندی نشده در جای دیگر، مغازه‌داران، سرپرستان و فروشندگان فروشگاه‌ها و مأموران حراست هستند که به ترتیب ۱۰ درصد، ۵,۵ درصد و ۵ درصد از کل شاغلان رشته حقوق در استان خوزستان را شامل می‌شود. از بین این سه شغل تنها متخصصان امور حقوقی طبقه‌بندی نشده در جای دیگر مرتبط با رشته تحصیلی فارغ‌التحصیلان است؛ اما ۴,۵ درصد از شاغلان این استان نیز مربوط به حقوق‌دان‌ها می‌باشد که کاملاً مرتبط با رشته حقوق است. همچنین،

آموزگاران و مربیان آموزشی دوره پیش‌دبستانی و مهدهای کودک تقریباً ۴ درصد از شاغلان رشته حقوق استان را تشکیل می‌دهد که در رتبه بعد از مشاغل مانند مغازه‌داران و مأموران حراست قرار دارد.

در استان خوزستان، مشاغل «کارگران ساده اجرای طرح‌های عمرانی و ساختمان‌سازی»، «منشی‌های اداری و اجرایی»، «آموزگاران دوره ابتدایی» و «دبیران آموزش متوسطه (به جز زبان)» هر یک با سهم تقریباً ۳ درصدی از کل شاغلان رشته حقوق را به خود اختصاص داده‌اند که در این میان، دو عنوان آخر (آموزگاران و دبیران) نسبت به دو عنوان اول، تناسب بیشتری با رشته تحصیلی حقوق دارند. بر اساس آخرین ردیف جدول، حدود ۱۴ درصد از مشاغل فارغ‌التحصیلان رشته حقوق در استان، مرتبط با عنوان این رشته هستند که شامل حقوق‌دان‌ها، متخصصان امور حقوقی طبقه‌بندی نشده در جای دیگر می‌باشد. سایر مشاغلی که دانش‌آموختگان رشته حقوق در این استان به آنها مشغول هستند، ارتباط مستقیم با رشته فوق ندارند.

در استان زنجان، از مجموع ۴،۶۵۰ شاغل رشته حقوق، حدود ۳۳ درصد در سه شغل نخست جدول ۱۹ (که ارتباط چندانی با این رشته ندارند) فعالیت دارند که شامل «نیروهای مسلح» (۱۴ درصد) و «مغازه‌داران، سرپرستان و فروشندگان فروشگاه‌ها» (۱۱ درصد) می‌شود.

جدول ۱۹: ده عنوان شغلی نخست فارغ‌التحصیلان رشته حقوق در استان زنجان سال ۱۳۹۷

ردیف	عنوان شغل	تعداد شاغلان	درصد از شاغلان رشته حقوق
۱	نیروهای مسلح (کادر نیروهای نظامی و انتظامی)	۶۳۱	۱۳،۵۵
۲	مغازه‌داران، سرپرستان و فروشندگان فروشگاه‌ها	۴۹۶	۱۰،۶۶
۳	متخصصان روابط عمومی	۴۰۳	۸،۶۶
۴	قضات	۳۶۳	۷،۷۹
۵	متخصصان امور حقوقی، طبقه‌بندی نشده در جای دیگر	۲۷۰	۵،۷۹
۶	مدرسان دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی	۲۵۴	۵،۴۶
۷	مسئولان خرید	۲۴۴	۵،۲۵
۸	سرایداران	۲۲۰	۴،۷۲
۹	حقوق‌دان‌ها	۱۹۶	۴،۲۱
۱۰	متخصصان مددکاری اجتماعی و مشاوره	۱۷۰	۳،۶۴
	مجموع شاغلان ده عنوان شغلی	۳،۲۴۷	۶۹،۷۳
	مجموع شاغلان رشته حقوق در استان	۴،۶۵۶	-
	سهم مشاغل مرتبط با رشته حقوق	۱۰،۸۳	۲۳،۲۵

مأخذ: محاسبات تحقیق

در استان زنجان، سومین شغل پُرنفوذ در میان فارغ التحصیلان حقوق، «متخصصان روابط عمومی» با ۹ درصد است که ارتباط چندانی با این رشته ندارد؛ در حالی که نخستین مشاغل مرتبط با حقوق، یعنی «قضات» (۸ درصد) و «متخصصان امور حقوقی طبقه‌بندی نشده» (۶ درصد)، به ترتیب در رتبه‌های چهارم و بعدی قرار دارند. همچنین، «مدرسان دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی» با سهم ۵,۵ درصدی از کل شاغلان رشته حقوق، یکی از مشاغل نسبتاً مرتبط با این رشته به شمار می‌روند. همچنین سهم «حقوق دانان» از کل شاغلان رشته حقوق تنها ۴ درصد است که این عنوان شغلی را در رتبه نهم جدول قرار داده و نشان‌دهنده جایگاه نسبتاً پایین آن در مقایسه با سایر مشاغل این استان می‌باشد. به طور کلی، در استان زنجان تنها حدود ۲۳ درصد از فارغ التحصیلان رشته حقوق در مشاغل مرتبطی همچون حقوق دانان، متخصصان امور حقوقی طبقه‌بندی نشده، مدرسان دانشگاه و قضات فعالیت دارند و مابقی در مشاغل نامرتب با رشته تحصیلی خود مشغول به کار هستند.

جدول ۲۰، ده عنوان شغلی نخست را که فارغ التحصیلان رشته حقوق در استان سمنان انتخاب کرده‌اند، به همراه تعداد شاغلان و درصد هر یک از کل شاغلان این رشته در استان را نشان می‌دهد. در استان سمنان، از مجموع ۴,۳۴۰ شاغل فارغ التحصیل رشته حقوق در سال ۱۳۹۷، حدود ۳,۲۴۰ نفر (۷۴ درصد) در ده شغل نخست جدول ۲۰ مشغول به فعالیت هستند.

جدول ۲۰: ده عنوان شغلی نخست فارغ التحصیلان رشته حقوق در استان سمنان سال ۱۳۹۷

ردیف	عنوان شغل	تعداد شاغلان	درصد از شاغلان رشته حقوق
۱	حقوق دان‌ها	۶۹۷	۱۶,۰۵
۲	درجه‌داران و افسران وظیفه و سربازان نیروهای نظامی و انتظامی	۶۸۷	۱۵,۸۲
۳	کارکنان امور عمومی دفتری	۵۰۳	۱۱,۵۸
۴	مدرسان دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی	۲۴۵	۵,۶۳
۵	قضات	۲۲۱	۵,۰۹
۶	متخصصان امور حقوقی، طبقه‌بندی نشده در جای دیگر	۲۱۳	۴,۹۲
۷	مدیران آموزش	۲۰۷	۴,۷۷
۸	کارگزاران و مدیران بنگاه‌های مسکن	۱۸۴	۴,۲۵
۹	تولیدکنندگان محصولات زراعی و سبزیجات	۱۴۵	۳,۳۴
۱۰	منشی‌های اداری و اجرایی	۱۳۸	۳,۱۸
	مجموع شاغلان ده عنوان شغلی	۳,۲۴۰	۷۴,۶۳
	مجموع شاغلان رشته حقوق در استان	۴,۳۴۲	-
	سهم مشاغل مرتبط با رشته حقوق	۱,۳۷۶	۳۱,۶۹

مأخذ: محاسبات تحقیق

بر اساس ستون آخر جدول فوق، حدود ۱۶ درصد شاغلان فارغ‌التحصیل رشته حقوق در استان سمنان، به عنوان حقوق‌دان مشغول به فعالیت هستند. تقریباً ۱۵,۵ درصد دیگر نیز در رشته شغلی درجه‌داران و افسران وظیفه و سربازان نیروهای نظامی و انتظامی قرار دارند. همچنین حدود ۱۲ درصد آنها به عنوان کارکنان امور عمومی دفتری و ۵,۵ درصد نیز به عنوان مدرسان دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی مشغول به کار هستند.

نکته دیگر اینکه تقریباً ۵ درصد فارغ‌التحصیلان رشته حقوق به عنوان قضات استان و ۵ درصد دیگر نیز به عنوان متخصصان امور حقوقی، طبقه‌بندی نشده در جای دیگر شاغل هستند که در رتبه‌های پایین‌تری نسبت به مشاغل دیگر قرار دارند. به طور کلی، حدود ۳۲ درصد از مشاغل فارغ‌التحصیلان رشته حقوق در استان، مرتبط با عنوان این رشته هستند که شامل حقوق‌دان‌ها، متخصصان امور حقوقی طبقه‌بندی نشده در جای دیگر، مدرسان دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی و قضات می‌باشد. سایر مشاغلی که دانش‌آموختگان رشته حقوق در این استان به آنها مشغول هستند، ارتباط مستقیم با رشته فوق ندارند.

در استان سیستان و بلوچستان، از مجموع ۳,۲۵۰ شاغل رشته حقوق، حدود ۲,۶۰۰ نفر (۸۰ درصد) در ده شغل نخست جدول ۲۱ فعالیت دارند و هیچ‌یک از این ده عنوان شغلی با رشته تحصیلی حقوق تناسب ندارد.

جدول ۲۱: ده عنوان شغلی نخست فارغ‌التحصیلان رشته حقوق در استان سیستان و بلوچستان سال ۱۳۹۷

ردیف	عنوان شغل	تعداد شاغلان	درصد از شاغلان رشته حقوق
۱	نیروهای مسلح (کادر نیروهای نظامی و انتظامی)	۳۹۱	۱۲,۰۲
۲	مغازه‌داران، سرپرستان و فروشندگان فروشگاه‌ها	۳۶۱	۱۱,۰۹
۳	کارکنان امور عمومی دفتری	۳۱۳	۹,۶۲
۴	مدیران فروش و بازاریابی	۲۹۹	۹,۱۷
۵	مأموران حراست	۲۸۰	۸,۶۱
۶	مدیران خدمات فناوری اطلاعات و ارتباطات	۲۶۸	۸,۲۳
۷	قانون‌گذاران و مقامات ارشد دولتی	۲۵۴	۷,۷۹
۸	کنتورخوان‌ها و مأموران جمع‌آوری پول از دستگاه‌های فروش خودکار	۱۹۱	۵,۸۷
۹	مدیران آموزش	۱۱۸	۳,۶۴
۱۰	کارکنان امور کارگزینی	۱۱۴	۳,۵۰
	مجموع شاغلان ده عنوان شغلی	۲,۵۹۰	۷۹,۵۴
	مجموع شاغلان رشته حقوق در استان	۳,۲۵۶	-
	سهم مشاغل مرتبط با رشته حقوق	۲۵۴	۷,۷۹

مأخذ: محاسبات تحقیق

مهم‌ترین شغلی که فارغ‌التحصیلان رشته حقوق در استان سیستان و بلوچستان انتخاب کرده‌اند، نیروهای مسلح (کادر نیروهای نظامی و انتظامی) است که حدود ۱۲ درصد از کل شاغلان رشته حقوق را شامل می‌شود. مغازه‌داران، سرپرستان و فروشندگان فروشگاه‌ها عنوان شغل بعدی است که ۱۱ درصد را تشکیل داده است. کارکنان امور عمومی دفتری و مدیران فروش و بازاریابی نیز هر یک با تقریباً ۹ درصد از شاغلان رشته حقوق در رتبه بعدی هستند. در این استان، تنها عنوان شغلی «قانون‌گذاران و مقامات ارشد دولتی» با ۸ درصد از شاغلان رشته حقوق (رتبه هفتم) تا حدی با این رشته مرتبط است، در حالی که سایر مشاغل ده‌گانه جدول ۲۱ تناسب قابل توجهی با تحصیلات حقوقی ندارند.

بر اساس آخرین ردیف جدول، استان سیستان و بلوچستان با تنها ۷,۸ درصد اشتغال مرتبط (منحصراً در عنوان «قانون‌گذاران و مقامات ارشد دولتی») و ۸۰ درصد تمرکز شاغلان حقوق در ده شغل نامرتبط، نامتناسب‌ترین تخصیص شغلی را در میان فارغ‌التحصیلان رشته حقوق در سطح کشور دارد.

در استان فارس، از مجموع ۲۰,۹۰۰ شاغل رشته حقوق، حدود ۱۱,۹۰۰ نفر (۵۷ درصد) در ده شغل نخست جدول ۲۲ فعالیت دارند. همچنین، مشاغل «متخصصان امور حقوقی طبقه‌بندی‌نشده» (۱۴,۵ درصد) و «حقوق‌دانان» (۹ درصد) با مجموع ۲۳,۵ درصد، بیشترین سهم را در میان مشاغل مرتبط با رشته حقوق دارند.

جدول ۲۲: ده عنوان شغلی نخست فارغ‌التحصیلان رشته حقوق در استان فارس سال ۱۳۹۷

ردیف	عنوان شغل	تعداد شاغلان	درصد از شاغلان رشته حقوق
۱	متخصصان امور حقوقی، طبقه‌بندی‌نشده در جای دیگر	۳,۰۲۱	۱۴,۴۳
۲	حقوق‌دان‌ها	۱,۹۴۲	۹,۲۸
۳	درجه‌داران و افسران وظیفه و سربازان نیروهای نظامی و انتظامی	۱,۷۵۱	۸,۳۷
۴	کارگزاران و مدیران بنگاه‌های مسکن	۱,۰۰۵	۴,۸۰
۵	مأموران حراست	۹۳۰	۴,۴۴
۶	رانندگان خودروهای سواری، تاکسی و وانت	۹۰۷	۴,۳۳
۷	مغازه‌داران، سرپرستان و فروشندگان فروشگاه‌ها	۷۶۱	۳,۶۴
۸	قانون‌گذاران و مقامات ارشد دولتی	۷۱۶	۳,۴۲
۹	کارکنان ارائه مراقبت‌های شخصی در منازل	۴۵۹	۲,۱۹
۱۰	نیروهای مسلح (کادر نیروهای نظامی و انتظامی)	۴۴۱	۲,۱۱
	مجموع شاغلان ده عنوان شغلی	۱۱,۹۳۲	۵۷,۰۱
	مجموع شاغلان رشته حقوق در استان	۲۰,۹۲۹	-
	سهم مشاغل مرتبط با رشته حقوق	۵,۶۷۹	۲۷,۱۳

مأخذ: محاسبات تحقیق

در استان فارس، مشاغل سوم تا هفتم جدول ۲۲ (شامل درجه‌داران و سربازان نیروهای نظامی، کارگزاران بنگاه‌های مسکن، مأموران حراست، رانندگان خودروهای سواری و مغازه‌داران) با سهمی بین ۳ تا ۸ درصد، هیچ‌یک تناسب معناداری با رشته تحصیلی حقوق ندارند.

پس از مشاغل نامرتب سوم تا هفتم، تنها عنوان شغلی «قانون‌گذاران و مقامات ارشد دولتی» با سهم ۳ درصدی از کل شاغلان رشته حقوق، در رتبه‌های بعدی جدول قرار دارد که نسبتی بیشتر با این رشته تحصیلی نشان می‌دهد.

مشاغل «کارکنان ارائه مراقبت‌های شخصی در منازل» و «نیروهای مسلح (کادر نظامی و انتظامی)» هر یک با سهم حدود ۲ درصدی از کل شاغلان رشته حقوق، هم از نظر تناسب شغلی با این رشته بی‌ارتباط هستند و هم سهم ناچیزی در اشتغال فارغ‌التحصیلان حقوق دارند. به طور کلی، در استان فارس حدود ۲۷ درصد از فارغ‌التحصیلان رشته حقوق در مشاغل مرتبطی همچون حقوق‌دانان، متخصصان امور حقوقی طبقه‌بندی نشده و قانون‌گذاران و مقامات ارشد دولتی فعالیت دارند، در حالی که مابقی دانش‌آموختگان این رشته در مشاغل نامرتب با تحصیل خود مشغول به کار هستند.

در استان قزوین در سال ۱۳۹۷، مجموع شاغلان ده شغل نخست جدول ۲۳ حدود ۵۴۰ نفر بوده که این تعداد معادل ۷۷ درصد از کل فارغ‌التحصیلان رشته حقوق در این استان را تشکیل می‌دهد. درواقع، از مجموع ۴،۵۷۰ شاغل فارغ‌التحصیل رشته حقوق، حدود ۲۸ درصد (معادل ۱،۲۸۰ نفر) به عنوان «حقوق‌دان» مشغول به کار هستند که این سهم قابل توجه، نشان‌دهنده تناسب کامل این گروه از شاغلان با رشته تحصیلی خود می‌باشد.

جدول ۲۳: ده عنوان شغلی نخست فارغ‌التحصیلان رشته حقوق در استان قزوین سال ۱۳۹۷

ردیف	عنوان شغل	تعداد شاغلان	درصد از شاغلان رشته حقوق
۱	حقوق‌دان‌ها	۱،۲۶۴	۲۷،۶۶
۲	کارکنان امور عمومی دفتری	۶۸۳	۱۴،۹۶
۳	مغازه‌داران، سرپرستان و فروشندگان فروشگاه‌ها	۴۰۵	۸،۸۶
۴	متصدیان کافه‌ها	۲۵۱	۵،۴۹
۵	متصدیان دستگاه‌های آماده‌سازی، ریسندگی و پیچیدن الیاف	۲۳۰	۵،۰۳
۶	تولیدکنندگان محصولات درختی و بوته‌ای	۱۷۹	۳،۹۱
۷	خیاط‌ها و سایر دوزندگان - دستی	۱۴۱	۳،۰۸
۸	متصدیان دستگاه‌های تولید محصولات لاستیکی	۱۳۸	۳،۰۳
۹	مدیران تبلیغات و روابط عمومی	۱۲۷	۲،۷۸
۱۰	مدیران آموزش	۱۲۶	۲،۷۶

۷۷,۵۶	۳,۵۴۴	مجموع شاغلان ده عنوان شغلی
-	۴,۵۶۹	مجموع شاغلان رشته حقوق در استان
۲۷,۶۶	۱,۲۶۴	سهم مشاغل مرتبط با رشته حقوق

مأخذ: محاسبات تحقیق

در این استان، پس از شغل «حقوقدان» (۲۸ درصد)، دومین عنوان شغلی پرمقتضی در میان فارغ التحصیلان رشته حقوق، «کارکنان امور عمومی دفتری» با ۱۵ درصد و سومین عنوان، «مغازه دار، سرپرست و فروشنده فروشگاه‌ها» با ۹ درصد است. چهارمین عنوان شغلی، متصدیان کافه‌ها در استان است که هیچ‌یک از این سه شغل اخیر، با رشته حقوق تناسب ندارد. شغل مهم بعدی که سهم بیشتری دارد، متصدیان دستگاه‌های آماده‌سازی، ریسندگی و پیچیدن الیاف است که ۵ درصد می‌باشد. به طور کلی، حدود ۲۷ درصد از مشاغل فارغ التحصیلان رشته حقوق در استان، مرتبط با عنوان این رشته هستند که تنها شامل حقوق دان‌ها می‌باشد. سایر مشاغلی که دانش‌آموختگان رشته حقوق در این استان به آنها مشغول هستند، ارتباط مستقیم با رشته فوق ندارند.

در استان قم، از مجموع ۷,۳۳۰ شاغل فارغ التحصیل رشته حقوق، حدود ۵,۱۴۰ نفر (۷۰ درصد) در ده شغل نخست جدول ۲۴ متمرکز شده‌اند.

جدول ۲۴: ده عنوان شغلی نخست فارغ التحصیلان رشته حقوق در استان قم سال ۱۳۹۷

ردیف	عنوان شغل	تعداد شاغلان	درصد از شاغلان رشته حقوق
۱	حقوق دان‌ها	۱,۵۸۲	۲۱,۵۸
۲	متخصصان امور حقوقی، طبقه‌بندی نشده در جای دیگر	۸۶۶	۱۱,۸۲
۳	درجه داران و افسران وظیفه و سربازان نیروهای نظامی و انتظامی	۸۳۲	۱۱,۳۵
۴	مغازه داران، سرپرستان و فروشندگان فروشگاه‌ها	۴۸۰	۶,۵۵
۵	مدرسان دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی	۴۴۷	۶,۱۰
۶	رانندگان خودروهای سواری، تاکسی و وانت	۲۰۵	۲,۷۹
۷	مدیران شعب ارائه خدمات مالی و بیمه	۲۰۴	۲,۷۹
۸	کارکنان امور عمومی دفتری	۲۰۲	۲,۷۶
۹	مدیران آموزش	۱۶۱	۲,۲۰
۱۰	متخصصان مددکاری اجتماعی و مشاوره	۱۵۹	۲,۱۸
	مجموع شاغلان ده عنوان شغلی	۵,۱۴۰	۷۰,۱۲
	مجموع شاغلان رشته حقوق در استان	۷,۳۳۰	-
	سهم مشاغل مرتبط با رشته حقوق	۲,۸۹۵	۳۹,۵۰

مأخذ: محاسبات تحقیق

مطابق انتظار، شغلی که بیشترین شاغلان رشته حقوق استان قم را به خود اختصاص داده است، حقوق‌دان‌ها هستند که تقریباً ۲۲ درصد کل شاغلان این رشته را در استان تشکیل می‌دهد. همچنین ۱۲ درصد از شاغلان حقوق نیز به متخصصان امور حقوقی طبقه‌بندی نشده در جای دیگر مشغول هستند که کاملاً مرتبط به رشته تحصیلی آنها است. بر اساس آخرین ردیف جدول، حدود ۴۰ درصد از مشاغل فارغ‌التحصیلان رشته حقوق در استان، مرتبط با عنوان این رشته هستند که شامل حقوق‌دان‌ها، متخصصان امور حقوقی طبقه‌بندی نشده در جای دیگر و مدرسان دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی می‌باشد. سایر مشاغلی که دانش‌آموختگان رشته حقوق در این استان به آنها مشغول هستند، ارتباط مستقیم با رشته فوق ندارند.

در استان کردستان بر اساس جدول ۲۵، شغل «نیروهای مسلح (کادر نیروهای نظامی و انتظامی)» با بیش از ۱۰,۵ درصد، بیشترین سهم اشتغال را در میان فارغ‌التحصیلان رشته حقوق داشته و حتی از عنوان «حقوق‌دانان» نیز پیشی گرفته است. همچنین، از مجموع ۳,۷۲۰ شاغل رشته حقوق، حدود ۲,۲۶۰ نفر (۶۰,۸ درصد) در ده شغل نخست جدول ۲۵ فعالیت دارند که سهم «حقوق‌دانان» در این استان ۱۰ درصد است.

جدول ۲۵: ده عنوان شغلی نخست فارغ‌التحصیلان رشته حقوق در استان کردستان سال ۱۳۹۷

ردیف	عنوان شغل	تعداد شاغلان	درصد از شاغلان رشته حقوق
۱	نیروهای مسلح (کادر نیروهای نظامی و انتظامی)	۳۹۶	۱۰,۶۵
۲	حقوق‌دان‌ها	۳۶۶	۹,۸۲
۳	مغازه‌داران، سرپرستان و فروشندگان فروشگاه‌ها	۳۰۲	۸,۱۲
۴	مدیران ارائه خدمات حرفه‌ای و تخصصی، طبقه‌بندی نشده در جای دیگر	۲۱۳	۵,۷۱
۵	خیاط‌ها و سایر دوزندگان - دستی	۲۰۶	۵,۵۲
۶	مأموران پلیس	۱۶۱	۴,۳۳
۷	دبیران آموزش متوسطه به جز زبان	۱۵۹	۴,۲۷
۸	متصدیان بایگانی و تهیه رونوشت	۱۵۸	۴,۲۶
۹	متصدیان ورود اطلاعات	۱۵۷	۴,۲۱
۱۰	نظافتچی‌ها و مستخدمان اداره‌ها، هتل‌ها و سایر مؤسسات و وسایل نقلیه (غیر از خدمتکاران)	۱۴۸	۳,۹۷
	مجموع شاغلان ده عنوان شغلی	۲,۲۶۵	۶۰,۸۶
	مجموع شاغلان رشته حقوق در استان	۳,۷۲۱	-
	سهم مشاغل مرتبط با رشته حقوق	۳۶۶	۹,۸۲

مأخذ: محاسبات تحقیق

مشاغل بعدی سهم کمتری در مقایسه با دو شغل نخست دارند. رتبه سوم شاغلان مربوط به مغازه‌داران، سرپرستان و فروشندگان فروشگاه‌ها می‌باشد که حدود ۸ درصد از کل شاغلان فارغ‌التحصیل رشته حقوق استان است. مدیران ارائه خدمات حرفه‌ای و تخصصی، طبقه‌بندی نشده در جای دیگر نیز حدود ۶ درصد شاغلان را شامل می‌شود که احتمالاً بتواند تا حدودی به رشته تحصیلی آنها مرتبط باشد؛ اما خیاط‌ها و سایر دوزندگان - دستی و دبیران آموزش متوسطه به جز زبان، عناوین شغلی بعدی از رتبه پنجم تا هفتم هستند که به ترتیب ۵ درصد و ۴ درصد از کل شاغلان را به خود اختصاص داده‌اند.

متصدیان بایگانی و تهیه رونوشت، متصدیان ورود اطلاعات و نظافتچی‌ها و مستخدمان اداره‌ها، هتل‌ها و سایر مؤسسات و وسایل نقلیه (غیر از خدمتکاران) که در رتبه‌های هشتم تا دهم استان هستند، هر یک تقریباً ۴ درصد کل شاغلان فارغ‌التحصیل رشته حقوق استان را تشکیل می‌دهند و ارتباطی با رشته تخصصی آنها ندارند. به طور کلی، حدود ۱۰ درصد از مشاغل فارغ‌التحصیلان رشته حقوق در استان، مرتبط با عنوان این رشته هستند که تنها شامل حقوق‌دان‌ها می‌باشد. سایر مشاغلی که دانش‌آموختگان رشته حقوق در این استان به آنها مشغول هستند، ارتباط مستقیم با رشته فوق ندارند.

در استان کرمان در سال ۱۳۹۷، مجموع شاغلان ده شغل نخست جدول ۲۶ حدود ۸،۲۱۶ نفر بوده که این تعداد معادل ۷۰ درصد از کل فارغ‌التحصیلان رشته حقوق در این استان را تشکیل می‌دهد. همچنین، از مجموع ۱۱،۸۱۶ شاغل فارغ‌التحصیل رشته حقوق، حدود ۱۵ درصد (۱،۷۷۲ نفر) در جایگاه «حقوق‌دان» و ۳،۵ درصد (۴۱۳ نفر) نیز به عنوان «کمک‌متخصصان امور حقوقی و امور مرتبط» مشغول به کار هستند که هر دو عنوان با رشته تحصیلی آنان تناسب دارد.

جدول ۲۶: ده عنوان شغلی نخست فارغ‌التحصیلان رشته حقوق در استان کرمان سال ۱۳۹۷

ردیف	عنوان شغل	تعداد شاغلان	درصد از شاغلان رشته حقوق
۱	حقوق‌دان‌ها	۱،۸۱۶	۱۵،۳۷
۲	مغازه‌داران، سرپرستان و فروشندگان فروشگاه‌ها	۱،۱۸۲	۱۰،۰۰
۳	تولیدکنندگان محصولات درختی و بوته‌ای	۱،۰۵۱	۸،۹۰
۴	نیروهای مسلح (کادر نیروهای نظامی و انتظامی)	۸۶۷	۷،۳۴
۵	کارکنان امور عمومی دفتری	۸۵۴	۷،۲۳
۶	قانون‌گذاران و مقامات ارشد دولتی	۷۶۶	۶،۴۸
۷	تولیدکنندگان محصولات زراعی و سبزیجات	۵۱۲	۴،۳۳
۸	کمک‌متخصصان امور حقوقی و امور مرتبط	۴۲۸	۳،۶۲
۹	متخصصان روش‌های تدریس	۳۸۶	۳،۲۷
۱۰	مأموران حراست	۳۵۳	۲،۹۹

۶۹,۵۳	۸,۲۱۶	مجموع شاغلان ده عنوان شغلی
-	۱۱,۸۱۶	مجموع شاغلان رشته حقوق در استان
۲۵,۴۷	۳,۰۱۰	سهم مشاغل مرتبط با رشته حقوق

مأخذ: محاسبات تحقیق

مهم‌ترین عنوان شغلی بعد که فارغ‌التحصیلان استان کرمان آن را انتخاب کرده‌اند، اشتغال به عنوان مغازه‌داران، سرپرستان و فروشندگان فروشگاه‌ها است که حدود ۱۰ درصد از دانش‌آموختگان رشته حقوق در این استان را شامل می‌شود. علاوه بر این، تقریباً ۹ درصد نیز به عنوان تولیدکنندگان محصولات درختی و بوته‌ای مشغول به کار هستند که سومین عنوان شغلی پرتعداد در بین فارغ‌التحصیلان استان است. چهارمین عنوان شغلی، نیروهای مسلح (کادر نیروهای نظامی و انتظامی) در استان است که هیچ‌یک از این سه شغل اخیر، با رشته حقوق تناسب ندارد.

در استان کرمان، تنها حدود ۲۵ درصد از فارغ‌التحصیلان رشته حقوق در مشاغل مرتبطی همچون «حقوق دانان»، «کمک‌متخصصان امور حقوقی و امور مرتبط» و تا حدی «قانون‌گذاران و مقامات ارشد دولتی» فعالیت دارند و مابقی دانش‌آموختگان این رشته در مشاغل نامرتبط با تحصیل خود مشغول به کار هستند.

در استان کرمانشاه بر اساس جدول ۲۷، بیشترین سهم اشتغال فارغ‌التحصیلان رشته حقوق به ترتیب متعلق به «متخصصان امور حقوقی طبقه‌بندی نشده» (۱۴ درصد) و «نیروهای مسلح (کادر نظامی و انتظامی)» (۱۱,۵ درصد) است. همین‌طور از میان سه شغل پرتعداد فارغ‌التحصیلان حقوق، «متخصصان امور حقوقی طبقه‌بندی نشده» (۱۴ درصد) و «حقوق دانان» (۱۰ درصد) با رشته تحصیلی تناسب دارند؛ اما «نیروهای مسلح» (۱۱,۵ درصد) و نیز «مغازه‌داران و فروشندگان فروشگاه‌ها» (۵,۵ درصد) فاقد هرگونه تناسب شغلی با این رشته هستند.

جدول ۲۷: ده عنوان شغلی نخست فارغ‌التحصیلان رشته حقوق در استان کرمانشاه سال ۱۳۹۷

ردیف	عنوان شغل	تعداد شاغلان	درصد از شاغلان رشته حقوق
۱	متخصصان امور حقوقی، طبقه‌بندی نشده در جای دیگر	۱,۷۱۲	۱۳,۸۵
۲	نیروهای مسلح (کادر نیروهای نظامی و انتظامی)	۱,۴۱۰	۱۱,۴۱
۳	حقوق دانان	۱,۲۴۳	۱۰,۰۶
۴	مغازه‌داران، سرپرستان و فروشندگان فروشگاه‌ها	۶۸۲	۵,۵۲
۵	مدیران ارائه خدمات حرفه‌ای و تخصصی، طبقه‌بندی نشده در جای دیگر	۵۹۷	۴,۶۸
۶	کارکنان امور عمومی دفتری	۵۷۲	۴,۶۳
۷	رانندگان خودروهای سواری، تاکسی و وانت	۵۲۸	۴,۲۷
۸	متصدیان دستگاه‌های تولید محصولات کاغذی	۵۰۸	۴,۱۱

۹	تولیدکنندگان محصولات زراعی و سبزیجات	۵۰۶	۴,۰۹
۱۰	مأموران پلیس	۳۷۸	۳,۰۶
	مجموع شاغلان ده عنوان شغلی	۸,۱۱۸	۶۵,۶۸
	مجموع شاغلان رشته حقوق در استان	۱۲,۳۶۱	-
	سهم مشاغل مرتبط با رشته حقوق	۲,۹۵۵	۲۳,۹۱

مأخذ: محاسبات تحقیق

عناوین شغلی پنجم و ششم تناسب تقریباً بهتری نسبت به دو شغل قبل دارند؛ مدیران ارائه خدمات حرفه‌ای و تخصصی، طبقه‌بندی نشده در جای دیگر که ۵ درصد از شاغلان این استان را به خود اختصاص داده است، می‌تواند با عنوان رشته تحصیلی آنها تناسب داشته باشد. کارکنان امور عمومی دفتری نیز که ۵ درصد شاغلان رشته حقوق را تشکیل داده‌اند، کاملاً تناسبی جزئی با رشته تحصیلی آنها دارد؛ اما مشاغل «رانندگان خودروهای سواری، تاکسی و وانت» و «متصدیان دستگاه‌های تولید محصولات کاغذی» هر یک با سهم ۴ درصدی از کل شاغلان رشته حقوق، فاقد هرگونه تناسب با تحصیلات تخصصی حقوق هستند. در استان کرمانشاه، ده عنوان شغلی نخست (شامل «تولیدکنندگان محصولات زراعی و سبزیجات» با ۴ درصد و «مأموران پلیس» با ۳ درصد) در مجموع حدود ۶۵ درصد از فارغ‌التحصیلان رشته حقوق را پوشش می‌دهند که معادل ۸,۱۲۰ نفر از کل ۱۲,۳۶۰ شاغل این رشته در استان است. به طور کلی، در استان کرمانشاه تنها حدود ۲۴ درصد از فارغ‌التحصیلان رشته حقوق در مشاغل مرتبطی همچون «حقوق دانان» و «متخصصان امور حقوقی طبقه‌بندی نشده» فعالیت دارند و مابقی دانش‌آموختگان این رشته در مشاغل نامرتبط با تحصیل خود مشغول به کار هستند.

جدول ۲۸، ده عنوان شغلی نخست را که فارغ‌التحصیلان رشته حقوق در استان کهگیلویه و بویراحمد انتخاب کرده‌اند، به همراه تعداد شاغلان و درصد هر یک از کل شاغلان این رشته در استان نشان می‌دهد. بر اساس این جدول، مجموع شاغلان آنها حدود ۶۱ درصد کل شاغلان فارغ‌التحصیل رشته حقوق در استان کهگیلویه و بویراحمد را شامل می‌شود. مجموع شاغلان فارغ‌التحصیل رشته حقوق در این استان در سال ۱۳۹۷، حدود ۶ هزار و ۲۶۵ نفر برآورد شده است که شاغلان ده عنوان شغلی نخست در جدول ۲۸، تقریباً ۳ هزار ۸۴۰ نفر از آنها می‌باشد. در استان کهگیلویه و بویراحمد در سال ۱۳۹۷، از مجموع ۶,۲۶۵ شاغل فارغ‌التحصیل رشته حقوق، حدود ۳,۸۴۰ نفر (معادل ۶۱,۳ درصد) در ده شغل نخست جدول ۲۸ مشغول به فعالیت هستند.

جدول ۲۸: ده عنوان شغلی نخست فارغ‌التحصیلان رشته حقوق در استان کهگیلویه و بویراحمد سال ۱۳۹۷

ردیف	عنوان شغل	تعداد شاغلان	درصد از شاغلان رشته حقوق
۱	متخصصان امور حقوقی، طبقه‌بندی نشده در جای دیگر	۶۵۶	۱۰,۴۸
۲	درجه‌داران و افسران وظیفه و سربازان نیروهای نظامی و انتظامی	۵۶۶	۹,۰۳
۳	نیروهای مسلح (کادر نیروهای نظامی و انتظامی)	۴۷۹	۷,۶۴
۴	مغازه‌داران، سرپرستان و فروشندگان فروشگاه‌ها	۴۷۱	۷,۵۱
۵	قانون‌گذاران و مقامات ارشد دولتی	۴۲۵	۶,۷۸
۶	دبیران آموزش متوسطه به‌جز زبان	۲۸۹	۴,۶۱
۷	سرایداران	۲۷۵	۴,۳۸
۸	حقوق‌دان‌ها	۲۶۰	۴,۱۵
۹	رانندگان خودروهای سواری، تاکسی و وانت	۲۱۹	۳,۵۰
۱۰	آموزگاران دوره ابتدایی	۲۰۲	۳,۲۲
	مجموع شاغلان ده عنوان شغلی	۳,۸۴۱	۶۱,۳۰
	مجموع شاغلان رشته حقوق در استان	۶,۲۶۵	-
	سهم مشاغل مرتبط با رشته حقوق	۱,۳۴۱	۲۱,۴۱

مأخذ: محاسبات تحقیق

بر اساس آخرین ردیف جدول، بیشترین سهم اشتغال فارغ‌التحصیلان رشته حقوق به ترتیب مربوط به «متخصصان امور حقوقی طبقه‌بندی نشده» (۱۰,۵ درصد)، «درجه‌داران و افسران وظیفه و سربازان نیروهای نظامی و انتظامی» (۹ درصد)، «نیروهای مسلح (کادر نظامی و انتظامی)» (۷,۶ درصد) و «مغازه‌داران و فروشندگان» (۷,۵ درصد) است. در این استان «قانون‌گذاران و مقامات ارشد دولتی» با ۷ درصد و «دبیران آموزش متوسطه (به‌جز زبان)» با ۵ درصد در رتبه‌های پایین‌تر جدول قرار دارند؛ همچنین شغل «سرایداری» با ۴,۵ درصد در رتبه هفتم و «حقوق‌دانان» با ۴ درصد در رتبه هشتم قرار گرفته‌اند که نشان‌دهنده جایگاه نسبتاً پایین مشاغل تخصصی حقوق در این استان است. به طور کلی، تنها حدود ۲۱ درصد از فارغ‌التحصیلان رشته حقوق در مشاغل مرتبطی همچون «حقوق‌دانان» (۴ درصد)، «متخصصان امور حقوقی طبقه‌بندی نشده» (۱۰,۵ درصد) و «قانون‌گذاران و مقامات ارشد دولتی» (۷ درصد) فعالیت دارند و قرار گرفتن شغل «حقوق‌دان» در رتبه هشتم و پایین‌تر از «سرایداری» نشان‌دهنده عدم تناسب شدید ساختار اشتغال با رشته تحصیلی حقوق در این استان است.

در استان گلستان، از مجموع ۶,۲۶۰ شاغل رشته حقوق، حدود ۴,۵۶۰ نفر (۷۳ درصد) در ده شغل نخست جدول ۲۹ فعالیت دارند. به عبارتی حدود ۷۳ درصد از شاغلان رشته حقوق، اختصاص به ده شغل نخست

مذکور دارد. مغازه‌داران، سرپرستان و فروشندگان فروشگاه‌ها بیشترین سهم را در بین مشاغل ده گانه دارند و تقریباً ۲۰ درصد از کل شاغلان رشته حقوق در استان گلستان را تشکیل می‌دهند.

جدول ۲۹: ده عنوان شغلی نخست فارغ‌التحصیلان رشته حقوق در استان گلستان، سال ۱۳۹۷

ردیف	عنوان شغل	تعداد شاغلان	درصد از شاغلان رشته حقوق
۱	مغازه‌داران، سرپرستان و فروشندگان فروشگاه‌ها	۱,۲۰۴	۱۹,۲۵
۲	درجه‌داران و افسران وظیفه و سربازان نیروهای نظامی و انتظامی	۸۴۹	۱۳,۵۶
۳	تولیدکنندگان محصولات زراعی و سبزیجات	۶۲۷	۱۰,۰۱
۴	حقوق‌دان‌ها	۳۸۶	۶,۱۷
۵	کارگزاران و مدیران بنگاه‌های مسکن	۳۶۴	۵,۸۱
۶	کارگران ساده اجرای طرح‌های عمرانی و ساختمان‌سازی	۲۸۴	۴,۵۴
۷	مدیران آموزش	۲۲۷	۳,۶۳
۸	کارکنان امور عمومی دفتری	۲۲۵	۳,۶۰
۹	متصدیان بسته‌بندی دستی	۱۹۸	۳,۱۷
۱۰	تعمیرکاران و سرویس‌کاران تجهیزات الکترونیکی	۱۹۵	۳,۱۲
	مجموع شاغلان ده عنوان شغلی	۴,۵۶۰	۷۲,۸۶
	مجموع شاغلان رشته حقوق در استان	۶,۲۵۸	-
	سهم مشاغل مرتبط با رشته حقوق	۳۸۶	۶,۱۷

مأخذ: محاسبات تحقیق

در استان گلستان، مشاغل نامرتبط «درجه‌داران و افسران وظیفه و سربازان نیروهای نظامی و انتظامی» (۱۴ درصد) و «تولیدکنندگان محصولات زراعی و سبزیجات» (۱۰ درصد) به ترتیب رتبه‌های دوم و سوم جدول ۲۹ را به خود اختصاص داده‌اند، در حالی که «حقوق‌دانان» با ۶ درصد در رتبه چهارم قرار دارد.

کارگزاران و مدیران بنگاه‌های مسکن نیز سهم خوبی از اشتغال فارغ‌التحصیلان رشته حقوق را تشکیل داده‌اند و حدود ۶ درصد از کل شاغلان این رشته در استان گلستان می‌باشد. کارگران ساده اجرای طرح‌های عمرانی و ساختمان‌سازی، مدیران آموزش، کارکنان امور عمومی دفتری، متصدیان بسته‌بندی دستی و تعمیرکاران و سرویس‌کاران تجهیزات الکترونیکی عناوین شغلی ده گانه بعدی است که در استان گلستان و در بین فارغ‌التحصیلان رشته حقوق این استان طرفدار بیشتری دارند. بر اساس آخرین ردیف جدول، در استان گلستان تنها حدود ۶ درصد از فارغ‌التحصیلان رشته حقوق (منحصراً در شغل «حقوق‌دانان») در مشاغل مرتبط با تحصیل خود فعالیت دارند و مابقی دانش‌آموختگان این استان در مشاغل نامرتبط مشغول به کار هستند.

در استان گیلان بر اساس جدول ۳۰، شغل «مأموران پلیس» با حدود ۱۵ درصد، بیشترین سهم اشتغال را در میان فارغ‌التحصیلان رشته حقوق داشته و حتی از عنوان «حقوق‌دانان» نیز پیشی گرفته است. به طور کلی، از مجموع ۸،۸۵۰ شاغل رشته حقوق، حدود ۵،۶۷۰ نفر (۶۴ درصد) در ده شغل نخست جدول ۳۰ فعالیت دارند که سهم «حقوق‌دانان» در این استان ۹ درصد است.

جدول ۳۰: ده عنوان شغلی نخست فارغ‌التحصیلان رشته حقوق در استان گیلان سال ۱۳۹۷

ردیف	عنوان شغل	تعداد شاغلان	درصد از شاغلان رشته حقوق
۱	مأموران پلیس	۱،۲۸۶	۱۴،۵۲
۲	مدیران ارائه خدمات حرفه‌ای و تخصصی، طبقه‌بندی‌نشده در جای دیگر	۷۹۱	۸،۹۳
۳	حقوق‌دان‌ها	۷۸۰	۸،۸۰
۴	متخصصان امور حقوقی، طبقه‌بندی‌نشده در جای دیگر	۵۶۶	۶،۳۹
۵	درجه‌داران و افسران وظیفه و سربازان نیروهای نظامی و انتظامی	۴۸۳	۵،۴۵
۶	متصدیان دستگاه‌های تولید مواد غذایی، محصولات دخانی و محصولات مرتبط	۴۲۸	۴،۸۳
۷	متصدیان بسته‌بندی دستی	۳۹۹	۴،۵۰
۸	مدیران منابع انسانی	۳۶۷	۴،۱۴
۹	مدیران شعب ارائه خدمات مالی و بیمه	۳۵۷	۴،۰۳
۱۰	سرپرستان دفاتر	۲۲۰	۲،۴۸
	مجموع شاغلان ده عنوان شغلی	۵،۶۷۵	۶۴،۰۷
	مجموع شاغلان رشته حقوق در استان	۸،۸۵۶	-
	سهم مشاغل مرتبط با رشته حقوق	۱،۳۴۶	۱۵،۱۹

مأخذ: محاسبات تحقیق

مشاغل بعدی سهم کمتری در مقایسه با شغل‌های اشاره شده دارند. رتبه چهارم شاغلان مربوط به متخصصان امور حقوقی، طبقه‌بندی‌نشده در جای دیگر می‌باشد که حدود ۶ درصد از کل شاغلان فارغ‌التحصیل رشته حقوق استان است. درجه‌داران و افسران وظیفه و سربازان نیروهای نظامی و انتظامی استان نیز حدود ۵،۵ درصد شاغلان را شامل می‌شود که ارتباط چندانی به رشته تحصیلی آنها ندارد. همچنین متصدیان دستگاه‌های تولید مواد غذایی، محصولات دخانی و محصولات مرتبط و متصدیان بسته‌بندی دستی عناوین شغلی بعدی از رتبه ششم و هفتم هستند که ارتباط چندانی با رشته تحصیلی حقوق ندارند.

در مقابل، شغل «مدیران منابع انسانی» با سهم حدود ۵ درصد از کل شاغلان رشته حقوق و قرار گرفتن در رتبه هشتم جدول ۳۰، یکی از مشاغل نسبتاً مرتبط با تحصیلات تخصصی حقوق محسوب می‌شود. مشاغل

«مدیران شعب ارائه خدمات مالی و بیمه» (حدود ۴ درصد) و «سرپرستان دفاتر» (حدود ۲ درصد) در رتبه‌های بعدی جدول ۳۰ قرار دارند و سهم ناچیزی از اشتغال فارغ‌التحصیلان رشته حقوق را به خود اختصاص داده‌اند. به طور کلی، در استان گیلان تنها حدود ۱۵ درصد از فارغ‌التحصیلان رشته حقوق در مشاغل مرتبطی همچون «حقوق دانان» و «متخصصان امور حقوقی طبقه‌بندی نشده» فعالیت دارند و مابقی دانش‌آموختگان این رشته در مشاغل نامرتبط با تحصیل خود مشغول به کار هستند.

در استان لرستان بر اساس جدول ۳۱، شغل «نیروهای مسلح (کادر نیروهای نظامی و انتظامی)» با بیش از ۱۴ درصد، بیشترین سهم اشتغال را در میان فارغ‌التحصیلان رشته حقوق داشته و از عنوان «حقوق دانان» پیشی گرفته است. به طور کلی، از مجموع ۷,۲۲۰ شاغل رشته حقوق، حدود ۴,۷۵۰ نفر (۶۵,۸ درصد) در ده شغل نخست جدول ۳۱ فعالیت دارند و سهم «حقوق دانان» در این استان ۹ درصد است.

جدول ۳۱: ده عنوان شغلی نخست فارغ‌التحصیلان رشته حقوق در استان لرستان سال ۱۳۹۷

ردیف	عنوان شغل	تعداد شاغلان	درصد از شاغلان رشته حقوق
۱	نیروهای مسلح (کادر نیروهای نظامی و انتظامی)	۱,۰۳۶	۱۴,۳۵
۲	حقوق دانان	۶۵۶	۹,۰۹
۳	مدرسان دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی	۵۷۳	۷,۹۳
۴	قضات	۵۱۷	۷,۱۶
۵	کارگران ساده اجرای طرح‌های عمرانی و ساختمان‌سازی	۴۱۸	۵,۷۸
۶	قانون‌گذاران و مقامات ارشد دولتی	۳۹۱	۵,۴۲
۷	رانندگان ماشین‌های سنگین و کامیون‌ها	۳۳۲	۴,۶۰
۸	متصدیان بایگانی و تهیه رونوشت	۲۸۹	۴,۰۱
۹	مأموران حراست	۲۷۰	۳,۷۵
۱۰	کارکنان امور عمومی دفتری	۲۶۷	۳,۷۰
	مجموع شاغلان ده عنوان شغلی	۴,۷۴۹	۶۵,۷۹
	مجموع شاغلان رشته حقوق در استان	۷,۲۱۹	-
	سهم مشاغل مرتبط با رشته حقوق	۲,۱۳۷	۲۹,۶۰

مأخذ: محاسبات تحقیق

مشاغل بعدی سهم کمتری در مقایسه با دو شغل نخست دارند. رتبه سوم شاغلان مربوط به مدرسان دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی می‌باشد که حدود ۸ درصد از کل شاغلان فارغ‌التحصیل رشته حقوق استان است. قضات استان نیز حدود ۷ درصد شاغلان را شامل می‌شود که کاملاً می‌تواند به رشته تحصیلی این شاغلان مرتبط باشد؛ اما کارگران ساده اجرای طرح‌های عمرانی و ساختمان‌سازی عنوان شغلی بعدی است که حدود ۶ درصد شاغلان را تشکیل داده و ارتباط چندانی با رشته تحصیلی حقوق ندارند. در این استان، شغل

«قانون‌گذاران و مقامات ارشد دولتی» با سهم ۵,۵ درصد از کل شاغلان رشته حقوق و قرار گرفتن در رتبه ششم جدول ۳۱، یکی از مشاغل نسبتاً مرتبط با این رشته محسوب می‌شود. مشاغل رتبه‌های هفتم تا دهم استان که هر یک تقریباً ۴ درصد و ۳ درصد کل شاغلان فارغ‌التحصیل رشته حقوق استان را تشکیل می‌دهند، ارتباط چندانی با رشته تخصصی شاغلان آنها ندارد. به طور کلی، در استان لرستان حدود ۳۰ درصد از فارغ‌التحصیلان رشته حقوق در مشاغل مرتبطی همچون «حقوق‌دانان»، «مدرسان دانشگاه»، «قضات» و «قانون‌گذاران و مقامات ارشد دولتی» فعالیت دارند و مابقی دانش‌آموختگان این رشته در مشاغل نامرتبط با تحصیل خود مشغول به کار هستند.

در استان مازندران، از مجموع ۱۷,۸۰۰ شاغل رشته حقوق، حدود ۱۰,۳۷۰ نفر (۵۸ درصد) در ده شغل نخست جدول ۳۲ فعالیت دارند که مهم‌ترین عنوان مرتبط با این رشته، «متخصصان امور حقوقی طبقه‌بندی‌نشده در جای دیگر» با سهم ۱۳ درصد که کاملاً متناسب با رشته تحصیلی حقوق است.

جدول ۳۲: ده عنوان شغلی نخست فارغ‌التحصیلان رشته حقوق در استان مازندران سال ۱۳۹۷

ردیف	عنوان شغل	تعداد شاغلان	درصد از شاغلان رشته حقوق
۱	متخصصان امور حقوقی، طبقه‌بندی‌نشده در جای دیگر	۲,۳۱۵	۱۳,۰۰
۲	حقوق‌دان‌ها	۱,۷۷۳	۹,۹۵
۳	مغازه‌داران، سرپرستان و فروشندگان فروشگاه‌ها	۱,۳۷۲	۷,۷۰
۴	درجه‌داران و افسران وظیفه و سربازان نیروهای نظامی و انتظامی	۸۹۵	۵,۰۳
۵	تولیدکنندگان محصولات درختی و بوته‌ای	۷۹۶	۴,۴۷
۶	فروشندگان دکه‌های فروش و بازار (به جز مواد خوراکی)	۷۶۹	۴,۳۲
۷	رانندگان خودروهای سواری، تاکسی و وانت	۷۰۸	۳,۹۷
۸	مدیران شعب ارائه خدمات مالی و بیمه	۶۱۴	۳,۴۵
۹	نیروهای مسلح (کادر نیروهای نظامی و انتظامی)	۵۷۰	۳,۲۰
۱۰	ریاضی‌دانان، آمار بیمه‌شناسان و آمارشناسان	۵۵۷	۳,۱۳
	مجموع شاغلان ده عنوان شغلی	۱۰,۳۷۰	۵۸,۲۲
	مجموع شاغلان رشته حقوق در استان	۱۷,۸۱۵	-
	سهم مشاغل مرتبط با رشته حقوق	۴,۰۸۸	۲۲,۹۵

مأخذ: محاسبات تحقیق

در استان مازندران، پس از «متخصصان امور حقوقی طبقه‌بندی‌نشده» (۱۳ درصد)، عنوان شغلی «حقوق‌دانان» با سهم ۱۰ درصد، دومین شغل کاملاً مرتبط با رشته تحصیلی حقوق در میان ده شغل نخست جدول ۳۲ است. شغل «مغازه‌داران، سرپرستان و فروشندگان فروشگاه‌ها» با سهم ۷,۷ درصد از کل فارغ‌التحصیلان رشته حقوق، یکی از پرشمارترین مشاغل نامرتبط در میان ده شغل نخست جدول ۳۲ محسوب می‌شود. همچنین از مجموع

سهم پنج شغل شامل «متخصصان امور حقوقی طبقه‌بندی نشده» (۱۳ درصد)، «حقوق دانان» (۱۰ درصد)، «مغازه‌داران» (۷،۷ درصد)، «درجه‌داران، افسران و سربازان وظیفه» و «تولیدکنندگان محصولات درختی و بوته‌ای» به ۴۰ درصد از کل بازار کار فارغ‌التحصیلان رشته حقوق می‌رسد که نشان‌دهنده تمرکز قابل توجه اشتغال در این پنج عنوان شغلی است.

سایر مشاغل در رتبه‌های بعدی استان که حدود ۶۰ درصد شاغلان رشته حقوق را در مازندران شامل می‌شوند، ارتباطی با رشته تحصیلی مذکور در این استان ندارند. بر اساس آخرین ردیف جدول، حدود ۲۳ درصد از مشاغل فارغ‌التحصیلان رشته حقوق در استان، مرتبط با عنوان این رشته هستند که شامل حقوق‌دان‌ها و متخصصان امور حقوقی طبقه‌بندی نشده در جای دیگر می‌باشد. سایر مشاغلی که دانش‌آموختگان رشته حقوق در این استان به آنها مشغول هستند، ارتباط مستقیم با رشته فوق ندارند.

در استان مرکزی، از مجموع ۳،۴۵۰ شاغل رشته حقوق، حدود ۹۰۰ نفر (۲۶ درصد) به عنوان «متخصصان امور حقوقی طبقه‌بندی نشده در جای دیگر» فعالیت دارند که این شغل بیشترین سهم اشتغال را در میان فارغ‌التحصیلان حقوق این استان به خود اختصاص داده است. همچنین، از مجموع ۳،۴۵۰ شاغل رشته حقوق حدود ۲،۹۰۰ نفر در ده شغل نخست جدول ۳۳ فعالیت دارند که بیش از نیمی از آنان در سه شغل اول متمرکز شده‌اند؛ پس از «متخصصان امور حقوقی طبقه‌بندی نشده» (۲۶ درصد)، رتبه دوم متعلق به «درجه‌داران، افسران وظیفه و سربازان نیروهای نظامی و انتظامی» با ۱۸ درصد است.

جدول ۳۳: ده عنوان شغلی نخست فارغ‌التحصیلان رشته حقوق در استان مرکزی سال ۱۳۹۷

ردیف	عنوان شغل	تعداد شاغلان	درصد از شاغلان رشته حقوق
۱	متخصصان امور حقوقی، طبقه‌بندی نشده در جای دیگر	۹۰۲	۲۶،۱۳
۲	درجه‌داران و افسران وظیفه و سربازان نیروهای نظامی و انتظامی	۶۳۲	۱۸،۳۱
۳	تحلیل‌گران مدیریت و سازمان‌دهی	۴۵۵	۱۳،۱۷
۴	مدیران عامل و مدیران ارشد اجرایی	۱۸۹	۵،۴۶
۵	تحویل‌داران بانک و کارکنان مشاغل مرتبط	۱۵۱	۴،۳۸
۶	دبیران آموزش متوسطه به جز زبان	۱۳۷	۳،۹۸
۷	کارگران ساده مزارع کشاورزی	۱۱۲	۳،۲۵
۸	تولیدکنندگان محصولات درختی و بوته‌ای	۱۱۱	۳،۲۲
۹	رانندگان ماشین‌های سنگین و کامیون‌ها	۱۱۱	۳،۲۱
۱۰	جوشکارها و برش‌کارهای با شعله (فلزات)	۹۵	۲،۷۴
	مجموع شاغلان ده عنوان شغلی	۲،۸۹۵	۸۳،۸۵
	مجموع شاغلان رشته حقوق در استان	۳،۴۵۳	-
	سهم مشاغل مرتبط با رشته حقوق	۹۰۲	۲۶،۱۳

مأخذ: محاسبات تحقیق

سومین عنوان شغلی، تحلیل‌گران مدیریت و سازمان‌دهی در استان مرکزی است که ۱۳ درصد از شاغلان فارغ‌التحصیل رشته حقوق در این استان را شکل داده است. مدیران عامل و مدیران ارشد اجرایی و تحویل‌داران بانک و کارکنان مشاغل مرتبط دو شغل بعدی پرطرفدار در استان مرکزی هستند که هر یک به ترتیب ۵ درصد و ۴ درصد از شاغلان را شامل می‌شوند. همچنین ۴ درصد دیگر از شاغلان به عنوان دبیران آموزش متوسطه به‌جز زبان هستند و ۳ درصد نیز در شغل کارگران ساده مزارع کشاورزی مشغول به فعالیت می‌باشند.

علاوه بر این، تولیدکنندگان محصولات درختی و بوته‌ای، رانندگان ماشین‌های سنگین و کامیون‌ها، جوش‌کارها و برش‌کارهای با شعله (فلزات) نیز مشاغل آخر در جدول هستند که هر یک حدود ۳ درصد از شاغلان رشته حقوق در استان مرکزی را تشکیل داده‌اند. به‌طور کل، بر اساس ردیف آخر در جدول، حدود ۲۶ درصد از مشاغل فارغ‌التحصیلان رشته حقوق در استان، مرتبط با عنوان این رشته هستند که فقط شامل حقوق‌دان‌ها می‌باشد. سایر مشاغلی که دانش‌آموختگان رشته حقوق در این استان به آنها مشغول هستند، ارتباط مستقیم چندانی با رشته فوق ندارند.

در استان هرمزگان، از مجموع ۶،۴۲۰ شاغل رشته حقوق، حدود ۴،۹۰۰ نفر (۷۶،۳ درصد) در ده شغل نخست جدول ۳۴ فعالیت دارند. به عبارتی، حدود ۷۷ درصد از شاغلان رشته حقوق در ده شغل نخست جدول ۳۴ متمرکز شده‌اند که بیشترین سهم (۲۰ درصد) متعلق به «کارکنان امور عمومی دفتری» است.

جدول ۳۴: ده عنوان شغلی نخست فارغ‌التحصیلان رشته حقوق در استان هرمزگان سال ۱۳۹۷

ردیف	عنوان شغل	تعداد شاغلان	درصد از شاغلان رشته حقوق
۱	کارکنان امور عمومی دفتری	۱،۲۶۸	۱۹،۷۶
۲	حقوق‌دان‌ها	۷۴۷	۱۱،۶۴
۳	متخصصان امور حقوقی، طبقه‌بندی‌نشده در جای دیگر	۶۶۳	۱۰،۳۴
۴	حسابداران	۵۸۵	۹،۱۱
۵	درجه‌داران و افسران وظیفه و سربازان نیروهای نظامی و انتظامی	۴۹۳	۷،۶۸
۶	خیاط‌ها و سایر دوزندگان - دستی	۲۶۸	۴،۱۷
۷	مغازه‌داران، سرپرستان و فروشندگان فروشگاه‌ها	۲۳۹	۳،۷۲
۸	مأموران حراست	۲۳۸	۳،۷۱
۹	قضات	۲۲۰	۳،۴۲
۱۰	طراحان و برنامه‌ریزان شهری و ترافیک	۲۰۱	۳،۱۳
	مجموع شاغلان ده عنوان شغلی	۴،۹۲۱	۷۶،۶۸
	مجموع شاغلان رشته حقوق در استان	۶،۴۱۷	-
	سهم مشاغل مرتبط با رشته حقوق	۱،۶۳۰	۲۵،۴۰

مأخذ: محاسبات تحقیق

در این استان، مشاغل مرتبط با رشته حقوق شامل «حقوق دانان» (۱۲ درصد) و «متخصصان امور حقوقی طبقه‌بندی نشده» (۱۰ درصد) به ترتیب دومین و سومین عنوان شغلی پرمقتاضی در میان فارغ‌التحصیلان این رشته هستند.

در استان هرمزگان، پس از سه شغل مرتبط نخست (کارکنان امور عمومی دفتری با ۲۰ درصد، حقوق دانان با ۱۲ درصد و متخصصان امور حقوقی با ۱۰ درصد)، شغل «حسابداران» با ۹ درصد سهم قابل توجهی دارد و عناوین دیگری همچون درجه‌داران و سربازان نیروهای نظامی، خیاطان، مغازه‌داران، مأموران حراست، قضات و طراحان شهری نیز در زمره ده شغل نخست جدول ۳۴ قرار دارند. به طور کلی، حدود ۲۵ درصد از مشاغل فارغ‌التحصیلان رشته حقوق در استان، مرتبط با عنوان این رشته هستند که شامل حقوق دان‌ها، متخصصان امور حقوقی طبقه‌بندی نشده در جای دیگر و قضات می‌باشد. سایر مشاغلی که دانش‌آموختگان رشته حقوق در این استان به آنها مشغول هستند، ارتباط مستقیم با رشته فوق ندارند.

در استان همدان در سال ۱۳۹۷، مجموع شاغلان ده شغل نخست جدول ۳۵ حدود ۴،۶۲۰ نفر بوده که این تعداد معادل ۷۲ درصد از کل فارغ‌التحصیلان رشته حقوق در این استان را تشکیل می‌دهد. بر اساس آخرین ردیف جدول، از مجموع ۶،۴۳۰ شاغل فارغ‌التحصیل رشته حقوق، حدود ۲۷ درصد (۱،۷۳۶ نفر) در جایگاه «حقوق دان» و ۵ درصد (۳۲۱ نفر) نیز در مقام «متخصصان امور حقوقی طبقه‌بندی نشده در جای دیگر» مشغول به کار هستند که هر دو عنوان با رشته تحصیلی آنان تناسب دارد.

جدول ۳۵: ده عنوان شغلی نخست فارغ‌التحصیلان رشته حقوق در استان همدان سال ۱۳۹۷

ردیف	عنوان شغل	تعداد شاغلان	درصد از شاغلان رشته حقوق
۱	حقوق دان‌ها	۱،۷۵۸	۲۷،۳۴
۲	نیروهای مسلح (کادر نیروهای نظامی و انتظامی)	۵۷۷	۸،۹۷
۳	نظافتچی‌ها و مستخدمان اداره‌ها، هتل‌ها و سایر مؤسسات و وسایل نقلیه (غیر از خدمتکاران)	۴۰۳	۶،۲۶
۴	متخصصان امور حقوقی، طبقه‌بندی نشده در جای دیگر	۳۰۹	۴،۸۱
۵	کارکنان صنایع دستی ساخته شده از منسوجات، چرم و مواد مشابه	۳۰۰	۴،۶۷
۶	مغازه‌داران، سرپرستان و فروشندگان فروشگاه‌ها	۲۸۹	۴،۴۹
۷	تولیدکنندگان محصولات زراعی و سبزیجات	۲۸۳	۴،۴۱
۸	مکانیک‌ها و تعمیرکاران ماشین‌آلات کشاورزی، صنعتی و سایر ماشین‌آلات	۲۴۳	۳،۷۷
۹	تعمیرکاران و سرویس‌کاران تجهیزات الکترونیکی	۲۳۲	۳،۶۰

۱۰	متصدیان امور آماری، مالی و بیمه	۲۲۴	۳,۴۸
	مجموع شاغلان ده عنوان شغلی	۴,۶۱۸	۷۱,۸۰
	مجموع شاغلان رشته حقوق در استان	۶,۴۳۱	-
	سهم مشاغل مرتبط با رشته حقوق	۲,۰۶۸	۳۲,۱۵

مأخذ: محاسبات تحقیق

مهم‌ترین عنوان شغلی بعد که فارغ‌التحصیلان استان همدان آن را انتخاب کرده‌اند، اشتغال در نیروهای مسلح (کادر نیروهای نظامی و انتظامی) است که حدود ۹ درصد از دانش‌آموختگان رشته حقوق در این استان را شامل می‌شود. علاوه بر این، تقریباً ۶ درصد نیز به عنوان نظافتچی‌ها و مستخدمان اداره‌ها، هتل‌ها و سایر مؤسسات و وسایل نقلیه (غیر از خدمتکاران) مشغول به کار هستند که سومین عنوان شغلی پرتعداد در بین فارغ‌التحصیلان استان است که ارتباطی با رشته تحصیلی حقوق ندارد.

عناوین شغلی بعدی از جمله «کارکنان صنایع دستی منسوجات و چرم»، «مغازه‌داران»، «تولیدکنندگان محصولات زراعی»، «مکانیک‌ها»، «تعمیرکاران تجهیزات الکترونیکی» و «متصدیان امور آماری، مالی و بیمه» هر یک با سهم ۳ تا ۴ درصد از کل شاغلان رشته حقوق، فاقد تناسب قابل توجهی با این رشته تحصیلی هستند. بر اساس ردیف آخر جدول ۳۵، در استان همدان حدود ۳۲ درصد از فارغ‌التحصیلان رشته حقوق در مشاغل مرتبطی همچون «حقوق‌دانان» (۲۷ درصد) و «متخصصان امور حقوقی طبقه‌بندی نشده» (۵ درصد) فعالیت دارند و مابقی دانش‌آموختگان این استان در مشاغل نامرتبط با تحصیل خود مشغول به کار هستند.

در استان یزد، از مجموع ۵,۸۰۰ شاغل رشته حقوق، حدود ۴,۲۶۰ نفر (۷۳,۴ درصد) در ده شغل نخست جدول ۳۶ فعالیت دارند که در این میان «کارکنان امور عمومی دفتری» با بیش از ۲۰ درصد، بیشترین سهم را داشته و حتی از «حقوق‌دانان» (۱۳ درصد) نیز پیشی گرفته است.

جدول ۳۶: ده عنوان شغلی نخست فارغ‌التحصیلان رشته حقوق در استان یزد سال ۱۳۹۷

ردیف	عنوان شغل	تعداد شاغلان	درصد از شاغلان رشته حقوق
۱	کارکنان امور عمومی دفتری	۱,۱۸۰	۲۰,۳۲
۲	حقوق‌دان‌ها	۷۵۹	۱۳,۰۷
۳	مغازه‌داران، سرپرستان و فروشندگان فروشگاه‌ها	۷۳۶	۱۲,۶۸
۴	درجه‌داران و افسران وظیفه و سربازان نیروهای نظامی و انتظامی	۴۴۷	۷,۶۹
۵	سراشپزها	۲۵۶	۴,۴۱
۶	متخصصان امور حقوقی، طبقه‌بندی نشده در جای دیگر	۲۱۹	۳,۷۷
۷	تولیدکنندگان محصولات درختی و بوته‌ای	۱۹۴	۳,۳۵
۸	کارگران ساده اجرای طرح‌های عمرانی و ساختمان‌سازی	۱۸۱	۳,۱۲

۹	نقاشان ساختمانی و کارکنان مشاغل مرتبط	۱۴۸	۲,۵۵
۱۰	قضات	۱۳۸	۲,۳۸
	مجموع شاغلان ده عنوان شغلی	۴,۲۵۸	۷۳,۳۴
	مجموع شاغلان رشته حقوق در استان	۵,۸۰۶	-
	سهم مشاغل مرتبط با رشته حقوق	۱,۱۱۶	۱۹,۲۲

مأخذ: محاسبات تحقیق

مشاغل بعدی سهم کمتری در مقایسه با دو شغل نخست دارند. رتبه سوم شاغلان مربوط به مغازه‌داران، سرپرستان و فروشندگان فروشگاه‌ها می‌باشد که حدود ۱۲,۵ درصد از کل شاغلان فارغ‌التحصیل رشته حقوق استان است. سرآشپزهای استان نیز حدود ۴,۵ درصد شاغلان رشته حقوق را شامل می‌شوند که نمی‌تواند ارتباط چندانی به رشته تحصیلی آنها داشته باشد؛ اما متخصصان امور حقوقی، طبقه‌بندی نشده در جای دیگر عنوان شغل بعدی است که تقریباً ۴ درصد شاغلان را تشکیل داده و متناسب با رشته تحصیلی حقوق می‌باشد. در مقابل، تولیدکنندگان محصولات درختی و بوته‌ای، کارگران ساده اجرای طرح‌های عمرانی و ساختمان‌سازی، نقاشان ساختمانی و کارکنان مشاغل مرتبط، عناوینی می‌باشند که در جدول فوق از رتبه هفتم تا نهم استان یزد هستند و ارتباط چندانی به رشته تحصیلی حقوق ندارند.

اما قضات استان که در رتبه آخر مشاغل قرار دارد، تقریباً ۲,۵ درصد کل شاغلان فارغ‌التحصیل رشته حقوق استان را تشکیل می‌دهند و مرتبط با رشته تخصصی آنها می‌باشد. به طور کلی، حدود ۱۹ درصد از مشاغل فارغ‌التحصیلان رشته حقوق در استان، مرتبط با عنوان این رشته هستند که شامل حقوق‌دان‌ها، متخصصان امور حقوقی طبقه‌بندی نشده در جای دیگر و قضات می‌باشد. سایر مشاغلی که دانش‌آموختگان رشته حقوق در این استان به آنها مشغول هستند، ارتباط مستقیم با رشته فوق ندارند.

جمع‌بندی

بررسی توزیع مشاغل در بین فارغ‌التحصیلان رشته حقوق در استان‌های کشور نشان می‌دهد که بخش عمده دانش‌آموختگان این رشته در بازار کار، متناسب با تخصص خود مشغول به فعالیت نیستند. بخشی از آنها تناسب کمتر و برخی دیگر هیچ تناسبی با رشته تحصیلی حقوق ندارند. از بین مشاغل غیرمرتبط، سهم قابل توجهی در سطح کشور مربوط به مشاغل خدماتی نظیر مغازه‌داران، سرپرستان و فروشندگان فروشگاه‌ها و نیروهای مسلح (کادر نیروهای نظامی و انتظامی) است. این دو عنوان شغلی تقریباً در همه استان‌ها بخشی از فعالیت‌های فارغ‌التحصیلان رشته حقوق می‌باشد، به طوری که در اغلب موارد، سهم بالایی نیز در اشتغال رشته حقوق در استان‌ها دارد؛ بنابراین بخش قابل توجهی از سرمایه‌ای که بابت آموزش نیروهای تخصصی رشته حقوق در

کشور شده است، به‌صورت کارآمدی مورد استفاده قرار نمی‌گیرد و بخشی از این نیروهای متخصص یا نتوانسته‌اند شاغل شوند و یا اینکه در شغل متناسبی فعالیت ندارند.

۶- مقدمه‌ای بر وضعیت رشته حقوق در ارتباط با بازار کار (گزارش‌های پلتفرم جاب ویژن)

در این گزارش، حجم زیادی از داده‌ها مورد استفاده قرار گرفته است؛ به‌طوری که وضعیت اشتغال ۵۰۰,۰۰۰ نفر بررسی و نظرسنجی از ۴۰,۰۰۰ نفر برای ارزیابی میزان رضایت آن‌ها انجام شده است. در این پژوهش از تکنیک‌های آماری پیشرفته‌ای مانند نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌بندی شده (Stratified Random Sampling) و دامنه بین چارکی (IQR)، به منظور افزایش دقت و اطمینان از نمایندگی جامعه آماری نسبت به جمعیت بزرگ‌تر استفاده شده است.

۶-۱- وضعیت رضایت تحصیلی و شغلی در بین فارغ‌التحصیلان دانشگاهی در جامعه هدف

جدول ۳۷: نظرسنجی رضایت تحصیلی و شغلی در بین فارغ‌التحصیلان رشته حقوق

آیا از انتخاب رشته تحصیلی خود راضی هستید؟				
بله		خیر		مجموع
آیا از انتخاب دانشگاه خود راضی هستید؟	بله	۴۰٪	۱۸٪	۵۸٪
	خیر	۱۸٪	۲۴٪	۴۲٪
	مجموع	۵۸٪	۴۲٪	۱۰۰٪

منبع: گزارش‌های سالانه و ماهانه بازار کار، جاب ویژن

در بخش مربوط به رشته تحصیلی، شاخص‌های زیر سنجیده شده است:

- رضایت کلی از رشته، رضایت از بازار کار و تعداد فرصت‌های شغلی، رضایت از تناسب مشاغل با علایق فردی، رضایت از سطح درآمد رشته در بخش مربوط به دانشگاه نیز میزان رضایت افراد از عوامل یاد شده مورد ارزیابی قرار گرفته است:
- رضایت کلی از دانشگاه، رضایت از امکان شبکه‌سازی برای ورود به بازار کار، رضایت از اساتید دانشگاه، رضایت از کیفیت دروس ارائه شده، رضایت از امکانات رفاهی دانشگاه مورد سنجش قرار داده است.
- پاسخ شرکت‌کنندگان در مقیاس پنج امتیازی جمع‌آوری شد و میانگین آن‌ها به‌عنوان شاخص «رضایت از رشته و دانشگاه» در این گزارش به کار گرفته شده است.

- ۴۰ درصد از فارغ‌التحصیلان هم از رشته و هم از دانشگاه خود رضایت دارند؛ این گروه بیشترین سهم را دارد و نشان‌دهنده تطابق مطلوب میان علاقه تحصیلی و تجربه دانشگاهی است.
- ۲۴ درصد از افراد نه از رشته و نه از دانشگاه خود رضایت دارند؛ این گروه نشان‌دهنده نارضایتی مضاعف است و می‌تواند پیامدهای منفی در مسیر شغلی و انگیزه فردی داشته باشد.
- ۱۸ درصد از افراد فقط از رشته خود رضایت دارند، اما از دانشگاهشان ناراضی‌اند؛ این گروه احتمالاً به دلایل محیطی، کیفیت آموزشی یا امکانات دانشگاه دچار نارضایتی شده‌اند.
- ۱۸ درصد فقط از دانشگاه خود رضایت دارند، ولی از رشته‌شان ناراضی‌اند؛ ازجمله دلایلی که این گروه برای نارضایتی از رشته عنوان کرده‌اند در جدول ۳۸ نشان داده شده است.

جدول ۳۸: دلایل نارضایتی فارغ‌التحصیلان و درصد هر یک از موارد

دلایل عنوان شده برای نارضایتی از رشته	درصد از کل فارغ‌التحصیلان ناراضی که هر دلیل را انتخاب کرده‌اند
بازار کار آن خوب نیست	۵۷٪
درآمد مشاغل آن پایین است	۳۴٪
مشاغل آن با علایق و روحیات من سازگار نیست	۳۴٪

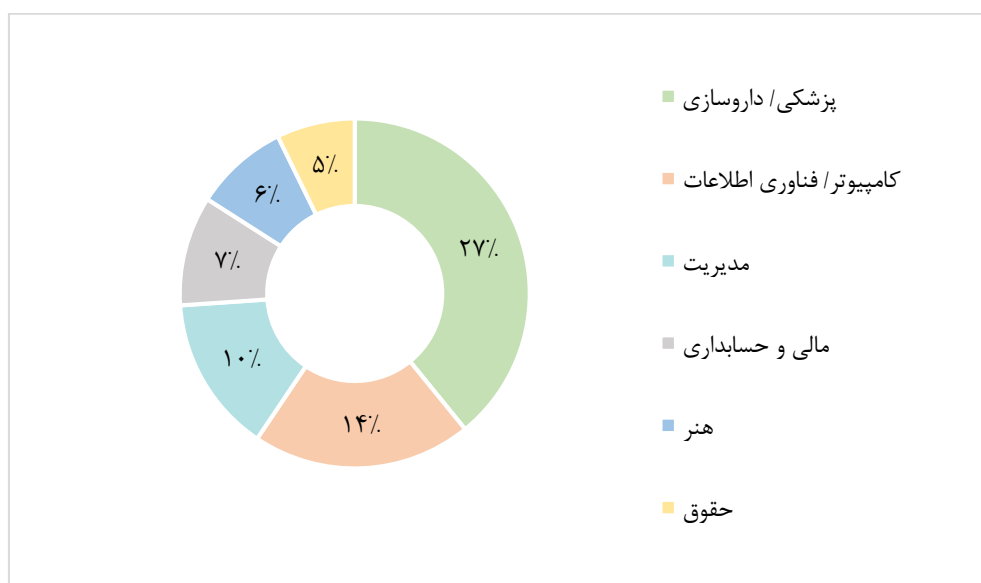
منبع: گزارش‌های سالانه و ماهانه بازار کار، جاب ویژن

- ۵۷ درصد از افراد ناراضی، دلیل اصلی را «نبود بازار کار مناسب» عنوان کرده‌اند. سهم بالا نشان می‌دهد که مهم‌ترین عامل نارضایتی، عدم تطابق رشته تحصیلی با فرصت‌های شغلی واقعی در جامعه است؛ مسئله‌ای که مستقیماً به سیاست‌گذاری آموزشی و نیازسنجی بازار کار مربوط می‌شود.
- ۳۴ درصد از افراد ناراضی، «پایین بودن درآمد مشاغل مرتبط» را دلیل نارضایتی دانسته‌اند. این عامل اقتصادی نشان‌دهنده آن است که حتی در صورت اشتغال در حوزه مرتبط با رشته، سطح درآمد برای بسیاری از فارغ‌التحصیلان رضایت‌بخش نیست.
- ۳۴ درصد نیز «عدم سازگاری مشاغل با علایق و روحیات فردی» را مطرح کرده‌اند. این سهم قابل توجه بیانگر ضعف در هدایت تحصیلی و انتخاب آگاهانه رشته در مراحل اولیه ورود به دانشگاه است.

– نارضایتی از رشته تحصیلی در میان فارغ التحصیلان بیش از آن که ناشی از محتوای علمی یا کیفیت آموزشی باشد، به عوامل بیرونی مانند بازار کار، درآمد و عدم تطابق شخصیتی با مسیر شغلی مربوط می‌شود. این یافته‌ها ضرورت بازنگری در فرایند انتخاب رشته، مشاوره تحصیلی و هم‌سویی بیشتر میان نظام آموزش عالی و نیازهای واقعی بازار کار را برجسته می‌کند.

۶-۱-۱- رشته جایگزین مورد نظر فارغ التحصیلانی که از انتخاب رشته خود ناراضی هستند

نمودار ۱۳ به بررسی رشته‌های جایگزین مورد نظر فارغ التحصیلانی می‌پردازد که از انتخاب رشته تحصیلی خود ناراضی بوده‌اند و نشان می‌دهد که ترجیحات آنان عمدتاً به سمت رشته‌هایی با اعتبار اجتماعی، درآمد بالا یا بازار کار گسترده‌تر متمایل است.

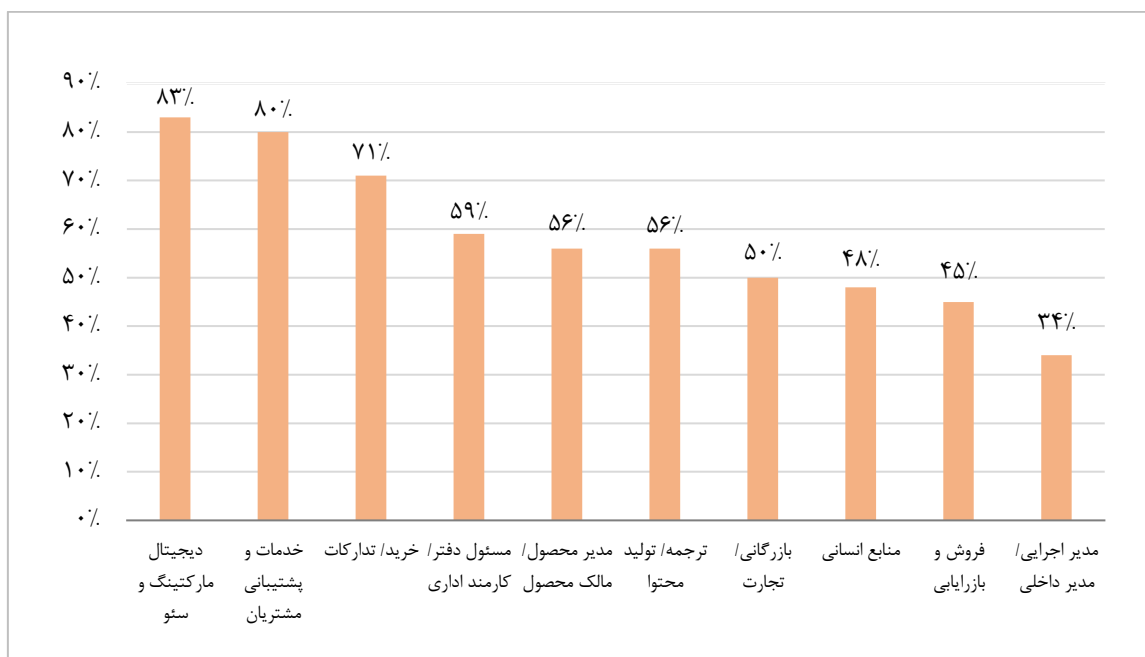
نمودار ۱۳: ترجیحات جایگزین فارغ التحصیلان ناراضی از رشته حقوق

منبع: گزارش‌های سالانه و ماهانه بازار کار، جاب ویژن

ترجیحات جایگزین فارغ التحصیلان ناراضی نشان می‌دهد که بسیاری از آنها در انتخاب اولیه رشته تحصیلی یا به‌درستی هدایت نشده‌اند یا شناخت کافی از بازار کار و ماهیت رشته نداشته‌اند. گرایش به رشته‌های پزشکی، فناوری و مدیریت بیانگر اولویت‌های اقتصادی و حرفه‌ای است، در حالی که انتخاب‌هایی مانند هنر و حقوق بیشتر از انگیزه‌های شخصی یا تصورات آرمانی ناشی می‌شود.

۶-۱-۲- گروه‌های شغلی دارای بالاترین نرخ نیروی کار با تحصیلات نامرتبط

نمودار ۱۴ گروه‌های شغلی دارای بالاترین نرخ نیروی کار با تحصیلات نامرتبط را نشان می‌دهد و درصد افراد شاغل با تحصیلات نامرتبط را از کل شاغلان هر گروه شغلی مقایسه می‌کند. این شاخص بیانگر میزان عدم انطباق میان رشته تحصیلی و شغل افراد در گروه‌های مختلف شغلی است.

نمودار ۱۴: گروه‌های شغلی دارای بالاترین نرخ نیروی کار با تحصیلات نامرتبط (درصد از کل شاغلان هر گروه شغلی)

منبع: گزارش‌های سالانه و ماهانه بازار کار، جاب ویژن

بر اساس داده‌های نمودار، گروه شغلی دیجیتال مارکتینگ و سئو با حدود ۸۳ درصد، بالاترین نرخ نیروی کار با تحصیلات نامرتبط را داراست. این امر نشان می‌دهد که بخش عمده‌ای از شاغلان این حوزه بدون تحصیلات دانشگاهی مرتبط وارد بازار کار شده‌اند که می‌تواند ناشی از مهارت‌محور بودن این حوزه و نقش پررنگ آموزش‌های غیررسمی باشد.

پس از آن، گروه خدمات و پشتیبانی مشتریان با حدود ۸۰ درصد و خرید و تدارکات با حدود ۷۱ درصد قرار دارند که در آن‌ها نیز سهم قابل توجهی از شاغلان دارای تحصیلات نامرتبط است. این وضعیت حاکی از آن است که در این مشاغل، تجربه کاری و مهارت‌های عملی بیش از تطابق رشته تحصیلی اهمیت دارد.

در رده‌های بعدی، به ترتیب گروه‌های شغلی «دفتر/کارمند اداری» (حدود ۵۹ درصد) و «ترجمه/تولید محتوا» و «مدیر محصول/مالک محصول» (حدود ۵۶ درصد) قرار دارند که هر دوی آنها بیش از نیمی از شاغلان دارای مدرک تحصیلی غیرمرتبط با حوزه تخصصی شغل خود هستند.

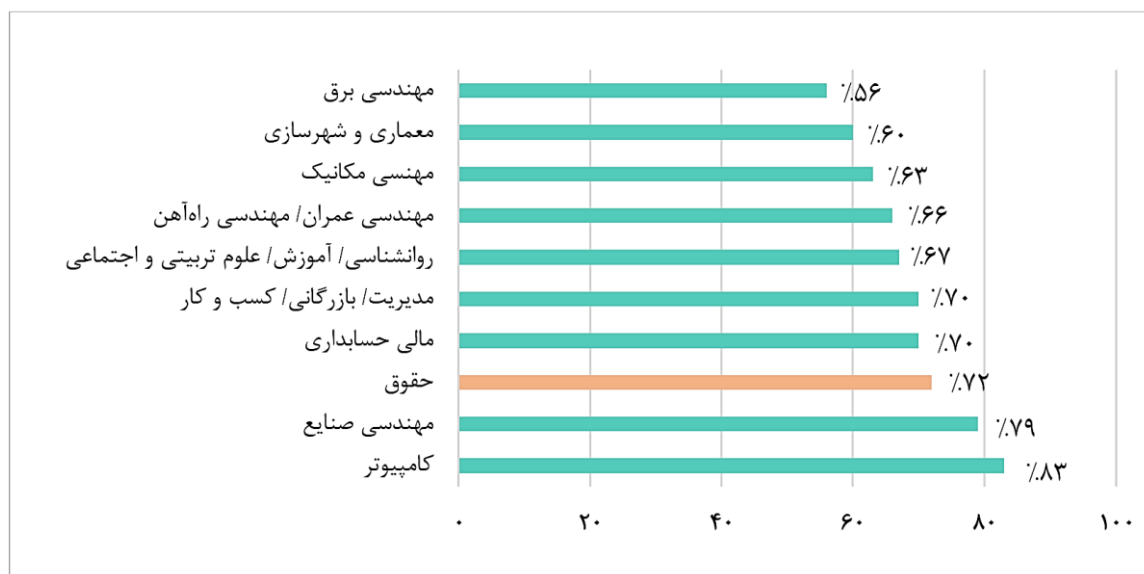
در مقابل، گروه‌های شغلی بازرگانی و تجارت (حدود ۵۰ درصد)، منابع انسانی (حدود ۴۸ درصد) و فروش و بازاریابی (حدود ۴۵ درصد) نرخ پایین‌تری از عدم انطباق تحصیلی را نشان می‌دهند، هرچند همچنان بخش قابل توجهی از شاغلان این حوزه‌ها نیز دارای تحصیلات غیرمرتبط می‌باشند.

در نهایت، مدیر اجرایی/مدیر داخلی با حدود ۳۴ درصد، کمترین نرخ نیروی کار با تحصیلات نامرتبط را در میان گروه‌های شغلی نمایش داده شده داراست که بیانگر اهمیت بالاتر سابقه، دانش تخصصی و مسیر شغلی مرتبط در تصدی این موقعیت‌هاست. در مجموع، این نمودار گویای آن است که عدم تطابق میان رشته تحصیلی و شغل در بسیاری از گروه‌های شغلی، به‌ویژه مشاغل مهارت‌محور و خدماتی بسیار بالاست و ساختار بازار کار چنان شکل گرفته که در سهم قابل توجهی از مشاغل، مسیرهای غیرآکادمیک و تجربی نقش تعیین‌کننده‌تری در اشتغال و تداوم فعالیت نیروی کار ایفا می‌کنند.

۶-۱-۳- درصد رضایت از میان فارغ‌التحصیلان هر رشته

نمودار ۱۵، درصد رضایت فارغ‌التحصیلان از رشته تحصیلی خود را در میان رشته‌های مختلف دانشگاهی نشان می‌دهد و امکان مقایسه میزان رضایت در حوزه‌های گوناگون آموزشی را فراهم می‌سازد.

بر اساس داده‌های نمودار، رشته کامپیوتر با حدود ۸۳ درصد بالاترین میزان رضایت فارغ‌التحصیلان را در میان رشته‌های مورد بررسی دارد. پس از آن، مهندسی صنایع با حدود ۷۹ درصد در رتبه بعدی قرار گرفته که بیانگر رضایت بالای دانش‌آموختگان این رشته‌ها، به‌ویژه در ارتباط با فرصت‌های شغلی و کاربردپذیری مهارت‌هاست.

نمودار ۱۵: درصد رضایت از میان فارغ‌التحصیلان هر رشته

منبع: گزارش‌های سالانه و ماهانه بازار کار، جاب ویژن

در این میان، رشته حقوق با حدود ۷۲ درصد رضایت در سطحی بالاتر از بسیاری از رشته‌های مهندسی و علوم انسانی قرار گرفته است. این میزان رضایت نشان می‌دهد که با وجود چالش‌های بازار کار و رقابت بالا، بخش قابل توجهی از فارغ‌التحصیلان حقوق همچنان از انتخاب رشته خود رضایت دارند.

در مجموع، نمودار نشان می‌دهد که بیشترین سطح رضایت فارغ‌التحصیلان مربوط به رشته‌های مهارت‌محور و دارای پیوند قوی‌تر با بازار کار است، در حالی که رشته‌هایی با بازار کار اشباع‌تر یا مسیرهای شغلی طولانی‌تر، رضایتی در سطح متوسط را تجربه می‌کنند. این نتایج می‌تواند برای سیاست‌گذاری آموزشی، هدایت تحصیلی داوطلبان و بازنگری در برنامه‌های درسی مورد استفاده قرار گیرد.

۶-۱-۴- رتبه‌بندی رشته‌های گروه علوم انسانی و معیارها

جدول ۳۹ رشته‌های گروه علوم انسانی را به ترتیب جایگاه برتر تا ضعیف‌تر بر پایه سه معیار رضایت فارغ‌التحصیلان، درآمد در بازار کار، وضعیت اشتغال و تقاضای بازار کار رتبه‌بندی کرده است. بر اساس این رتبه‌بندی:

- مدیریت مالی / حسابداری در رتبه اول قرار دارد که نشان‌دهنده عملکرد بسیار مطلوب این رشته از نظر ترکیب معیارهاست.

- رشته‌های مدیریت و کسب و کار در رتبه دوم و اقتصاد در رتبه سوم جای گرفته‌اند؛ این سه رشته ماهیتی کاربردی‌تر دارند و پیوند مستقیم‌تری با نیازهای بازار کار برقرار می‌کنند.
- رشته حقوق در رتبه چهارم قرار گرفته است. این جایگاه نشان می‌دهد که حقوق، با وجود رقابت بالا و اشباع نسبی بازار کار، همچنان از نظر مجموع شاخص‌ها در میان رشته‌های برتر علوم انسانی جای دارد.
- پس از آن، رشته‌هایی مانند روابط عمومی (رتبه ۵)، روان‌شناسی (رتبه ۶) و علوم سیاسی (رتبه ۷) در سطح میانی جدول قرار گرفته‌اند.
- رشته‌های نظری‌تر و کم‌ارتباط‌تر با بازار کار مستقیم مانند فلسفه و الهیات، علوم اجتماعی و جامعه‌شناسی، تاریخ، جغرافیا و تربیت بدنی در رتبه‌های پایین‌تر قرار دارند که بیانگر چالش بیشتر آن‌ها در شاخص‌های اشتغال و درآمد است.

جدول ۳۹: رتبه‌بندی رشته‌های گروه علوم انسانی

رتبه	عنوان رشته
۱	مدیریت مالی / حسابداری
۲	مدیریت / کسب و کار
۳	اقتصاد
۴	حقوق
۵	روابط عمومی
۶	روانشناسی
۷	علوم سیاسی
۸	علوم تربیتی
۹	فلسفه / الهیات و معارف
۱۰	علوم و اجتماعی و جامعه‌شناسی
۱۱	تربیت بدنی
۱۲	تاریخ / باستان‌شناسی
۱۳	جغرافیا

منبع: گزارش‌های سالانه و ماهانه بازار کار، جاب ویژن

۶-۱-۵- وضعیت رشته حقوق از نگاه فارغ‌التحصیلان

رشته حقوق از نظر رضایت کلی و تناسب با علایق فردی در جایگاه مطلوبی قرار دارد؛ اما به لحاظ بازار کار و اشتغال تخصصی با چالش‌هایی مواجه است. جدول ۴۰ مجموعه‌ای از شاخص‌های رضایت، اشتغال و ارزیابی بازار کار را برای رشته حقوق در مقایسه با ۲۸ رشته دیگر ارائه می‌دهد.

جدول ۴۰: وضعیت رشته حقوق از نگاه فارغ‌التحصیلان

میزان رضایت فارغ‌التحصیلان از رشته حقوق (رتبه بین ۲۸ رشته)	
رتبه ۷	بازار کار و تعداد فرصت‌های شغلی
رتبه ۹	تناسب مشاغل با علاقه فردی
رتبه ۴	سطح درآمد

منبع: گزارش‌های سالانه و ماهانه بازار کار، جاب ویژن

– تناسب مشاغل با علایق فردی و رتبه ۹ از میان ۲۸ رشته: این شاخص نیز در جایگاه نسبتاً مطلوبی قرار دارد و نشان می‌دهد که بسیاری از فارغ‌التحصیلان، مشاغل مرتبط با حقوق را با روحیات و علایق خود هم‌خوان می‌دانند.

– شاخص سطح درآمد با رتبه ۴ از ۲۸ رشته: درآمد مشاغل حقوقی در میانه رتبه‌بندی رشته‌ها قرار دارد؛ اگرچه جزو پردرآمدترین رشته‌ها نیست؛ اما برای بسیاری از فارغ‌التحصیلان در سطح قابل قبولی ارزیابی می‌شود.

– بازار کار و تعداد فرصت‌های شغلی با نمره ۳/۱۵ و رتبه ۷ از ۲۸ رشته: این شاخص نشان‌دهنده چالش‌های قابل توجه در ورود به حرفه حقوقی است؛ عواملی همچون رقابت بالا، محدودیت جذب در مشاغل رسمی و اشباع نسبی در برخی استان‌ها از جمله عوامل مؤثر بر این وضعیت هستند.

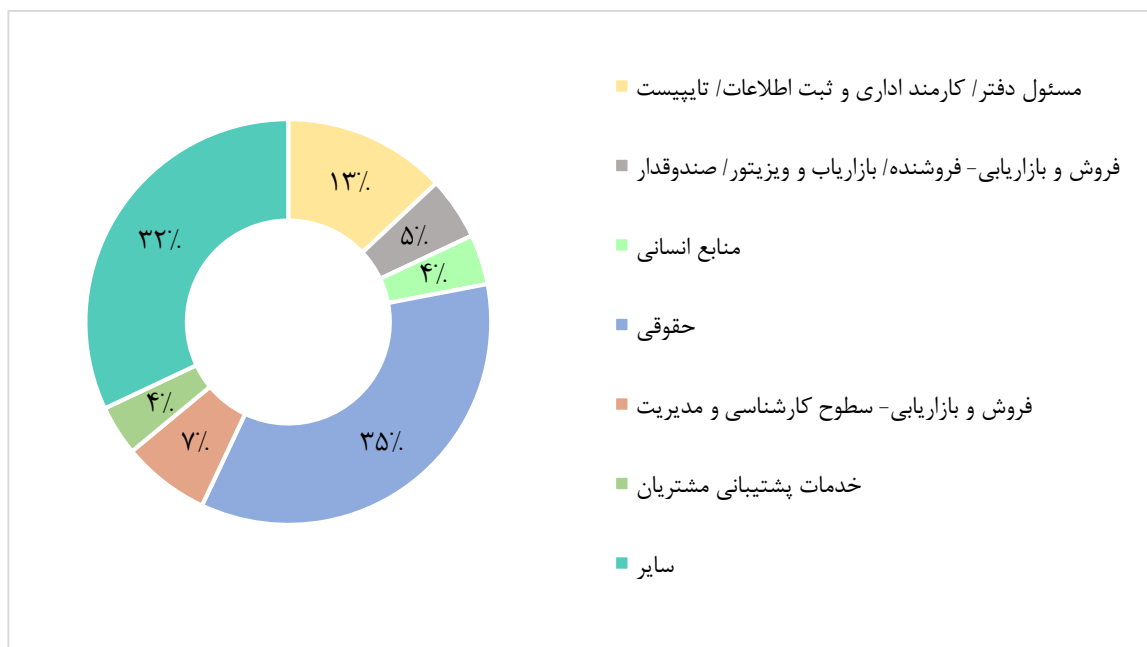
همچنین گزارش‌های سالانه و ماهانه بازار کار، جاب ویژن نشان می‌دهند:

– میزان اشتغال مرتبط با ۴۸ درصد و رتبه ۱۱ از ۲۸ رشته: کمتر از نیمی از فارغ‌التحصیلان در مشاغل مرتبط با رشته حقوق فعالیت دارند؛ این میزان اگرچه در نیمه بالایی جدول قرار می‌گیرد؛ اما نشان‌دهنده فاصله بین تحصیل و اشتغال تخصصی در این حوزه است.

– رضایت کلی فارغ التحصیلان با رتبه ۵ از ۲۸ رشته: این شاخص نشان می‌دهد که فارغ التحصیلان حقوق رضایت بالایی از رشته خود دارند؛ قرار گرفتن در میان پنج رشته برتر، بیانگر اعتبار اجتماعی و علاقه‌مندی عمومی نزد فارغ التحصیلان است.

۶-۱-۶- گروه‌های شغلی فارغ التحصیلان رشته حقوق (درصد از کل فارغ التحصیلان رشته)

نمودار ۱۶ با عنوان «گروه‌های شغلی فارغ التحصیلان رشته حقوق» به بررسی مسیرهای شغلی واقعی فارغ التحصیلان این رشته پرداخته و نشان می‌دهد که تنها ۳۵ درصد از آنها در مشاغل حقوقی مشغول به کار هستند؛ یعنی کمتر از نیمی از فارغ التحصیلان توانسته‌اند در حوزه تخصصی خود جذب شوند.

نمودار ۱۶: گروه‌های شغلی فارغ التحصیلان رشته حقوق (درصد از کل فارغ التحصیلان رشته)

منبع: گزارش‌های سالانه و ماهانه بازار کار، جاب ویژن

در مقابل، ۳۲ درصد از فارغ التحصیلان حقوق در دسته «سایر» (شامل مشاغل نامرتبط یا عمومی) قرار گرفته‌اند که نشان‌دهنده پراکندگی و عدم تمرکز تخصصی در این رشته است. همچنین ۱۳ درصد در مشاغل اداری و دفتری مانند تایپیست و ثبت اطلاعات فعالیت دارند که معمولاً نیازی به تخصص حقوقی ندارند.

سهم‌های کوچک‌تر مانند فروش و بازاریابی (۱۲ درصد)، منابع انسانی (۴ درصد) و خدمات پشتیبانی مشتریان (۴ درصد) نیز نشان می‌دهند که بخشی از فارغ التحصیلان حقوق به ناچار وارد حوزه‌های غیرتخصصی شده‌اند. این نمودار بیانگر آن است که با وجود اعتبار اجتماعی رشته حقوق، ظرفیت جذب تخصصی بازار کار محدود

بوده و بسیاری از فارغ‌التحصیلان به سمت مشاغل عمومی یا غیرمرتبط هدایت می‌شوند که این وضعیت، نیازمند بازنگری در ظرفیت‌های آموزشی، تنوع‌بخشی به مسیرهای شغلی و اصلاح سیاست‌گذاری‌های حرفه‌ای برای ارتقای بهره‌وری اشتغال فارغ‌التحصیلان حقوق است.

۶-۱-۷- وضعیت رشته حقوق در مقطع کارشناسی

جدول ۴۱ اطلاعاتی درباره درآمد، اشتغال مرتبط، ظرفیت پذیرش و رتبه‌های قبولی در دانشگاه‌های منتخب کشور ارائه می‌دهد که به ارزیابی بهتر کیفیت آموزشی و چشم‌انداز حرفه‌ای رشته حقوق کمک می‌کند.

جدول ۴۱: وضعیت رشته حقوق در مقطع کارشناسی

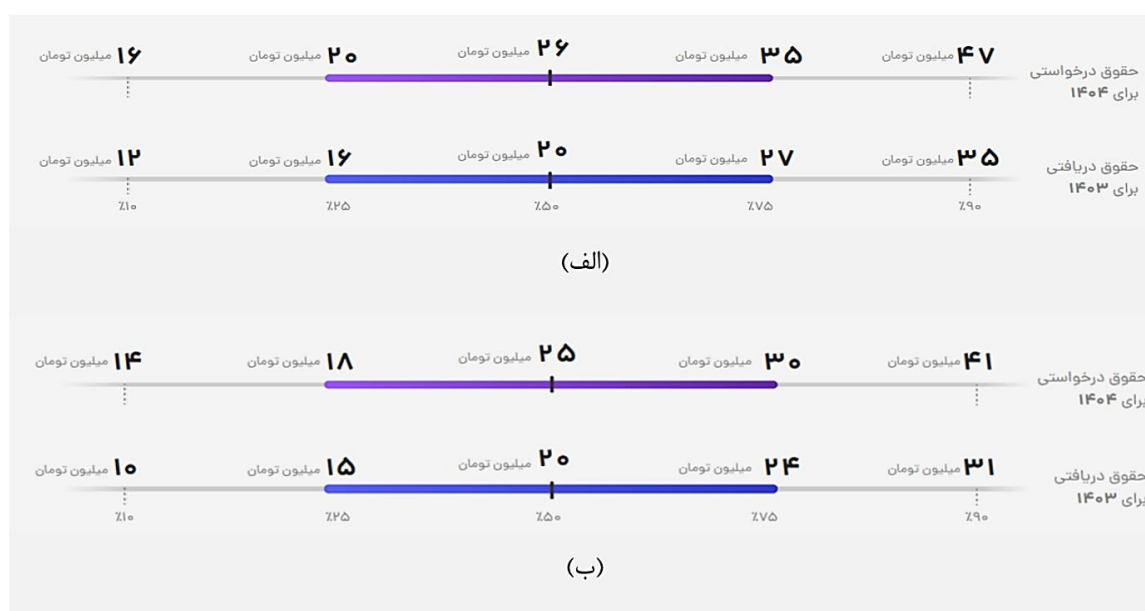
تعداد ورودی کارشناسی: ۳۳۵۱		بازه آخرین رتبه قبولی			حقوق فارغ‌التحصیلان کارشناسی (در سه سال اول فارغ‌التحصیلی) میلیون تومان	نام دانشگاه
ظرفیت رشته	میزان اشتغال مرتبط (درصد)	منطقه ۳	منطقه ۲	منطقه ۱		
۱۲۰	۷۶٪	۲۰۰-۳۰۰	۱۰۰-۲۰۰	۱-۱۰۰	۲۳.۸	تهران
۱۰۰	۸۲٪	۸۰۰-۱۰۰۰	۲۰۰-۳۰۰	۱۰۰-۲۰۰	۲۲.۱	شهید بهشتی
۴۰	۷۹٪	۶۰۰-۸۰۰	۲۰۰-۳۰۰	۱۰۰-۲۰۰	۲۰.۹	علامه طباطبائی
۸۵	۶۵٪	۱۰۰۰-۱۵۰۰	۳۰۰-۴۰۰	۲۰۰-۳۰۰	۲۱.۳	فردوسی مشهد
۸۰	۵۹٪	-	۵۰۰-۶۰۰	۲۰۰-۳۰۰	۱۷.۹	اصفهان
۵۱	۵۵٪	۱۰۰۰-۱۵۰۰	۱۰۰-۲۰۰	۵۰۰-۶۰۰	۱۶.۹	تبریز
۷۰	۵۷٪	۱۵۰۰-۲۰۰۰	۱۰۰۰-۱۵۰۰	۱۰۰۰-۱۵۰۰	۱۸.۶	امام خمینی قزوین
۱۰۰	۶۹٪	۳۰۰۰-۳۵۰۰	۱۵۰۰-۲۰۰۰	۱۰۰۰-۱۵۰۰	۲۰.۱	قم
۸۵	۵۷٪	۱۵۰۰-۲۰۰۰	۴۰۰-۵۰۰	۱۰۰۰-۱۵۰۰	۲۳	شیراز

منبع: گزارش‌های سالانه و ماهانه بازار کار، جاب ویژن

دانشگاه‌های تهران، شهید بهشتی و علامه طباطبائی در رشته حقوق از نظر درآمد، اشتغال مرتبط و رقابت‌پذیری در پذیرش، در جایگاه برتر قرار دارند. این دانشگاه‌ها مسیر حرفه‌ای روشن‌تری برای فارغ‌التحصیلان فراهم می‌کنند. در مقابل، دانشگاه‌های با رتبه قبولی پایین‌تر، با چالش‌هایی در بازار کار و درآمد مواجه‌اند. این تفاوت‌ها باید در انتخاب رشته و دانشگاه توسط داوطلبان و در سیاست‌گذاری آموزشی توسط نهادهای مسئول مورد توجه قرار گیرد.

۶-۱-۸- محدوده دستمزدی رشته حقوق در سطح کارشناس (نمونه مشاغل: کارشناس حقوقی، مشاور حقوقی، مدیر حقوقی، مدیر امور قراردادها)

حقوق درخواستی در تهران در سال‌های ۱۴۰۳ و ۱۴۰۴ از ۱۶ تا ۴۷ میلیون تومان متغیر بوده که نشان‌دهنده انتظارات بالاتر متخصصان حقوقی در پایتخت است. حقوق دریافتی واقعی بین ۱۲ تا ۳۵ میلیون تومان قرار دارد که فاصله قابل توجهی با حقوق درخواستی دارد. این شکاف بیانگر تفاوت میان انتظارات شغلی و واقعیت‌های بازار کار در تهران است؛ هرچند سقف دریافتی در تهران بالاتر از سایر مناطق می‌باشد؛ اما همچنان با سطح توقعات فاصله دارد.

نمودار ۱۷: حقوق درخواستی و حقوق دریافتی در سطح کارشناس برای (الف) استان تهران و (ب) استان‌های دیگر

منبع: گزارش‌های سالانه و ماهانه بازار کار، جاب ویژن

حقوق درخواستی در شهرهای بزرگ در این سال‌ها بین ۱۴ تا ۴۱ میلیون تومان است که نسبت به تهران پایین‌تر است. حقوق دریافتی واقعی در این مناطق بین ۱۰ تا ۳۱ میلیون تومان قرار دارد. شکاف بین حقوق درخواستی و دریافتی همچنان وجود دارد؛ اما در مقایسه با تهران، هم‌سطح توقعات و هم‌سطح پرداخت‌ها پایین‌تر است.

۶-۱-۹- محدوده دستمزدی رشته حقوق در سطح کارشناس ارشد و مدیر در شهرهای کوچک و بزرگ (نمونه مشاغل: کارشناس حقوقی، مشاور حقوقی، مدیر حقوقی، مدیر امور قراردادها)

متخصصان حقوقی در سطح ارشد و مدیریتی، به‌ویژه در شهرهای بزرگ، حقوق بالاتری درخواست می‌کنند؛ اما دریافتی واقعی آن‌ها به‌طور متوسط پایین‌تر است.

فاصله میان حقوق درخواستی و دریافتی حدود ۱۰ میلیون تومان در میانه توزیع است که نشان‌دهنده شکاف قابل توجه میان انتظارات شغلی و واقعیت‌های پرداخت در بازار کار است.

نمودار ۱۸: حقوق درخواستی و حقوق دریافتی در سطح کارشناس ارشد و مدیر در شهرهای کوچک و بزرگ در سال ۱۴۰۳-۱۴۰۴

منبع: گزارش‌های سالانه و ماهانه بازار کار، جاب ویژن

جمع‌بندی

گزارش حاضر با استناد به داده‌های منتشرشده در گزارش‌های سالانه و ماهانه پلتفرم جاب‌ویژن، به بررسی وضعیت رشته حقوق در ارتباط با بازار کار می‌پردازد. داده‌های مورد استفاده در این تحلیل از جامعه آماری گسترده‌ای شامل اطلاعات وضعیت اشتغال حدود ۵۰۰ هزار نفر و نتایج نظرسنجی از ۴۰ هزار فارغ‌التحصیل دانشگاهی گردآوری شده است. به منظور افزایش دقت و نمایندگی مناسب نمونه‌ها، از روش‌های آماری نظیر نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌بندی‌شده و شاخص میانگین بین چارکی (IQR) استفاده شده است. در این چارچوب، سطح رضایت فارغ‌التحصیلان رشته حقوق از جنبه‌های مختلف مورد بررسی قرار گرفته که از جمله آن‌ها می‌توان به رضایت کلی از رشته تحصیلی، ارزیابی وضعیت بازار کار و فرصت‌های شغلی، میزان انطباق شغل با علایق فردی و همچنین رضایت از سطح درآمد در این حوزه اشاره کرد.

علاوه بر ارزیابی جنبه‌های مرتبط با رشته تحصیلی، این گزارش به بررسی میزان رضایت فارغ‌التحصیلان از محیط دانشگاهی نیز پرداخته است. در این بخش، شاخص‌هایی مانند رضایت کلی از دانشگاه محل تحصیل، میزان اثربخشی فرصت‌های شبکه‌سازی برای ورود به بازار کار، کیفیت تدریس اساتید، کیفیت محتوای دروس و سطح امکانات و خدمات رفاهی دانشگاه مورد سنجش قرار گرفته‌اند. یافته‌های این گزارش نشان می‌دهد که

وضعیت اشتغال و رضایت شغلی فارغ التحصیلان رشته حقوق صرفاً تحت تأثیر ماهیت رشته قرار ندارد، بلکه عواملی مانند کیفیت آموزش دانشگاهی، میزان ارتباط دانشگاه با بازار کار و فرصت‌های ایجاد شبکه‌های حرفه‌ای نیز در شکل‌گیری مسیر شغلی و میزان رضایت فارغ التحصیلان نقش مؤثری ایفا می‌کنند.

منابع

- اکبری‌پور، صفدر. (۱۳۸۳). نگاهی به وضعیت اشتغال و بیکاری فارغ‌التحصیلان دانشگاهی. کار و جامعه، شماره ۵۳، ۴۶-۴۳.
- دین‌محمدی، مصطفی، مریم نریمانی بناب و فهمیده قربانی. (۱۳۹۷). شبیه‌سازی روند تغییرات عرضه دانش‌آموختگان آموزش عالی و بیکاران دارای تحصیلات عالی در ۱۴۰۴-۱۳۹۵. تحقیقات اقتصادی، سال پنجاه و سوم، شماره ۳، ۵۹۵-۵۶۹.
- فلیجی، نعمت (۱۳۸۰). برآورد عرضه و تقاضای نیروی انسانی متخصص و بررسی ساختار بازار کار آموزش عالی در استان‌های کشور. طرح نیازسنجی نیروی انسانی متخصص و سیاست‌گذاری توسعه منابع انسانی کشور، مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری.
- گرایبی‌نژاد، غلامرضا و محمدرضا میرزایی‌نژاد. (۱۳۸۱). بررسی اثرات تحولات برنامه سوم توسعه بر تقاضای نیروی انسانی متخصص کشور. سمینار ارائه نتایج طرح نیازسنجی نیروی انسانی متخصص، ۲۱ و ۲۲ خرداد سال ۱۳۸۱.
- مرکز آمار و اطلاعات راهبردی وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی (۱۳۹۱). مروری بر عرضه و تقاضای نیروی کار دارای تحصیلات عالی در ایران. ماهنامه اجتماعی، اقتصادی، علمی و فرهنگی کار و جامعه، شماره ۱۵۲.
- معاونت امور اقتصادی و هماهنگی برنامه و بودجه (۱۳۸۹). مستندات کلان تنظیم برنامه پنجم توسعه (۱۳۹۳-۱۳۸۹). تهران: سازمان برنامه و بودجه کشور.
- معاونت امور اقتصادی و هماهنگی برنامه و بودجه (۱۳۹۶). تحلیل اجمالی وضعیت بازار کار فارغ‌التحصیلان دانشگاهی و ارائه اقدامات و راهکارهای لازم برای افزایش اشتغال آنها. تهران: سازمان برنامه و بودجه کشور.
- وبسایت انجمن ملی کارپایی حقوقی (NALP). قابل دسترس در: <https://www.nalp.org>
- وبسایت جاب‌ویژن، گزارش‌های سالانه و ماهانه بازار کار. قابل دسترس در: <https://jobvision.ir/landing/reports>
- وبسایت مرکز آمار ایران، داده‌ها و اطلاعات آماری، نیروی کار قابل دسترس در: <https://amar.org.ir>